

ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD
Volume 27 Issue 2(26) **2022**
SERIES
PHILOLOGY

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Том 27 Випуск 2(26) **2022**
СЕРІЯ
ФІЛОЛОГІЯ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

ODESA NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD

Series: Philology

Scientific journal

Published 2 a year

Series founded in July, 2006

Volume 27, Issue 2(26) 2022

Odesa
ONU
2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Філологія

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 27, випуск 2(26) 2022

Одеса
ОНУ
2022

Засновник та видавець: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна рада:

В. І. Труба, д-р юрид. наук (головний редактор), В. О. Іваниця, д-р біол. наук. (заступник головного редактора), С. М. Андрієвський, д-р фіз.-мат. наук, Ю. Ф. Ваксман, д-р фіз.-мат. наук, В. В. Глебов, канд. іст. наук, Л. М. Голубенко, канд-р філол. наук, Л. М. Дунаєва, д-р політ. наук, В. В. Заморов, канд. біол. наук, О. В. Запорожченко, канд. біол. наук, О. А. Іванова, д-р наук із соц. комунікацій, Ю. А. Нісук, докт. фіз.-мат. наук, В. Г. Кушнір, д-р іст. наук, В. В. Менчук, канд. хім. наук, М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки, Л. М. Токарчук, докт. юрид. наук, В. М. Хмарський, д-р іст. наук, В. В. Яворська, д-р географ. наук, Н. В. Кондратенко, д-р філол. наук.

Редакційна колегія журналу:

Н. В. Кондратенко, докт. філол. наук, проф. (науковий редактор); О. О. Бойко, PhD з філології (Республіка Туреччина); О. А. Войцева, докт. філол. наук, проф.; Є. В. Джиджора, докт. філол. наук; Т. Ю. Ковалевська, д-р філол. наук, проф.; Н. В. Кутуза, д-р філол. наук, проф.; Н. П. Малютіна, д-р філол. наук, проф. (Польща); В. Б. Мусій, д-р філол. наук, проф.; А. П. Романченко, А. Стаменова, д-р філол. наук, проф. (Болгарія); С. М. Степанов, д-р філол. наук, проф.; Т. М. Шевченко, д-р філол. наук, проф.; О. В. Яковлева, д.філол.н., проф.; Г. С. Яроцька, д-р філол. наук.

Відповідальні за випуск – докт. філол. наук, проф. Н. В. Кондратенко, доктор з філології О. О. Бойко.

Рецензенти: докт. філол.н., професор Л. М. Марчук (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка); докт. філол.н., професор С. Т. Шабат-Савка (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Editorial council:

V. I. Truba, DrSc (Jurisprudence) (Editor-in-Chief), V. O. Ivanytsia, DrSc (Biology) (Deputy Editor-in-Chief), S. M. Andriievskiy, DrSc (Physico-mathematical Sciences), Yu. F. Vaksman, DrSc (Physico-mathematical Sciences), V. V. Hliebov, CandSc (History), L. M. Holubenko, CandSc (Philology), L. M. Dunaieva, DrSc (Politology), V. V. Zamorov, CandSc (Biology), O. V. Zaporozhchenko, CandSc. (Biology), O. A. Ivanova, DrSc (Social Communications), Yu. A. Nitsuk, DrSc (Physico-mathematical Sciences), V. G. Kushnir, DrSc (History), V. V. Menchuk, CandSc (Chemistry), M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library, L. M. Tokarchuk, DrSc (Jurisprudence), V. M. Khmarskyi, DrSc (History), V. V. Yavorska, DrSc (Geological Sciences), N. V. Kondratenko, DrSc (Philology).

Editorial board of the journal:

N. V. Kondratenko, DrSc (Philology) (Scientific editor); O. O. Boiko, PhD (Philology), O. A. Voytceva, DrSc (Philology), Ye. V. Dzhidzhora, DrSc (Philology); T. Yu. Kovalevska, DrSc (Philology), N. V. Kutuza, DrSc (Philology), N. V. Maliutina, DrSc (Philology) (Poland), V. B. Musij, DrSc (Philology), A. P. Romanchenko, DrSc (Philology), Ye. M. Stepanov, DrSc (Philology), T. M. Shevchenko, DrSc (Philology), O. V. Yakovleva, DrSc (Philology), G. S. Yarotska, DrSc (Philology)

Responsible for the issue – N. V. Kondratenko, DrSc (Philology); O. O. Boiko, PhD (Philology).

Reviewer – L. M. Marchuk, DrSc (Philology), S. T. Shabat-Savka, DrSc (Philology).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB № 11458–33IP від 07.07.2006 р.

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 7 від 28 березня 2022 р.

Бази реферування та індексування журналу: **Index Copernicus** ICV 76, 48; наукова міжнародна база даних **Slavic Humanities Index**

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2022

ЗМІСТ

Альона БАХЧИВАНЖИ РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ФОРМИ І МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ УКРАЇНСЬКОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ	7
Ольга БОЙКО АЛЮЗИВНІ ФУНКЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНО-ІСТОРИЧНИХ ФЕНОМЕНІВ У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ ФЕНТЕЗІ	19
Любов ЗАВАЛЬСЬКА ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ВЕДУЧОГО В ОДЕСЬКОМУ ТУРИСТИЧНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ	28
Алла КИЩЕНКО, Людмила СТРИЙ ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ	42
Наталія КОНДРАТЕНКО, Анастасія ЛЕВЧЕНКО ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛЬНОГО КОНТЕНТУ МЕРЕЖЕВОЇ СТОРІНКИ ОДЕСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ	54
Марія МАЛИШЕВА МЕРЕЖЕВИЙ ДИСКУРС ЯК РІЗНОВИД ЕЛЕКТРОННОГО ДИСКУРСУ	68
Світлана СТЕПАНОВА КОРЕЛЯЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО Й ЕМОЦІЙНОГО У ЗВЕРТАННЯХ	75
Надія ХРУСТИК НАУКОВИЙ ДОРОБОК О. І. БОНДАРЯ	84
Лідія ШВЕЛДЗЕ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ СПОНУКАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....	93
Галина ЯРОЦЬКА МОВНА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ БІЛІНГВА (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ 2022 РОКУ В УКРАЇНІ)	100

CONTENTS

Aliona BAKHCHIVANZHI REPRESENTATIVE FORMS AND SPEECH GENRES OF UKRAINIAN JUDICIAL DISCOURSE.....	7
Olha BOIKO ALLUSIVE FEATURES OF PRECEDENT-HISTORICAL PHENOMENA IN SLAVIC FANTASY	19
Liubov ZAVALSKA TYPOLOGY OF THE PRESENTER'S COMMUNICATIVE STRATEGIES IN THE ODESA TOURISM MEDIA DISCOURSE.....	28
Alla KISHCHENKO, Liudmyla STRIY LEXICAL MEANS OF EXPRESSION OF THE CATEGORY OF EXPRESSIVENESS IN MODERN UKRAINIAN PROSE	42
Nataliia KONDRATENKO, Anastasiia LEVCHENKO GENRE SPECIFICITY OF THE VERBAL CONTENT OF THE VERB-PAGE ODESA ART MUSEUM	54
Mariia MALYSHEVA THE REPRESENTATION OF THE SEMANTIC FIELD «AGGRESSION»	68
Svitlana STEPANOVA SOCIAL AND EMOTIONAL CORRELATIONS IN ALLOCUTIONS.....	75
Nadiia KHRUSTYK OLEKSANDR BONDAR'S SCIENTIFIC HERITAGE	84
Lidiia SHVELIDZE PECULIARITIES OF THE SPEECH BEHAVIOR OF USERS OF SOCIAL NETWORKS: THE IMPLEMENTATION OF THE MOTIVATION STRATEGY (ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES).....	93
Galyna IAROTSKA LANGUAGE AND NATIONAL IDENTITY BILINGUAL (ON THE BASIS OF THE 2022 SURVEY)	100

УДК 81'33'373.233'42

Альона БАХЧИВАНЖИ

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
м. Одеса
prosyana1990@ukr.net

**РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ФОРМИ І МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ
УКРАЇНСЬКОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ**

Анотація. Статтю присвячено визначенню лінгвопрагматичних параметрів судового дискурсу, зокрема наголошено на формальних аспектах і типах мовленнєвих жанрів. Розглянуто усні й письмові форми функціонування судового дискурсу. Виокремлено та схарактеризовано основні мовленнєві жанри українського судового дискурсу. Проаналізовано такі жанри, як-от: інструкція, оголошення, клопотання, підтвердження / спростування, допит, судова промова, судові рішення. Доведено, що оголошення є монологічним виступом регламентативного характеру, що відкриває й завершує судові засідання; інструкція становить регулятивні розгорнуті репліки професійних учасників судового процесу; клопотання є проханням про залучення додаткової інформачії, невідомої до безпосереднього розгляду справи в судовому процесі; підтвердження / спростування – це аргументативне тлумачення і коментар перебігу судового засідання для безпосередніх учасників; допит охоплює питально-відповідну взаємодію між основними учасниками судового процесу; судова промова є аргументованим викладом позиції у формі монологічного виступу; судові рішення – це монологічний виступ судді, що має вердиктивний характер.

Ключові слова: юридичний дискурс, судовий дискурс, мовленнєвий жанр, інтенція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження юридичного дискурсу переважно зосереджено на вивченні законодавчого дискурсу. Проте проблематика судового дискурсу (далі – СД) також належить до юридичної лінгвістики. СД як різновид юридичного дискурсу пов'язаний із законодавчою діяльністю та юриспруденцією, є чітко регламентованим як боку юридичного унормування, так і мовного, оскільки передбачає відповідний вербальний ритуал здійснення судових дій. Мовний аспект судового дискурсу охоплює як етикетні форми вербального характеру (початок і завершення судового засідання, мовні формули представлення учасників СД, почерговість виступів тощо), так і лінгвопрагматичні складники (комунікативні стратегії і тактики, комунікативні ролі, особливі мовленнєві акти, вживання перформативів тощо). У центрі уваги лінгвістів постають окремі жанрові різновиди СД, їхні сутнісні особливості, мовні засоби вираження комунікативних інтенцій у СД, про-

те елементи комунікативної взаємодії, зокрема аспекти рольової поведінки та стратегічного планування СД здебільшого залишаються поза увагою науковців. Лінгвопрагматика СД становить пріоритетні наукові розвідки в галузі юридичної лінгвістики, зокрема це вивчення особливостей мовленнєвої поведінки учасників судових засідань.

Мета дослідження – визначити і кваліфікувати жанри і форми українського судового дискурсу. Мета зумовила розв’язання таких завдань: визначити поняття судового дискурсу як різновиду юридичного; схарактеризувати усну і письмову форми судового дискурсу; описати основні мовленнєві жанри СД та запропонувати їх класифікацію.

Об’єктом аналізу є український судовий дискурс, а **предметом** – мовленнєві жанри і форми українського судового дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували стенограми відеозаписів судових засідань українських телевізійних програм «Судові справи», «Сімейний суд», «Кримінальні справи» за 2013–2016 роки загальною кількістю 25 випусків.

Ступінь вивчення проблеми в лінгвістиці. СД у межах юридичного дискурсу ставав предметом аналізу в наукових розвідках С. Дорди [1], О. Доценко [2], Л. Пономарьової [5], Г. Савчук [6] та ін. Однак предметом висвітлення ставали окремі проблеми СД, тоді як комплексний аналіз, зокрема в лінгвопрагматичному аспекті, не представлений у працях українських учених. Ми потрактуємо СД як різновид ЮД, суб’єктами якого виступають судові інституції, при цьому розрізняють типи судового спілкування – дискурс кримінального, цивільного, адміністративного, арбітражного тощо права. Ці типи мають спільні принципи організації дискурсу та спільні риси інституційної взаємодії, що зумовлено інтенційністю, ритуалізованістю та універсальними законами спілкування в судовому дискурсивному просторі. Ю. Лобода, досліджуючи СД у перекладознавчому аспекті, наголошує на тому, що для СД характерно: «застосування в мовленні маркерів соціальної дистанції; підвищена формальність текстів та промов; інтерактивність спілкування; стереотипність; офіційність; чітка регламентованість та висока інформаційна насиченість» [4, с. 270].

Викладення основного дослідження. Формами представлення СД вважаємо усну та письмову, що мають монологічну і діалогічну форми вияву. О. Доценко зазначає, що «українським законодавством визначено усність як один з основних принципів судового процесу, тобто всі матеріали, що розглядаються судом, повинні озвучуватися або оцінюватися усно» [2, с. 279]. Проте фіксуємо перевагу усних форм у безпосередній мовленнєвій взаємодії у суді, але і монологічні форми викладу в судовому рішенні та виступах окремих учасників судового процесу.

Суддя: *Ви мисливець?*

Свідок: *Так.*

Суддя: *А як Ви потрапили на це полювання, оскільки воно проходило в достатньо вузькому колі?*

Свідок: *Я думав, що це до хорошого не приведе, так і сталося. Ми із моїм керівником часто бували на полюванні, він взяв мене, бо всі документи проходили через мою перевірку, тому він взяв мене як свого консультанта, як праву свою руку* (Кримінальні справи, ст. 115, 2014).

Усна діалогічна форма є типовою для СД, хоч обов'язковою умовою ведення судового засідання є протоколювання, що передбачає фіксування мовлення у письмового вигляді, тобто має місце вторинна комунікативна форма репрезентації.

О. Доценко вказує на те, що у СД наявні МЖ, яким притаманне: «1) читання власного або чужого тексту (оголошення показань свідка тощо); 2) усне мовлення з опорою на підготовлений текст (промови різних типів, роз'яснення прав і обов'язків учасникам процесу тощо); 3) усне мовлення без писемного відповідника» [2, с. 279], тобто домінують і в цій типології усні діалогічні жанри.

Діалоги представлені у мовленні судді, прокурора та адвоката під час звернення до обвинуваченого, свідків і потерпілих, тобто це спілкування професійних учасників СД з непрофесійними, напр.:

Суддя: *Переходимо до допиту свідків. Киріченко О. М. (28 років, народилася та проживає в м. Кременчук, працює менеджером реклами, сусідка підсудного). Як би ви охарактеризували Швеця Семена?*

Свідок: *Він постійно deboширить, у нього постійні крики, не дає спати по ночам. У мене дитина мала, і я вже не знаю, що робити* (Кримінальні справи, ст. 348, 2016).

Звідси й випливає стильова диференціація: у мовленні судді (а також адвоката і прокурора) переважає офіційно-ділова стилістика, а у мовленні непрофесійних учасників СД – розмовно-побутова з вкрапленнями просторіччя. Наголосимо на тому, що ми аналізували не реальні записи судових засідань, а телепередачі, що певною мірою відтворює літературну мову. У реальності свідки та обвинувачений можуть використовувати діалектну мову, просторіччя, тобто нелітературну українську мову.

Діалог у СД має однобічний характер, напр.:

Суддя: *Переходимо до слухання показів свідків. Запросіть до судової зали Хорішка В. І. (40 років, народився у селі Чаплинці, Херсонської обл., розлучений). Квартира 12 по вул. Кірова 128 належить Вам як власність?*

Свідок: **Так.**

Суддя: *Свою квартиру Ви здаєте?*

Свідок: **Так.**

Суддя: *Кому в цей раз Ви її здавали?*

Свідок: *Прийшли люди, заплатили гроші я дав ключі, я не роздивлявся, які це були люди.*

Суддя: *У залі судового засідання є ця людина?*

Свідок: **Ні.** (Кримінальні справи, ст. 296, 2015).

У відповідях бачимо лише твердження або заперечення, а репліки адресата загалом мінімізовано.

Усний монологічний виступ представлений у заключних промовах судді, прокурора та захисника, напр.: Суддя: *Оголошується ухвала іменем України. Суд у складі головуючого судді Чичкова К.К., Платонової О.К., Якименка Д.А., при секретарі Зуманджи І.В., за участю прокурора Рогози В.А. Та адвоката-захисника Оводи Р.В. Розглянувши кримінальну справу за ст. 348 ККУ – вбивство працівника правоохоронних органів у зв'язку з виконанням цим працівником професійних обов'язків встановив, що не можливо встановити вирок за суттєвої неповноти досудового слідства, а, отже, необхідно повернути кримінальну справу на досудове розслідування з метою перевірки* *Зубова О.Г. До причетності у вбивстві Суд ухвалив клопотання прокурора. Кримінальну справу за фактом вбивства надати прокурору на нове досудове розслідування. Запобіжний захід підсудному Швецю С.М. Залишити без змін під вартою у слідчому ізоляторі. Прошу всіх сідати. Судове засідання оголошується закритим!* (Кримінальні справи, ст. 348, 2014). Вони містять елементи ритуальності і підпорядковані відповідній комунікативній інтенції.

Письмова форма СД реалізована у судових рішеннях, що готуються спочатку у письмовому вигляді, а потім оприлюднюються на судовому засіданні. Але їх письмова форма фіксується на офіційному інтернет-порталі, що вимагає грамотної і чіткої жанрової форми, напр.:

...Заслухавши думку обвинуваченого, який просив залишити обраний раніше запобіжний захід без зміни, думку прокурора, яка вважає за необхідне задовольнити подання слідчого СВ Оболонського РУ ГУМВС України в м. Києві, вивчивши матеріали кримінальної справи, враховуючи, що ОСОБА_1, будучи на підписці про невиїзд з постійного місця проживання, порушив умови запобіжного заходу, (...) На підставі викладеного та керуючись ст. 29 Конституції України, ст.ст. 165, 165-1, 165-2 КПК України, суд

ПОСТАНОВИВ:

Запобіжний захід обраний стосовно ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця м. Києва, українця, громадянина України, у вигляді підписки про невиїзд з постійного місця проживання змінити на взяття під варту.

Постанова може бути оскаржена протягом трьох діб з дня її винесення до Апеляційного суду м. Києва (Постанова № 4-36/2012).

Отже, СД представлений усною та письмовою формою із домінуванням діалогічної мовленнєвої взаємодії.

О. Доценко виокремлює в СД «тип події» [2], що, на нашу думку, співвіднесено із поняттям МЖ. Проте дослідниця пропонує авторську типологію МЖ, визначаючи 31 жанр: оголошення справи, оголошення явки присутніх, роз'яснення прав та обов'язків учасників процесу, оголошення складу суду, роз'яснення права відводу суду, заявлення клопотань, доповідь судді за справою, оголошення обвинувального висновку, позовної заяви, скарги, роз'яснення

підсудному суті обвинувачення, показання підсудного, допит підсудного, допит свідків, потерпілого, оголошення висновку експерта, допит експерта, оголошення показань свідка, пояснення учасників процесу, промова прокурора, промова потерпілого чи його представника, промова цивільного позивача або його представника, промова цивільного відповідача чи його представника, промова захисника, промова підсудного, останнє слово підсудного, промова позивача та його представника, промова відповідача та його представника, промова третьої особи, яка заявила самостійні позовні вимоги, та її представника, промова третьої особи без самостійних вимог, промова представника органу державної влади й органу місцевого самоврядування, промова прокурора, промова захисника, рішення суду [2, с. 280]. Наведена типологія стосується насамперед кримінального і цивільного процесів, проте ми вважаємо її надто розгалуженою.

З огляду на це, ґрунтуючись на типології типів події, запропонованих дослідницею, визначаємо наступні МЖ в українському СД.

1. Оголошення має на меті формулювання причини судового засідання: голова засідання (суддя) відкриває судові засідання, оголошуючи суд відкритим і характеризує справу, оголошує склад суду, а на завершення й обвинувальний вирок, що регламентується відповідними законодавчими нормами. Мовцем у цьому разі може бути прокурор, суддя або секретар, тобто професійні учасники судового процесу. Оголошення виступає як ініціальний жанр СД, і в такому випадку його інтенцією є інформування присутніх про характер судової справи, звідси й потреба оголосити звинувачення та схарактеризувати справу, напр.: *Оголошується звинувачення Швець С. М. Обвинувачується в тому, що він 10 травня 2010 року вчинив умисне вбивство Романюка Р. С. лейтенанта міліції. Починаючи з 10 січня 2010 року відколи Швець звільнився з тюрми, лейтенант Романюк неодноразово був за викликом, був у нього вдома заспокоював його у різних громадських місцях. Швець при нагоді спілкування з міліціонером постійно чинив опір, вживав нецензурну лексику. 10 травня 2010 року Романюк прибув за викликом у кафе “БРИЗ”, де Швець вчинив скандал, міліціонер запропонував йому для розмови вийти на двір, але потім, коли лейтенант повернувся у кафе, щоб скористатися туалетом, Швець пішов за ним і зарізав міліціонера. Умисні дії Швеця повинні кваліфікуватися за статтею 348 вбивство працівника правоохоронних органів у зв’язку з виконанням цим працівником професійних обов’язків. У мене все* (Кримінальні справи, ст. 348, с. 2015). У наведеному прикладі фіксуємо перформативний МА з декларативом *оголошувати*; ґрунтовну характеристику судової справи та елементи ритуальності (на завершення мовець вимовляє ритуальну фразу *У мене все*). Ініціальне оголошення є розгорнутим мікротекстом, адресатом якого виступають усі присутні в судовому засіданні (навіть якщо вони обізнані із сутністю справи), за змістом оголошення має фактологічно-інформативний характер з елементами ритуальності.

Завершальне оголошення підсумовує та узагальнює результати судового засідання: допиту свідків, розгляду справи по суті, виступів основних учасників, напр.: **Оголошується** звинувачення вчинене групою осіб із застосуванням предметів задалегідь для надання тілесних ушкоджень та навмисне вбивство з хуліганських мотивів суд встановив: оцінивши зібраний на досудовому слідстві докази суд приходять до висновку про доведеність вини підсудних і призначити їм покарання остаточне Риндіну у вигляді 10 років позбавлення волі, Конопенку – 10 років позбавлення волі. **Вирок може бути оскаржений** (Кримінальні справи, ст. 192). Як бачимо, завершальне оголошення є формулюванням вироку за результатами обговорення судової справи. За лінгвопрагматичними та структурно-семантичними особливостями вона збігається з ініціальним оголошенням.

2. Інструкція – голова судового засідання пояснює його учасникам права, обов'язки та правила поведінки в судовому засіданні. До інструкцій у СД уналежнюємо всі висловлення і мікротексти, що інтенційно підпорядковані регулюванню судового процесу. Цей МЖ регламентує дії усіх присутніх, тому він здебільшого представлений у мовленні судді як керівної особи СД, напр.:

Суддя: *Дякую, сідайте. Підсудний, вам зрозуміло суть обвинувачення?*

Підсудний: *Зрозуміло, але вини своєї не визнаю. Я буду свідчити* (Кримінальні справи, ст. 115, 2016).

У наведеному прикладі суддя указує співрозмовнику, що саме йому робити та запитує щодо зрозумілості регламенту судового засідання. У такий спосіб мовець визначає порядок реплік, мовленнєві ролі і ходи комунікантів у СД.

Інструкції охоплюють як регулятивні МА, так і акти пояснення, тому О. Доценко називає цей МЖ роз'ясненням [2, с. 277]. Однак вважаємо, що такий підхід є вузьким, оскільки він не охоплює всіх мовленнєвих дій мовця, який керує судовим засіданням. Роз'яснення більшою мірою пов'язані в СД з розтлумаченням і поясненням наслідків певних дій або відсутності цих дій, напр.: Суддя: *Попереджаю вас про те, що ви несете кримінальну відповідальність за дачу неправдивих свідчень. Викладіть позицію вашого органу, щодо цієї справи* (Сімейний суд, ст. 153, 2013); Суддя: *Ви маєте право не свідчити з огляду на те, що виявляється родичкою позивача, маєте родинні стосунки* (Сімейний суд, ст. 153, 2014). В інструктивних жанрах фіксуємо посилення на законодавчі акти, яким підпорядкований СД.

2. Клопотання передбачає скерування судового дискурсу з метою об'єктивного розгляду справи в бік залучення додаткової інформації, невідомої до безпосереднього розгляду справи в судовому процесі, напр.: Захисник: **Я прошу** допитати особу, яка не заявлена на досудовому слідстві, тому що інформація стала відома вже після завершення досудового слідства, – *Огарко В. М. Він надасть інформацію, яка допоможе слідству* (Кримінальні справи, ст. 348, 2015). Цей МЖ представлений і в офіційно-діловому дискурсі, він має перформативний характер і становить вербальну репрезентацію прохання

на отримання певного дозволу. Мовленнєвими формами враження клопотання є *Я прошу...; Дайте дозвіл...; Я маю клопотання тощо*, напр.: Прокурор: *Історія Голодько потребує відкриття справи. У мене є клопотання, відправити справу на додаткове розслідування до з'ясування причетності Коропкової до цих двох справ, хто був організатором, це має слідство з'ясувати* (Кримінальні справи, ст. 189, 2016). У СД клопотання висловлюють такі учасники комунікативної взаємодії, як прокурор та захисник, від яких і залежить об'єктивне рішення у справі.

3. Підтвердження / спростування як МЖ передбачає наведення фактів, доказів, підстав для розтлумачення учасникам судового засідання об'єктивної картини подій, напр.: Захист: *Висновки судово-медичної експертизи було виявлено, що удар ножем було нанесено лівою рукою, а мій підзахисний правша* (Кримінальні справи, ст. 348, с. 2015). Цей МЖ підпорядкований логічним принципам дискусії, згідно з якими кожний учасник доводить власну позицію за допомогою переконливих аргументів, кожний з яких відповідає критеріям істинності та переконливості. Наведені факти можуть вплинути як на звинувачення, так і на його заперечення, тому, незважаючи на це, ми об'єднали обидва типи реалізації МЖ в один, оскільки пріоритетним є спосіб мовленнєвої взаємодії між комунікантами. За таких умов у СД фіксуємо виступи свідків, експертів, незалежних фахівців, висловлення яких мають неупереджений та об'єктивний характер, напр.: Свідок: *Ми, як орган опіки, незацікавлені в тій чи іншій стороні і ми зацікавлені щоб було добре дитині. Ми дізналися, що мати має постійну роботу, хорошу заробітну плату, на батьківські збори в школу до сина ходить тільки мати і бабуся дитини, мама є членом батьківського комітету. І у нас як у органів опіки та піклування питань до мати немає. Всі довідки у нас є.* (Сімейний суд, ст. 153). Об'єктивна позиція комунікантів є обов'язковою умовою їх мовленнєвої поведінки в СД. О. Доценко вважає, що цей жанр не має аналогів у СД і є інформативним [2, с. 278]. На нашу думку, цей МЖ має не лише інформативний характер, а більше є аргументативним жанром, тому що скерований на з'ясування всіх обставин справи, а подані факти виконують не інформативну, а верифікаційну функцію як основну.

У СД МЖ підтвердження / спростування представлено і в мовленні професійних учасників судового процесу, зокрема судді та прокурора, які дають оцінки наведеним актам і доказам інших учасників, напр.: Прокурор: *Ми виявили, що мати Шакіної живе 3 роки в Італії, і вона ніяк не могла святкувати свій день народження з батьками, більше того її батьки розведені і проживає батько у російській федерації. До того ж Риндін і Шакіна були в ресторані того дня, це зафіксувала камера спостереження і це прямий доказ того, що Шакіна говорила неправду і Риндін не був у свого батька* (Кримінальні справи, ст. 192, 2016). У цьому випадку маємо спростування фактів, наведених у судовій справі.

4. Допит – «специфічний тип спілкування в суді, який полягає у послідовному чергуванні інтерогативних і асертивних висловлень» [81, с. 278]. Допит – це завжди діалогічна взаємодія між основними учасниками судового процесу (суддею, прокурором та адвокатом), тобто професійними юристами, з непрофесійними – обвинуваченим, потерпілими і свідками. І якщо репліки і питання юристів є чіткими і конкретними, підпорядкованими офіційно-діловій стилістиці, то відповідні висловлення можуть мати неконкретний характер, напр.:

Суддя: *Скажіть, вам знайома підсудна?*

Свідок: *Так, прийшлося познайомитися.*

Суддя: *Де і за яких обставин?*

Свідок: *Мені було завдання встановити особу, яка знущала над чоловіками. Спочатку ми шукали по фотороботу, але після того як потерпілі вийшли з лікарні, вони допомогли нам у слідстві (Кримінальні справи, ст. 152, 2016).*

Допит завжди є комплексом питань і відповідей, мета яких – встановити об'єктивну істину на певному етапі розгляду справи. Суддя, як голова процесу, зазначає етап переходу до допиту, тобто встановлює межі використання цього МЖ, напр.: Суддя: *Переходимо до допиту потерпілої. (О. М. Кравчук 34 роки, вдова, домогосподарка, виховує маленьку доньку). Ви нам можете розповісти про обставини того дня трагічного?* (Кримінальні справи, ст. 115, 2016).

Допит у суді відрізняється від допиту на стадії дізнання, оскільки його прилюдний характер підпорядкований меті репрезентації та актуалізації основних доказових моментів, на яких буде побудовано рішення суду.

5. Судова промова є монологічним МЖ, що передбачає виступ, звернення до всіх учасників судового засідання з викладенням своєї аргументованої позиції. З промовою виступають в кінці засідання, коли всі учасники вже висловилися, прокурор та адвокат, при цьому зміст їх промов часто діаметрально відрізняється. Промова обов'язково, крім власне висновку за результатами судового засідання, містить аргументи і докази, критику позиції опонентів та формулювання власної доказової бази з актуалізацією узагальненої позиції. В українському СД згідно зі ст. 318 КПК України (Кримінально-процесуальний кодекс, ст. 318), крім прокурора й адвоката, можуть брати участь громадський обвинувач і громадський захисник, потерпілий і його представник, цивільний позивач і цивільний відповідач та їх представники тощо. Проте обов'язковими промовами все ж таки є прокурорська та захисна, напр.: Прокурор: *Дослідивши всі обставини кримінальної справи, вислухавши всіх учасників процесу, я, як представник державного обвинувачення, вважаю, що вина Ілько С. В. в судовому засіданні доведена повністю. При винесенні вироку, прошу суд звернути увагу на той факт, що підсудна свою вину не визнає. Вона сама знайомилася із молодими людьми, пропонувала їм провести ніч разом і планувала те, що буде робити у безпомічному стані. На підставі всього викладеного, я прошу визнати Ілько С. В. винною у вчиненні злочину і призначити їй покарання у вигляді 15 років позбавлення волі* (Кримінальні справи, ст. 152, 2016). Прокурор наго-

лошує на своїй соціальній ролі та відповідно до її функцій звертається до суду із проханням, аргументуючи його на підставі встановлених у судовому засіданні фактів та з конкретною пропозицією можливого вироку. Р. Кацавець визначає інтенцію судової промови, ґрунтуючись на аргументативних параметрах СД: «Завдання державного обвинувача, адвоката-захисника та інших учасників судового процесу, які проголошують судові промови, зводяться не лише до сприяння суду при винесенні законного обґрунтованого і справедливого рішення, а й допомоги суду і присутнім на судовому засіданні краще розібратися у фактичних і юридичних обставинах справи, з'ясувати їх суть і значення, зробити необхідні висновки» [3, с. 8]. Зважаючи на це, мовці як відстоюють свою позицію, так і сприяють об'єктивному висвітленню фактів та отримання відповідного рішення.

Захисник також виступає в кінці засідання, але перед прокурором, намагаючись виправдати або підтримати обвинуваченого, напр.: Адвокат: *Вчинок мого підзахисного допоміг викрити банду нелюдів. Цей вчинений злочин в наслідок душевного хвилювання виконаний аморальними протиправними діями. Прошу призначити покарання з випробувальним терміном, без реального позбавлення волі. Дякую, у мене все* (Судові справи, серія «Помста акушеру», 2016). Адвокат так само наводить аргументи та звертається до суду з проханням або виправдати підзахисного, або зменшити його провину.

Якщо раніше захисна промова була риторичним жанром, вона характеризувалася особливостями побудови на структурному рівні та потужною сугестією на змістовому, то в сучасному українському СД комунікативна роль адвоката суттєво нівельована, тому промови мають стислий і конкретний характер, напр.: Адвокат: *Ми побачили, розглянули матеріали справи, всі докази говорять що поведінка потерпілої була розкута, вона добровільно поїхали з моїм підзахисним і вела себе так, як її було завгодно. Тому прошу мого підзахисного виправдати* (Судові справи, серія «Викрадена студентка», 2015). Захисні промови не можуть вплинути на рішення, якщо для цього немає переконливим доказів, добутих під час розгляду справи.

На мовному рівні судова промова також має певні особливості: на думку Р. Кацавця, «судовий оратор іноді використовує конструкції, властиві тільки писемній, діловій мові. Культура судової промови – це використання мовного матеріалу, що забезпечує найкращий вплив на аудиторію в конкретній обстановці і відповідно до поставленого завдання [3, с. 10]. Ми пояснюємо такі специфіку судової промови її підготовленим характером і пріоритетним використанням мовних засобів офіційно-ділового стилю.

6. Судове рішення – «самостійний імперативно-декларативний мовленнєвий жанр, структура й загальне змістове наповнення якого чітко регламентується процесуальним законодавством» [2, с. 279]. Рішення суду виголошується наприкінці судового засідання та на відміну від попередніх МЖ має закріплену письмову форму, тобто є одночасно й жанром офіційно-ділового мовлення.

Рішення суду складається з трьох обов'язкових компонентів. По-перше, це заголовкова частина, що містить реквізити та паспортизацію документа: назва документу з посиланням на його статус; дата, назва суду, зазначення голови суду та секретаря, зазначення типу судової справи, напр.:

РІШЕННЯ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

07 червня 2011 року Святошинський районний суд м. Києва в складі:

Головуючого судді: Т. О. Величко,

при секретарі: О. В. Колесниковій,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Києві цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу (...).

Перша структурна частина має ініціальне розташування, графічно виокремлену жанрову назву, подані послідовно відомості фактичного характеру.

По-друге, констатувальна частина рішення подається після заголовку «ВСТАНОВИВ» та містить детальний виклад сутності справи, напр.:

ВСТАНОВИВ:

Позивач звернувся до суду із зазначеною позовною заявою до відповідача ОСОБА_2. (...) Судом встановлено, що у зареєстрованому шлюбі сторони перебувають з 01.06.1996 року. Від шлюбу мають доньку – ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, фактично розійшлися, проживають окремо, не ведуть спільного господарства, подружніх стосунків не підтримують. При цьому шлюб існує лише формально, спір про майно у сторін відсутній, відповідач проти задоволення позовних вимог не заперечує.

Суд вважає, що причини, що спонукали сторони на розірвання шлюбу є обгрунтованими, оскільки судом достовірно встановлено, що подальше спільне життя подружжя та збереження сім'ї не можливе.

Відповідно до ч. 3 ст. 105 СК України, шлюб припиняється внаслідок його розірвання за позовом одного з подружжя на підставі рішення суду. Згідно до ч. 2 ст. 112 СК України, суд, постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення.

Наведений фрагмент констатувальної частини містить викладення сутності справи, позовні вимоги та аргументативну базу. Особливістю викладення інформації є квазіанонімність: замість прізвищ учасників судового розгляду подано нумерованих осіб з номінаціями «Особа_1», «Особа_2» тощо. Також обов'язковою рисою є посилання на законодавчі акти, з опертям на які буде зроблено висновок.

По-третє, власне рішення суду, підсумкова частина, що іє вироком або ухвалою, прийнятою в судовому засіданні, напр.:

Керуючись ст. ст. 104, 105, 110, 112 Сімейного Кодексу України, ст. ст. 10, 11, 60, 61, 130, 174, 212–215 ЦПК України, суд, –

В И Р І Ш И В:

Позов задовольнити. Шлюб, зареєстрований 01 червня 1996 року у Центральному відділі реєстрації шлюбів м. Києва з Державним Центром розвитку сім'ї, про що є актовий запис № 497 – РОЗІРВАТИ.(...)

Документ завершується підписом судді. Трикомпонентна структура рішення є обов'язковою для цього МЖ, як мовностилістична специфіка – викладення інформації офіційно-діловим стилем із дотриманням вимог щодо структури тексту.

Отже, ми визначили МЖ українського СД: оголошення, інструкція, клопотання, підтвердження / спростування, допит, судова промова, судові рішення.

Висновки і перспективи дослідження. Найбільшою мірою в судовому дискурсі актуалізовано лінгвопрагматичний аспект аналізу, що зумовлює виокремлення мовленнєвих жанрів, комунікативних стратегій і ролей учасників судового дискурсу. Серед мовленнєвих жанрів виокремлено оголошення – монологічні виступи регламентативного характеру, що відкривають і завершують судові засідання; інструкція – регулятивні розгорнуті репліки професійних учасників судового процесу; клопотання – прохання про залучення додаткової інформації, невідомої до безпосереднього розгляду справи в судовому процесі; підтвердження / спростування – аргументативне тлумачення і коментар перебігу судового засідання для безпосередніх учасників; допит – питально-відповідна взаємодія між основними учасниками судового процесу – професійними і непрофесійними; судова промова – аргументоване викладення власної позиції у формі монологічного виступу; судові рішення – монологічний виступ судді, що має вердиктивний характер.

Література

1. Дорда, С. (2012). Національно-культурна специфіка судового дискурсу Англії та Уельсу. *Правовий вісник Української академії банківської справи: науково-практичний журнал*. № 1 (6).
2. Доценко, О. Л. (2008). Жанрова специфіка українського судового дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць*. Вип. 24. Ч. 1. С. 269–280.
3. Кацавець, Р. С. (2010). *Судові промови державного обвинувача та адвоката-захисника у кримінальному судочинстві України: правові, етичні, логічні та мовні проблеми*: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.
4. Лобода, Ю. А. (2013). Судовий дискурс у перекладознавчому аспекті. *Проблеми семантики, граматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць*. Вип. 23. С. 267–273.
5. Пономарьова, Л. В. (2010). Судово-процесуальний дискурс як різновид інституційного дискурсу. *Функціональна лінгвістика: зб. наук. праць*. № 2. С. 166–168.
6. Савчук, Г. В. (2009). *Інтонаційна організація судового дискурсу (експериментально-фонетичне дослідження)*: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.н. Донецьк, 2009.

References

1. Dorda, S. (2012). National and cultural specificity of the judicial discourse of England and Wales [Natsional'no-kul'turna spetsyfika sudovoho dyskursu Anhliyi ta Uel'su.]. *Legal Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking: a scientific and practical journal*. No. 1 (6). [In Ukrainian].
2. Dotsenko, O. (2008). Genre specificity of Ukrainian judicial discourse [Zhanrova spetsyfika ukraïns'koho sudovoho dyskursu]. *Linguistic and conceptual pictures of the world: coll. of science works*. Issue 24. Part 1. P. 269–280. [In Ukrainian].

3. Katsavets, R. (2010). *Court speeches of the state prosecutor and defense attorney in the criminal justice system of Ukraine: legal, ethical, logical and linguistic problems* [Sudovi promovy derzhavnoho obvynuvacha ta advokata-zakhysnyka u kryminal'nomu sudochynstvi Ukrainy: pravovi, etychni, lohichni ta movni problemy]: thesis abstract for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences. [In Ukrainian].
4. Loboda, Yu. (2013) Court discourse in the translational aspect [Sudovyvyy dyskurs u perekladovnavchomu aspekti.]. *Problems of semantics, grammar and cognitive linguistics*: coll. of science works. Issue 23. P. 267–273. [In Ukrainian].
5. Ponomaryova, L. (2010). Court-procedural discourse as a type of institutional discourse [Sudovo-protseusual'nyy dyskurs yak riznovyd instytutsiynoho dyskursu.]. *Functional linguistics*: coll. of science works. No. 2. P. 166–168. [In Ukrainian].
6. Savchuk, G. (2009). *Intonational organization of court discourse (experimental-phonetic research)* [Intonatsiyna orhanizatsiya sudovoho dyskursu (eksperymental'no-fonetychne doslidzhennya)]: thesis abstract for obtaining the scientific degree of candidate of philological sciences. Donetsk. [In Ukrainian].

Aliona BAKHCHIVANZHI

REPRESENTATIVE FORMS AND SPEECH GENRES OF UKRAINIAN JUDICIAL DISCOURSE

Abstract. *The article is devoted to the definition of linguo-pragmatic parameters of judicial discourse, in particular, formal aspects and types of speech genres are emphasized. Oral and written forms of judicial discourse functioning are considered. The main speech genres of the Ukrainian judicial discourse are singled out and characterized. Genres such as: instruction, announcement, petition, confirmation / denial, interrogation, court speech, court decision were analyzed. It has been proven that the announcement is a monologue speech of a regulatory nature that opens and ends the judicial session; the instruction is a regulatory detailed response of professional participants in the court process; the motion is a request for the involvement of additional information, unknown before the direct consideration of the case in the court process; confirmation / refutation is an argumentative interpretation and commentary on the course of the court session for the direct participants; the interrogation covers the questioning-relevant interaction between the main participants in the judicial process; a court speech is a reasoned presentation of a position in the form of a monologue; a court decision is a monologue speech of a judge, which has a verdictive character.*

Key words: *legal discourse, judicial discourse, speech genre, intention.*

УДК 811.11'42

Ольга БОЙКО

PhD (докторка філософії з філології)
викладачка літературного факультету
Університету Атаюнка
м. Ерзурум (Туреччина)
<https://orcid.org/0000-0001-5250-6538>
olha.boiko@grv.atauni.edu.tr

АЛЮЗИВНІ ФУНКЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНО-ІСТОРИЧНИХ ФЕНОМЕНІВ У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ ФЕНТЕЗІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню історичних алюзій, актуалізованих у прецедентних історичних феноменах, зокрема в прецедентних хронотопах, прецедентних ситуаціях і прецедентних іменах, а також їхні текстотвірні функції у фентезійних текстах слов'янського сектору початку ХХІ століття. **Актуальність** дослідження полягає в тому, що в сучасній лінгвістиці відчувається нестача розвідок, присвячених історичним алюзіям у художніх текстах, зокрема в текстах, що належать до фентезійного дискурсу. **Мета** статті – проаналізувати універсально-прецедентні та національно-прецедентні хрононіми, хронотопоніми і хроноантропоніми, схарактеризувати їхні функції. Визначено, що основними функціями історичних алюзій у фентезійних текстах є оцінно-характеризувальна, okazіональна, естетична, функція образної характеристики, функція створення іронії. Запропоновано терміни «**онейрофактонім**» на позначення разової події, що відбулася уві сні і вплинула на діяльність людей, а також термін «**хроноантропонім**» як приклад трансонімізації – метаморфоз, під час яких онім переходить з одного розряду до іншого. **Перспективи** дослідження полягають у розширенні фактичного матеріалу для аналізу завдяки залученню німецькомовних та англomовних фентезійних текстів.

Ключові слова: хрононіми, онейрофактоніми, хроноантропоніми, хронотопоніми, прецедентна ситуація.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасній лінгвістиці відчувається нестача розвідок, присвячених дослідженню історичних алюзій, попри те, що майже в кожному визначенні терміну «алюзія» є згадка історичного, соціального контексту або факту. В українській лінгвістиці в цій царині оприлюднено дослідження історичних алюзій у творчості Д. Брауна за авторства Т. Піндосової [14], яка визначає низку функцій історичних алюзій: okazіональну, оцінно-характеризувальну, номінативну, естетичну, функцію образної характеристики, функцію створення іронії. Дотичним до нашої теми постає дослідження Т. Кальченко, присвячене національно-прецедентним феноменам у поетичному дискурсі поета-вісімдесятника В. Герасим'юка [9]. Лакуни в царині лінгвістичних досліджень, скерованих на аналіз історичних алюзій, зумовили **актуальність** пропонованої наукової розвідки.

Мета статті – проаналізувати універсально-прецедентні та національно-прецедентні хрононіми, хронотопоніми і хроноантропоніми, схарактеризувати їхні функції, а також запропонувати до впровадження до лінгвістичної термінології терміни «онейрофактонім» для визначення разової події, що відбулася уві сні і вплинула на вчинки персонажів, і «хроноантропонім» на позначення прикладу трансонімізації (за О. Карпенко, переходу оніма з одного розряду в інший), відповідно до якого назва відрізка часу (хрононіма) переходить до розряду антропонімів на позначення імені персонажа. **Об’єктом** дослідження постали фентезійні тексти слов’янських авторів (Володимира Арєнева, Ніккі Каллен, Інни Ковалишеної, Дари Корній, Катерини Пекур, Макса Фрая), **предметом** – прецедентно-історичні феномени, актуалізовані в цих текстах.

О. Ярема визначає історично-соціальні алюзії, як посилення, «що співвідносяться з історичними фактами, реаліями, подіями або особами, якщо вони відіграли певну історичну роль, та згадка їхнього імені у творі відсилає читача не до особистісних рис індивіда, а до історичної значущості його вчинків, які викликають певну аналогію в читача» [21]. На нашу думку, більш логічним буде уналежнити такі співвідношення до національно-прецедентних та універсально-прецедентних феноменів. Зокрема, національно-прецедентні феномени виконують важливу функцію в створенні вертикального контексту [2].

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглянемо алюзії, які ми уналежнюємо до прецедентних історичних феноменів: прецедентний хронотоп, прецедентну ситуацію і прецедентні імена. Поміж них можемо виокремити універсально-прецедентні та національно-прецедентні феномени.

Прецедентний хронотоп і ситуація. Хрононіми.

Прецедентний хронотоп – специфічний різновид прецедентних феноменів, який не є частотним у фентезійному дискурсі, однак виконує важливу функцію для створення атмосфери в тексті або для покликання на конкретний історичний період. Прецедентна ситуація, як зауважує В. Захаренко, є «ідеальною», такою, що містить прецедентні висловлювання або непрецедентні феномени, які входять до однієї ситуації [4].

Здебільшого прецедентні хронотопи і прецедентні ситуації мають власні назви – хрононіми. За Н. Подольською, хрононім – це власна назва історично істотного відрізка часу [15, с. 174]. О. Карпенко обстоює таку думку: «йдеться не тільки про поділ часу на поодинокі фрагменти, а і про події, що притаманні якомусь конкретному часові і виділяють його в окрему одиницю» [10]. Дослідниця аналізує процеси трансонімізації – метаморфоз, під час яких онім переходить з одного розряду до іншого [15, с. 138]. Зокрема, йдеться про позначення хрононімів не через вказівку на час дії чи характер (як, наприклад, Ренесанс або Столітня війна), а на місце, де вона відбулася – топонім. Окрім того, хрононіми можна розподілити на два типи: події лінійного часу, кожна з яких відбувається один раз (Срібний вік), і події циклічного часу, що повторюються з певною періодичністю (Новий рік) [10].

У фентезійних творах віднаходимо 41 алюзію на універсально-прецедентні та національно-прецедентні хрононіми і хронотопоніми. Розглянемо приклади актуалізації характеризувальної функції лінійних хрононімів, скерованої на створення асоціативного ряду, що сприяє образному сприйняттю персонажа:

Димитр – его двоюродный брат, но другого племени, языка, времени – как Греция и Рим... (Никки Каллен. Is there something I should know?) – в цьому прикладі спостерігаємо порівняння з античними державами, прецедентні назви яких подано навіть без усталеного епітету «Давній», тому що «Рим» як імперія є універсально-прецедентним феноменом. У наведеному фрагменті можна уналежнити «Грецію» і «Рим» до лінійних хрононімів, проте «Рим» часто використовують з епітетами «Другий Рим» (Константинополь) і «Третій Рим» як політично-релігійну ідею, що наближає «Рим» до циклічних хрононімів.

... первое, что заметили, – маяк. Он не просто старый – он древний; остался от другой цивилизации; Древний Рим или викинги, век второй предположительно (Н. Каллен. Воспоминания о кораблях): зауважимо, що згадка про вікінгів у контексті «другого століття» є анахронізмом, тому що вікінги були ранньосередньовічними мореплавцями [5], проте автор вважає за належне зітравити ці дві цивілізації, що актуалізує асоціації із сивою давниною. «Вікінги» в цьому випадку постають також прикладом трансонімізації, результат якої можна назвати **хроноантропонімом**.

... ромашки не шли Каролосу – он был средневековым, из рыцарей – кровь на мече, прекрасная дама... (Н. Каллен. Трое и река). У наведеному фрагменті «средневековый» співставляється з лексемами, що входять до концептуального поля «лицарство»: «кровь на мече», «прекрасная дама», і «рыцарь». Наведені лексеми використано для створення синестетичного ефекту, що сприяє більш влучній портретній характеристиці персонажа без використання фотографічних деталей. Зауважимо, що М. Торчинський уналежнює Середньовіччя до періодонімів (найменування власне часових одиниць) [16].

Натомість *нашествя монголо-татарів* є фактонімом – подією, що пов'язана з вчинками людей. Автори фентезі обігрують цю ситуацію по-різному: Володимир Аренев акцентує увагу на коректності історичної інформації: *... коли відбулося нашествя? Правильно, Саліванов, у 1240-му році. Отож, поступово держава монголо-татарів, заснована... До речі, хто заснував Золоту Орду? Ні, Ткаченко, не Чингізхан. Лакшин? Так, молодець, – Батий.* (Володимир Аренев. Монетка на щастя). У фрагменті наведено прецедентний час, а також хронотопонім «Золота Орда» і прецедентні антропоніми «Чингізхан» і «Батий». Макс Фрай контамінує хроноантропонім «татаро-монголи» із прецедентним висловом: приказкою «Незванный гость хуже татарина»: *Незванные татаро-монголы тем временем принялись стучать в мою дверь...* (Макс Фрай. Энциклопедия мифов, Т. 1).

Давній Рим, Давня Греція, Середньовіччя є універсально-прецедентними хронотопами, які викликають у масового читача ідентичні асоціації. Натомість подекуди натрапляємо на суб'єктивні враження від прецедентного хронотопу, пор.: *... совершенный и изящный, как восемнадцатый век.* (Н. Каллен. Is there something I should know?). Вісімнадцяте століття схарактеризовано лексемами «совершенный» і «изящный», у цьому випадку хрононім орієнтовано на асоціацію з епохою Просвітництва, Галантного століття. Порівняємо з актуалізацією прецедентного хронотопу у творі української письменниці: *Ось подивись, – сказав, – вісімнадцяте століття... Російська армія веде турецьку війну... Солдати рубають дерева, перекопують Острів редутами... Якраз*

у районі Святилищ... **Починається чума... хто не втік, той помер... Імператриця дарує Острів Потьомкіну. Той збирається будувати тут палац... Швидко по тому раптово помирає в дорозі...** (М. Горностаєва. За мости відповісте). Названі події мали місце в реальній історії людства. У фрагменті засвідчуємо не тільки хрононім «вісімнадцяте століття», в якому відбулося декілька російсько-турецьких воєн (теж певною мірою хронотопоніми за місцем проведення воєнних дій), а і прецедентне прізвище «Потьомкін», і прецедентну ситуацію – подарунок імператрицею (Катериною II) острова О.Г. Потьомкіну, і випадок масового захворювання на чуму. Події, що описано в наведеному фрагменті, вважаємо за логічне уналежнити до національно-прецедентних, і таких, що викликають негативні асоціації з тригером «вісімнадцяте століття».

У фентезі подекуди трапляються **катастрофоніми** – специфічний різновид хрононімів, що було вирізнено М. Торчинським [16]:... *сам зав уехал в Америку – за архивом 11-го сентября, писал докторскую...* (Никки Каллен. Воспоминания о кораблях). Наведений хрононім належить до антропогенних катастрофонімів.

Подекуди актуалізація прецедентного хронотопу виконує функцію іронії, зазвичай для гіперболізації давнини подій: *Потолки бережно сохранили на память следы всех дождей, прошедших в городе со времён Балтийской Антанты.* (Макс Фрай. Только начало). Балтійська Антанта є хронотопонімом («Балтійська»), це угода між Литвою, Латвією та Естонією, пакт було укладено в Женеві. Зазначимо, що автор у коментарях наводить історичну довідку для уточнення часу національно-прецедентних подій – 1934 рік. Або: – *А Якович, чули, – шепотіла бабця, схожа на мумію часів якогось Тутмоса Мінус Першого, – Якович, кажуть, знову в загул збирається.* (Володимир Арєнєв. Зобразить мені рай). Використання від'ємного числа в поєднанні з прецедентним іменем «Тутмос» підкреслює гіперболізованість віку «бабці». Усього ж фараонів XVIII династії Нового царства, що носили ім'я Тутмос, було чотири, і перший із них правив приблизно в 1504–1492 р. до н.е. [20]. Отже, можемо також уналежнити антропонім «Тутмос Мінус Перший» до хроноантропонімів.

Заслуговує на увагу явище, яке не є частотним, проте було засвідчено у фентезійній літературі – історичні події, пов'язані зі сновидіннями. На зразок уже наявних термінів, пропонуємо термін **онейрофактонім** – разова подія, що відбулася уві сні і вплинула на діяльність людей, пор.: *Мені вона наснилась. Інколи таке буває. І в художників, і в письменників, і в поетів, і навіть у вчених. Он Менделєєву його періодична система приснилась. Рафаелю – Мадонна. Це тільки сон, мамо!* (Дара Корній. Гонимарник). ... *дойти до места пересечения двух рек, большого Нериса и маленькой Вильняле, где, согласно легенде, когда-то переночевал князь Гедиминас, увидел во сне железного волка и так впечатлился, что начал строить город.* (Макс Фрай. Шесть комнат и ни одного окна на запад, так почему-то получилось). Легенду про залізного вовка і князя Гедимінаса в різних варіаціях описано в «Казках старого Вільнюса» 5 разів («Халва в шоколаді», «Шесть комнат...», «...вымышленных существ», «До первой русалки», «Живой человек Валентин»). Попри те, що сон князя є легендою, побудова міста залишається історичним фактом, а тому буде коректно позначити цей фрагмент як онейрофактонім, особливо в тому

випадку, коли описана подія постає назвою: «сон про...»: *Широко известна история о князе Гедиминасе, который однажды прикорнул на свежем воздухе, увидел судьбоносный сон про железного волка...* (Макс Фрай. Живой человек Валентин).

Використання різних видів хрононімів, у тому числі наявність явища трансонімізації – переходу оніма з розряду хрононімів до розряду топонімів, створення хронопонімів, а також хроноантропонімів викликає в читача низку асоціацій, пов'язаних із його власним вертикальним контекстом – обізнаністю з національною та світовою історією. Події, згадані у творах, можуть бути як універсально-прецедентними, так і національно-прецедентними. У другому випадку автор може долучати метатекстові елементи – коментарі, сноски тощо. Покликання на прецедентний хронопонім дає змогу за допомогою кількох слів створити враження про місце або людину, але, тим не менш, є суб'єктивним сприйняттям автора й подекуди вимагає уточнювальних деталей. Частотною є актуалізація назви універсально-прецедентного хронопоніму поруч із прецедентними іменами або прецедентними ситуаціями для конкретизації часу, особливо коли йдеться про протягнуті в часі хронопоніми. Засвідчено й випадки онейрофактонімів – подій, що відбувалися уві сні та мали вплив на реальні вчинки людей.

Універсально-прецедентні історичні антропоніми є частотними алюзіями у фентезійному дискурсі. О. Ярема розрізняє особові алюзії – «згадки персоналій, діяльність яких співвідносять із певним родом занять» [21]. Ми уналежнюємо до універсально-прецедентних історичних імен такі, що є загальновідомими іменами політичних діячів або осіб, які вплинули на хід світової історії. У фентезійному дискурсі віднайдено 43 прецедентних історичних антропоніми, поміж яких усього 4 (9,3% від кількості історичних імен) – імена вчених: Ейнштейн, Стівен Гокінг (Макс Фрай), М. Ломоносов (Володимир Аренев), Д. Менделєєв (Є. Лір, К. Федорович). Частотними постають антропоніми правителів та людей, пов'язаних із релігією. Пор.: -*Скажіть, – наважується майже-дід, – ви вірите, що одна людина може змінити історію? ... Здоровань знизує плечима: – Прикладів – безліч. Візьмімо Христа. Візьмімо Магомета. Візьмімо, нарешті, Гітлера* (Володимир Аренев. Олівець із напівстертим написом).

Подекуди високий рівень прецедентності історичних антропонімів призводить до апелятивації, або деонімізації: *Что за библиофильское сновидение наяву, что за маркополо, прости господи?* (Макс Фрай. ζ. Mizar&Alcor. Сарагоса). У наведеному фрагменті деонімізації зазнало ім'я відомого мандрівника Марко Поло. Поміж прецедентних імен мандрівників частотними є імена Христофора Колумба й Магеллана: *По идее, я сейчас должен чувствовать себя победителем, таким аделантадо, практически Магелланом, только что швырнувшим к ногам своего короля двести бочонков пряностей... но конкистадоры не плачут* (Макс Фрай. Конкиста); *...его только Христофор Колумб в Европу завёз... (Н. Каллен. Трое и река); Бо Америка – країна відкритих можливостей, ще Колумб із пацанами про це знали... Її належало підкорити, як це зробили Колумб, Пісарро чи, прости Господи, якийсь Дієго де Панда.* (Володимир Аренев. Дзигар б'є). В останньому фрагменті в одному ряду названо імена Колумба, Фран-

сіско Пісарро – іспанського конкістадора з титулом аделантадо, а також ім'я Дієго де Ланди (в авторському написанні – Панди), ще одного конкістадора, другого єпископа Юкатана, який, з одного боку, був просвітитником на Юкатані, з іншого – майже знищив майянську культуру.

Використання прецедентних імен у фентезійному тексті дає змогу автору ві актуалізувати вертикальний контекст реципієнта з метою сюжетотворення, «приростання змісту» або для створення іронічної тональності оповідання. Здебільшого використано імена політиків, релігійних персонажів і, рідше, учених. Прецедентні антропоніми часто пов'язані з хрононімами, топонімами або хронотопонімами [10].

Національно-прецедентні імена та історичні події зрідка трапляються в сучасному слов'янському фентезі, здебільшого тому, що такі твори не є історично спрямованими, на відміну від «класичного» фентезі, яке активно послуговується історичними алюзіями, або від «альтернативного», у якому йдеться про альтернативні версії реальності. Тим не менш, у певних творах важливою для сюжету є певна історична подія, яку можна уналежнити до таких, що створюють вертикальний контекст читача [2].

Автори в процесі актуалізації національно-прецедентних феноменів (за В. Красних), супроводжують їх метатекстовими поясненнями. Частотними такі алюзії є в збірнику оповідань Макса Фрая «Большая телега», що пояснюється їхньою текстотвірною функцією: *«мы, стараясь соблюдать предельную точность, отметили на карте европейские города, с которыми совпали звезды Большой Медведицы\... Среди отмеченных городов оказались как очень известные – Цюрих, Варшава, Нанси, Сарагоса, Бриндизи, – так и совсем маленькие... После того как мы закончили возню с картами, дело было за малым – объездить все отмеченные города и записать там истории, которые они (города) пожелают рассказать»* (Макс Фрай. Большая телега). Проте і в українських творах трапляються такі покликання, хоч і зрідка. Зауважимо також, що національно-прецедентні антропоніми, хрононіми й топоніми частіше згадуються в одному контексті, на відміну від прецедентних, у яких достатньо згадати лише ім'я або лише подію, щоб актуалізувати асоціативний ряд реципієнта.

В оповіданні Макса Фрая «*м. Tania Australis. Добой*» присутня згадка про подію, що відбулися під час розпаду Югославії в 90-ті роки ХХ століття, зокрема, в сербському місті Добой: *...меня довольно быстро сцапали миротворцы и выслали в Германию\... по дороге, в лагере этих самых миротворцев, я встретил дядю Влахо... и он рассказал мне, что творится в Добое. У комментах знаходимо роз'яснення: По свидетельствам очевидцев, с марта 1992 года город Добой был превращен в своего рода концентрационный лагерь для несербского населения, т.е. хорватов и бошняков*. Зауважимо, що навіть герой оповідання розуміє, що події, про які він розповідає, не є відомими широкому загалу: *...я родился в Боснии, это даже в документах записано: место рождения – Добой. Не слышали о таком городе? Неудивительно, почти никто не слышал, несмотря на то, что там творилось во время последней войны*. Подія є національно-прецедентною, вказано топоніми «Добой», «Босния», «Германия», а також прецедентний феномен «миротворцы».

В українському фентезі теж натрапляємо на такі історичні алюзії. Зокрема, в оповіданні Володимира Арєнева «Монетка на щастя» згадано події XIV сторіччя в контексті захоплення головного героя нумізматикою: *Це був давно омріяний так званий руський півгріш Владислава Опольського XIV сторіччя*. ... цих монет не так багато, а цікаві вони тим, що Владислав Опольський, хоч і чеканив власну валюту, сам був лише ставлеником у Галицьких землях польського короля Казимира III, тому й писав у легенді монети «*Князь Владислав – монета Русі*», а не «монета князя Владислава». (Володимир Арєнев. Монетка на щастя). У фрагменті наведено низку національно-прецедентних феноменів: топоніми «Галицькі землі», «Русь», антропоніми «Казимир III», «Владислав Опольський» тощо, завдяки чому в уяві читача постає конкретний хронотоп, у якому відбувалися події.

... Тепер я піду до Києва... Той край кличе мене. Бо тамтешні бояри вже зібралися кликати Хельгі з Ладogi на київський стіл... Тож маю там справу. (І. Ковалишена, К. Пекур. Через воду і вогонь). У фрагменті наведено прецедентну ситуацію, місце («Київ», «Ладoga») й ім'я – Хельгі. Відповідно, уважний та обізнаний читач має змогу встановити хрононім – 882 рік.

Національно-прецедентні історичні імена можуть відігравати важливу текстотвірну роль у сучасному фентезійному дискурсі. Проте, оскільки такі феномени не є універсально-прецедентними, тобто загальновідомими, автор послуговується метатекстуальними доповненнями або роз'ясненнями безпосередньо в тексті. Такі історичні алюзії, особливо в поєднанні з елементами магічного дискурсу, створюють більш різнобічне й багатопланове утворення тексту, яке нерозривно вплетене в реальну історію і від того певною мірою переростає з сучасного художнього задуму у більш реалістичний для читача.

Висновки й перспективи дослідження. Історичні алюзії у фентезійному дискурсі є засобом приращення змісту завдяки своїй різноскерованості й актуалізації як національно-прецедентних, так і універсально-прецедентних феноменів: імен, ситуацій, хронотопу, назв літературних творів тощо через низку онімів: антропонімів, поетонімів, хрононімів, а також через засоби трансонімізації – переходу онімів з одного розряду до іншого. До таких уналежнюємо хронопоніми (О. Карпенко). Вважаємо за належне запропонувати й такі різновиди, як хроноантропоніми – напр., «вікінги», й онейрофактоніми – ситуації, що відбулися уві сні і вплинули на реальний розвиток подій. Окрім того, вважаємо за належне розширити базу фактичного матеріалу для аналізу завдяки долученню німецькомовних і англійськомовних фентезійних текстів.

Література

1. Арєнев, В. (2009). *Зобразить мені рай*. Київ: Грані-Т.
2. Васейко, Ю. (2014). *Структурно-функціональні параметри вертикального контексту художнього твору*. URL: <https://cutt.ly/7h1B56z>
3. Горностаєва, М. (2009). За мости відповісте. URL: <https://goo.su/wTbd>
4. Захаренко, И. (1997) Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов. *Язык, сознание, коммуникация*: сб. ст. Ред. В. Красных, А. Изотов. М.: Филология. Вып. 1. С. 82–103.
5. Згурская, М., Корсун, А., Лавриненко, Н. (2011). *Походы викингов*. URL: <https://cutt.ly/djEbPHd>
6. Каллен, Никки (2010). *Арена*. Санкт-Петербург: «Комильфо».
7. Каллен, Никки (2018). *Гель-Грин, центр земли*. М.: Яуза.

8. Каллен, Никки (2015). Рассказы о Розе. Side A. М.: АСТ.
9. Кальченко, Т. (2014). *Національно-прецедентні феномени в поетичних текстах В. Герасим'юка: вербалізація елементів національної когнітивної бази*. URL: <https://cutt.ly/Gd8eAF7>
10. Карпенко, О. (2010). *Хрономічна трансонімізація топонімів*. URL: <https://cutt.ly/Xjg2k7O>
11. Корній, Д. (2010). Гонимарник. Харків: «Клуб Сімейного Дозвілля».
12. Лір, Є., Федорович, К. (2020). *Книга вигаданих неістот*. Вінниця: Дім Химер.
13. Міжнародний альманах фантастики: «Рекомендації з боротьби за живучість «Азимут» (2020). Одеса: «Інфа-Принт», № 42.
14. Піндосова, Т. (2019). *Категорія інтертекстуальності в художніх текстах Д. Брауна: прагматистичний аспект*. Дис\... канд.філол.наук, 10.02.04 Германські мови. Херсон.
15. Подольская, Н. (1988). *Словарь русской ономастической терминологии*. 2-е изд. М.: Наука.
16. Торчинський, М. (2017). *Власні назви нематеріальних об'єктів: структура, диференційні ознаки, перспективи дослідження*. URL: <https://cutt.ly/NjEb03R>
17. Фрай, М. (2009). *Большая телега*. М.: Амфора.
18. Фрай, М. (2012–2018). *Сказки старого Вильнюса*. Тт. 1–7. СПб.: Амфора, М.: АСТ.
19. Фрай, М. (2009). *Энциклопедия мифов. Подлинная история Макса Фрая, автора и персонажа. Том 1. А-К*. СПб.: Амфора.
20. Элебрахт, П. (1984). *Трагедия пирамид! 5000 лет разграбления египетских усыпальниц*. Пер. с нем. О. Павловой. М.: Прогресс.
21. Ярема, О. (2016). *Алюзія в текстах британської художньої літератури: лінгвостатистичний аспект (на матеріалі творів модерністів)*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Запоріжжя.

References

2. Arieniev, V (2009). *Picture me paradise*. [Zobrazit meni rai]. Kyiv: Hrani-T. [In Ukrainian].
3. Vaseiko, Yu. (2014). *Structural and functional parameters of the vertical context of the artistic creation* [Strukturno-funktsionalni parametry vertykalnoho kontekstu khudozhnoho tvoruv]. URL: <https://cutt.ly/7h1B56z> [In Ukrainian].
4. Hornostaieva, M. (2009). *You will be responsible for the bridges*. [Za mosty vidpoviste]. URL: <https://goo.su/wTbd> [In Ukrainian].
5. Zakharenko, I. (1997) *Precedent name and precedent statement as symbols of precedent phenomena*. [Pretsedentnoe imya i pretsedentnoe vyskazyvanie kak simvoly pretsedentnykh fenomenov]. Language, cognition, communication: a collection of articles. Red. V. Krasnykh, A. Izotov. М.: Filologiya. Vyp. 1. S. 82–103. [In Russian].
6. Zgurskaya, M., Korsun, A., Lavrinenko, N. (2011). *Viking expeditions*. [Pokhody vikingov]. URL: <https://cutt.ly/djEbPHd> [In Russian].
7. Kallen, Nikki (2010). *Arena*. Sankt-Peterburg: «Komil'fo». [In Russian].
8. Kallen, Nikki (2018). *Gel Green, the center of the earth* [Gel'-Grin, tsentr zemli]. Moscow: Yauza. [In Russian].
9. Kallen, Nikki (2015). *Stories about Rose*. Side A. [Rasskazy o Roze. Side A]. Moscow: AST. [In Russian].
10. Kalchenko, T. (2014). *National precedent phenomena in the poetic texts of V. Gerasimyuk: verbalization of elements of the national cognitive base*. [Natsionalno-pretседentni fenomeni v poetychnykh tekstakh V. Herasymiuka: verbalizatsiia elementiv natsionalnoi kohnityvnoi bazy]. URL: <https://cutt.ly/Gd8eAF7> [In Ukrainian].
11. Karpenko, O. (2010). *Chrononymic transonymization of toponyms*. [Khrononimichna transonimizatsiia toponimiv]. URL: <https://cutt.ly/Xjg2k7O>
12. Kornii, D. (2010). *Honykhmarnyk*. Kharkiv: «Klub Simeinoho Dozwillia». [In Ukrainian].
13. Lir, Ye., Fedorovych, K. (2020). *Book of fictional non-beings*. [Knyha vyhadanykh neistot]. Vinnytsia: Dim Khymer. [In Ukrainian].
14. *International Almanac of Fiction: Azimuth Survival Guide* (2020). [Mizhnarodnyi almanakh fantastyky: «Rekomendatsii z borotby za zhyvuchist «Azymut»] Odessa: «Infa-Prynt», № 42. [In Ukrainian].
15. Pindosova, T. (2019). *The category of intertextuality in D. Brown's literary texts: pragmatic aspect*. [Katehoriia intertekstualnosti v khudozhnikh tekstakh D. Brauna: prahmastylistychnyi aspekt. Dys\...kand.filol.nauk, 10.02.04 Hermanski movy]. Kherson. [In Ukrainian].
16. Podol'skaya, N. (1988). *Dictionary of Russian onomastic terminology*. [Slovar' russkoy onomasticheskoy terminologii]. 2-e izd. Moscow: Nauka. [In Russian].

17. Torchynskiy, M. (2017). *Proper names of intangible objects: structure, differential features, research perspectives*. [Vlasni nazvy nematerialnykh ob'ektiv: struktura, dyferentsiini oznaky, perspektyvy doslidzhennia]. URL: <https://cutt.ly/NjEb03R> [In Ukrainian].
18. Fray, M. (2009). *Big cart*. [Bol'shaya telega]. Moscow: Amfora. [In Russian].
19. Fray, M. (2012–2018). *Tales of old Vilnius*. [Skazki starogo Vil'nyusa]. Tt. 1–7. St. Petersburg: Amfora, Moscow: AST. [In Russian].
20. Fray, M. (2009). *Encyclopedia of myths. The true story of Max Fry, author and character. Volume 1. A-K*. [Entsiklopediya mifov. Podlinnaya istoriya Maksa Fraya, avtora i personazha. Tom 1. A-K]. St. Petersburg: Amfora. [In Russian].
21. Elebrakht, P. (1984). *Tragedy of the Pyramids! 5000 years of looting of Egyptian tombs*. [Tragediya piramid! 5000 let razgrableniya egipetskikh usypal'nits. Per. s nem. O. Pavlovoy]. Moscow: Progress. [In Russian].
22. Yarema, O. (2016). *Allusion in the texts of British fiction: a linguistic-statistical aspect (on the material of the works of modernists)*. [Aliuziia v tekstakh brytanskoi khudozhnoi literatury: lnhvostatystychnyi aspekt (na materialy tvoriv modernistiv): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk]. Zaporizhzhia. [In Ukrainian].

Olha BOIKO

ALLUSIVE FEATURES OF PRECEDENT-HISTORICAL PHENOMENA IN SLAVIC FANTASY

Abstract. *The article is devoted to the study of historical allusions actualized in precedent historical phenomena, in particular in precedent chronotopes, precedent situations and precedent names, as well as their text-creating functions in fantasy texts of the Slavic sector of the beginning of the 21st century. The **relevance** of the research lies in the fact that in modern linguistics there is a lack of research devoted to historical allusions in artistic texts, in particular, in texts belonging to fantasy discourse. The **purpose** of the article is to analyze universal precedent and national precedent chrononyms, chronotonyms and chronoanthronyms, to characterize their functions. It was determined that the main functions of historical allusions in fantasy texts are evaluative and characteristic, occasional, aesthetic, the function of figurative characterization, and the function of creating irony. The term «oneirofactonym» is proposed to denote a one-time event that occurred in a dream and affected people's activities, as well as the term «chronoanthronym» as an example of transonymization – metamorphosis, during which the onym moves from one category to another. The **prospects** of the research consist in the expansion of the actual material for analysis due to the involvement of German-language and English-language fantasy texts.*

Keywords: *chrononyms, oneirofactonyms, chronoanthronyms, chronotonyms, precedent situation.*

Статтю подано до редколегії 25 серпня 2022 року

УДК 811.111.

Любов ЗАВАЛЬСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики НУ «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0002-6922-5844>
l_zavalska@ukr.net

ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ВЕДУЧОГО В ОДЕСЬКОМУ ТУРИСТИЧНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу російськомовної телевізійної програми «Где идем?!» як особливого типу туристичного дискурсу, однією з форм якого є жанр телевізійної екскурсії. Основним напрямом дослідження обрано лінгвопрагматичний, що зумовило виокремлення основних стратегій комунікативної поведінки ведучого телепрограми та його взаємодії з телеглядачами. Визначено лінгвопрагматичні засади вивчення комунікативних стратегій і такти у сучасному мовознавстві, окреслено основні проблеми і запропоновано типології стратегій, релевантних саме для телевізійного туристичного дискурсу. Розглянуто специфіку мовленнєвої поведінки ведучого телепрограми та схарактеризовано презентаційну, інформаційну, аргументативну та ігрову стратегії. У межах презентаційної стратегії проаналізовано тактики ототожнення, солідаризації, самопрезентації, критики та інтригування. Доведено, що інформаційна стратегія скерована на подання фактичної, перевіреної інформації краєзнавчого характеру адресатам та представлена описовою та характерологічною тактиками. Визначено, що аргументативна стратегія ґрунтується на логічних міркуваннях та доказах і представлена тактиками вербалізації логічних міркувань, оцінки та пояснення. Ігрову стратегію розглянуто як актуалізацію лінгвокреативної діяльності ведучого та окреслено мовні засоби реалізації мовної гри.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовленнєва поведінка, інтерактивна взаємодія, туристичний дискурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Домінування у мовознавстві останніх десятиліть антропоцентричного підходу зумовило актуалізацію комунікативно скерованих наукових розвідок, що висвітлюють різні типи дискурсу. Стрижневими параметрами вивчення дискурсу стала комунікативна позиція людини – як мовця, так і адресата; інтерактивна взаємодія мовця з адресатом; стратегічний та інтенційний аспекти цієї взаємодії. При цьому бурхливий розвиток новітніх технологій і засобів комунікації зумовив появу новітніх типів дискурсу, зокрема комп'ютерного, інтернет-дискурсу, мережевого дискурсу тощо. Взаємодія комунікантів у соціально маркованому просторі також набула нових форм і розширила жанрові межі, що позначилося на новітніх жанрах дискурсу. До таких новітніх жанрів належать телевізійні про-

грами інформаційно-розважального характеру краєзнавчої тематики: з одного боку, вони є виявом телевізійного (або відео) дискурсу, а з іншого боку – туристичного дискурсу. Мета таких телепрограм – у доступній та дотепній формі повідомити глядачам історичні факти та невідому раніше інформацію історичного характеру. За таких умов визначальною стає роль ведучого телепрограми, який виконує не лише функцію ведучого або автора, а й гідом по місту, хоч і на віртуальній, телевізійній екскурсії. Саме роль ведучого є тим чинником, що об'єднує телевізійний і туристичний дискурси як різновиди інституційного спілкування – безпосереднього під час екскурсій та опосередкованого в телевізійній програмі. Маючи на меті інформування та розважання глядачів, ведучий здійснює на глядачів вплив, зокрема і вербальний. Центральним компонентом такого дискурсу стає комунікативна особистість ведучого, яка визначає характер взаємодії з адресатом. З огляду на це актуальним є вивчення особливостей лінгвопрагматичного виміру комунікативної поведінки ведучого в аспекті його стратегій і тактик взаємодії з глядачами.

Ступінь дослідження проблеми в мовознавстві. Поняття комунікативної стратегії було обґрунтовано в працях Т. ван Дейка [5] та висвітлено в низці лінгвістичних розвідок українських і зарубіжних учених (А. Белова, О. Дмитрук, О. Іссерс, Н. Кондратенко, А. Корольова, Л. Славова, Н. Формановська, І. Шкіцька, Т. Янко та ін.). А. Загнітко вважає, що комунікативна стратегія – це «інтенційно спрямований комплекс мовленнєвих дій, що ґрунтуються на когнітивних процесах узагальнення минулого комунікативного досвіду для планування дискурсу в сукупності з реалізацією цього плану, орієнтований на майбутні мовленнєві дії і пов'язаний з прогнозуванням ситуації; це сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення загального комунікативного завдання мовця» [8, с. 25]. Ф. Бацевич визначає комунікативну стратегію як «оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації» [1, с. 121]. Т. Бобошко потрактовує комунікативну стратегію як «послідовність мовленнєвих дій, організованих залежно від мети взаємодії; оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації» [3, с. 52]. Ми тлумачимо комунікативну стратегію як засадничий напрям, вектор спілкування, обраний мовцем та адресатом задля досягнення найвищого прагматичного ефекту.

Мета дослідження – визначити основні комунікативні стратегії та мовні засоби їх реалізації у взаємодії ведучого історико-краєзнавчої телевізійної програми з телеглядачами. Основну увагу зосереджено на програмах одеського телебачення і відеоконтенті, представленим у інтернет-просторі, що покликані популяризувати історію міста Одеси.

Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати комунікативну поведінку ведучого телепрограми історико-краєзнавчої телевізійної програми «Где идем?!»; 2) визначити типи комунікативних стратегій взаємодії з телеглядачами у телепрограмі; 5) виявити особливості мовних засобів вираження комунікативних стратегій взаємодії і впливу ведучого на телеглядачів.

Предмет дослідження – стратегічні параметри комунікативної поведінки ведучого історико-краєзнавчої телепрограми «Где идем?!», **об'єкт** дослідження – екскурсійний телевізійний дискурс історико-краєзнавчої тематики.

Джерельну базу дослідження становили відеозаписи телевізійних програм «Где идем?!» (загалом 394 програми середньою тривалістю 20–25 хвилин), автором і ведучим яких є відомий одеський журналіст (працював в теле- і радіокомпаніях міста Одеси «АТВ», «Нова Одеса», «ТА Одеса», «Перший міський» тощо), екскурсовод і краєзнавець Євген Гринкевич. Телепрограма виходить на телебаченні з 2010 року, доступна на відеосервісі Youtube (https://www.youtube.com/channel/UCNljfghADNP2oI7_a0xfw). Вибір цієї програми зумовлений тим, що ведучий не озвучує написаний текст, а є автором програми: готує історичний матеріал, представляє його глядачам, взаємодії в кадрі з телеаудиторією. Обраний жанр телепрограми можна визначити як телевізійну екскурсію або відеопрогулянку по Одесі у супроводі екскурсовода-ведучого.

Викладення основного матеріалу дослідження. Типологія комунікативних стратегій належить до дискусійних лінгвістичних питань. А. Белова пропонує виокремлювати такі стратегії на підставі різних: 1) універсальні та етнічно-специфічні; 2) загальноживані та індивідуальні; 3) загальноживані та вікові; 4) унісекс та гендерномарковані; 5) вербальні та невербальні; 6) атемпоральні та обмежені в часі; 7) кооперативні та конфліктні; 8) адресантно-орієнтовані та адресатно-орієнтовані; 9) інформативні та спонукальні [2, с. 14]. Проте типології комунікативних стратегій переважно пропонувано в межах конкретного дискурсу з урахуванням особливостей взаємодії комунікантів.

Ми пропонуємо виокремлювати такі комунікативні стратегії поведінки ведучого-гіда телепрограми «Где идем?!», що має інформаційно-розважальний характер і присвячена краєзнавчим проблемам міста Одеси.

1. Презентаційна стратегія в екскурсійному дискурсі насамперед реалізована в самопрезентації ведучого глядачам. Загалом самопрезентація займає центральне місце серед стратегій впливу на масову аудиторію, оскільки створення позитивного враження про мовця актуалізує довіру до нього аудиторії. Презентаційну стратегію передусім реалізує анонс телепрограми «Где идем?!» на сайті телекомпанії «Перший міський»: *«Где идем?!» – развлекательно-познавательный проект с историко-краеведческой основой. Улицы Одессы, её проспекты, площади, здания, дворцы, фонтаны и мосты, парки и бульвары – вы их видите каждый день. Но! Что вы знаете о них? Истории, факты, легенды старой и современной Одессы в увлекательной и полезной для каждого зрителя программе «Где идем?!» – одесситам об Одессе! Автор проекта – Евгений Гринкевич.* Презентація має письмовий характер і передбачає характеристику телепрограми в діалогічній формі. Актуалізація ролі адресата, важлива в екскурсійному дискурсі, тут представлена через питальні речення, питально-відповідні комплекси і діалогічні єдності, а також займенниково-дієслівні форми 2-ої особи множини. В анонсі зазначено жанр (розважально-пізнавальний проект), тематику (краєзнавство), комунікативне скерування (пізнання) і цільову аудиторію (глядачі-одесити) телепрограми. Презентаційна стратегія реалізована за допомогою висловлювань позитивно-оцінної семантики: *«увлекательная»* і *«полезная»* програма.

Усна форма реалізація презентаційної стратегії пов'язана з комунікативною особистістю ведучого, головна мета цієї стратегії може бути визначена як «подання себе у привабливому, вигідному світлі» [6, с. 110]. Мовець, який є одночасно є автором, ведучим і гідом, розпочинаючи діалогом з телеглядачами, називає своє ім'я і прізвище, а також вітається з адресатами, напр.: *Меня зовут Евгений Гринкевич. И я с увеличенным от нашей с вами новой встречи удовольствием представляю вам свежий выпуск программы и новую старинную улицу. Идемте* (Випуск «Вулиця Тираспольська»). Презентаційна стратегія охоплює не лише самопрезентацію ведучого, а й елементи фатичної комунікації з телеглядачами, зокрема привітання й називання теми випуску.

Грунтуючись на описаних у лінгвістичній літературі типологіях комунікативних стратегій і комунікативних тактик цієї стратегії та доповнюючи спостереженнями під час проведеного аналізу, визначаємо наступні тактики презентаційної стратегії.

Комунікативна тактика ототожнення передбачає приховану демонстрацію приналежності до певної соціальної чи статусної групи. Телепрограма орієнтована насамперед на одеситів, що зазначено в її адресній спрямованості. Зважаючи на це, ведучий, ототожнюючи себе з адресатами-одеситами, вживає в мовленні елементи стилізації під мовлення одеситів, напр.: *Этот прекрасный морской хутор украшает построенный неподалеку от морского обрыва прекрасный дом, от которого к морю ведет замечательная деревянная крытая галерея. Представляете, сегодня увидеть эту галерею* (Випуск «Французский бульвар», ч. 2).

Мовець показує у такий спосіб, що він є одним з одеситів, тому сприймає все, про що розповідає у програмі, емоційно і глибоко. З метою актуалізації тактики ототожнення мовець вдається до вживання інклюзивного займенника «ми», об'єднуючи та ототожнюючи себе з телеглядачами, напр.: ***Мы очень любим этот вид транспорта и ежедневно сталкиваемся с ним. А для кого-то он самый удобный и бюджетный. И в следующий раз, трясась в металлическом вагоне, знайте, как появилось и развивалось трамвайное дело в Одессе!*** (Випуск «Історія одеського трамвая»). Ведучий не відмежовує себе від адресатів, тому інклюзивний характер висловлювань створює особливий перлокутивний ефект наближення до адресата.

Крім свого авторитету як екскурсовода адресант посиляється на думку відомих письменників, науковців та інших осіб, які виступають гарантом унікальності об'єкта та додатковим фактором, що закликає дізнатися про нього, напр.: ***«Я родился в Одессе. Вы думаете, я хвастаюсь? Но это действительно так. Многие бы хотели родиться в Одессе, но не всем это удаётся. Для этого надо, чтобы родители хотя бы за день до вашего рождения попали в этот город. Мои – всю жизнь там прожили. Я не знаю, кто виноват. Солнце? Море? Небо? Но – под этим солнцем, под этим небом, у этого моря рождаются особые люди». Так однажды высказался Леонид Утёсов. А мы нашли дом и этаж, и квартиру, где он появился на свет. Сегодня в этом месте располагается небольшой, но уютный музей. Именно туда и направили мы свои стопы и объектив камеры. Туда, где Лёдя делал свои первые шаги, где звучал его смех и первые слова, где он впервые дотронулся до музыкального***

інструмента. *Итого – мы отправляемся в Квартиру-музей имени великого артиста* (Випуск «Музей-квартира Утьосова»). Ведучий наводить цитату зі спогадів Леоніда Утьосова, інтригуючи телеглядачів і натякаючи, про кого саме буде йтися у програмі. У цьому випадку він ототожнює себе не з безпосередніми адресатами, а з відомою, знаковою особистістю в Одесі, у такий спосіб наближаючись до розуміння генія Леоніда Утьосова.

Мовними засобами реалізації тактики ототожнення є просторічні та розмовні фрази, афоризми чи гасла, цитування прецедентних текстів та висловлювань історичних осіб.

Комунікативна тактика солідаризації реалізує прагнення створити враження спільності поглядів, інтересів мовця та аудиторії, тому вона пов'язана з такою ототожнення, напр.: *«Где идем?!» на ваших мониторах. И, надеюсь, в ваших сердцах. Женя Гринкевич* (Випуск «Вулиця Велика Арнаутська, ч. 1»). Ведучий тут представляє початок програми, називає себе і висловлює сподівання на емоційну близькість з аудиторією. Мовець не ототожнює себе з телеглядачами, але наголошує на спільних поглядах і консолідації в емоційному плані. Сюди належать такі мовні засоби як-от: мовні форми встановлення контакту, вираження згоди з потенційними оцінками адресатів, припущення емоційного контакту.

Насамперед мовними засобами вираження тактики солідаризації є займенники і дієслова 1-ої особи множини та лексеми із семантикою об'єднання, напр.: *Друзья, покопавшись в своём архиве выпусков «Где Идём?!» я нашёл там ещё некоторое количество интересных объектов, которые либо уже не существуют, либо существенно изменены. И теперь я вам представляю вторую часть «Было – Стало». Скорбим или радуемся вместе* (Випуск «Було – стало», ч. 2). У цьому прикладі вжито прислівник «вместе», який вказує на солідаризацію мовця з адресатами.

Комунікативна тактика самопрезентації полягає у характеристиці особистості мовця, його позитивних рис та якісної праці. С. Нерян розглядає самопрезентацію як комунікативну стратегію в межах аргументативного дискурсу і характеризує її як таку, що передбачає «актуалізацію особистості мовця через його позицію в аргументації, що є переконливою або такою, що заслуговує на підвищену увагу, незважаючи на високий ступінь суб'єктивності» [9, с. 69]. Тактику самопрезентації в аналізованому матеріалі використовують на початку телепрограми під час привітання і звертання до адресатів, напр.: *Здравствуйте, дорогие друзья! На ваших экранах свежий выпуск программы «Где идем?!».* **И я, вечно метущийся и ищущий приключения на ваши экраны, Евгений Гринкевич** (Випуск «Вулиця Пастера, ч. 1). Крім назви програми і звертання до телеглядачів, мовець надає характеристики власної особистості. Загалом телепрограмі «Где идем?!» притаманна актуалізація особистості ведучого, оскільки програма є авторською і її стрижнем стає ведучий-гід.

Комунікативна тактика критики передбачає демонстрацію унікальності телепрограми через критику інших контентів подібного типу, напр.: *Я понимаю: об этом уже писали, снимали. Здесь были все, кому не лень. Однако не всегда информация доходит до вас правильно поданная, квалифицированная, точная. Иногда все это дело поверхностное, иногда переверано, а иногда*

и вовсе ничего непонятно (Випуск «Вулиця Катерининська»). На відміну від попередніх тактик кооперативного типу, тактики критики, хоч і є презентаційною, але містить негативні оцінки або екскурсійного дискурсу загалом, або діяльності інших гідів чи краєзнавців та істориків.

Крім того, критика може бути скерована й на необізнаність телеглядачів, що спричинено складністю об'єкта розповіді, напр.: *В этом выпуске я расскажу всё как есть, и было, за наше знаменитое Куликово поле. До сих пор о нём ходят различные кривотолки, слухи, домыслы или попросту люди не в курсе, что оно такое. Если Одесса – ваш дом, то вы обязаны знать как он устроен и что к чему. Итак, Куликово поле!* (Випуск «Куликово поле»). Суперечливість локації та хибна етимологія її назви «Куликово поле» стало предметом критики і завданням з'ясувати підгрунття її походження.

В окремих випадках має місце і самокритика, коли Євген Гринкевич пропонує тему, яку вже розглядав у попередніх програмах, напр.: *Что греха таить, сам был грешен, но однажды так расстроился, что напрягся и изучил вопрос, вот теперь делюсь правильной информацией с вами* (Випуск «Зеленой и Зелений»). У такому разі він намагається критикувати свої попередні дії і виправити помилки. Між такими програмами минуло кілька років, тому комунікативна поведінка мовця може бути визначена як кооперативна і конструктивна: він переосмислює свої помилки і подає перевірену інформацію телеглядачам.

Комунікативна тактика інтригування покликана анонсувати зміст кожного випуску та заохотити телеглядачів до перегляду, напр.: *В этом выпуске речь пойдёт о тех страшных моментах, которые называют эпидемиями. В нашем городе их было много, но преимущественно двух болезней – чумы и холеры. О холере поговорим в следующем выпуске, а сейчас безопасно погрузитесь в историю борьбы с опаснейшей заразой под названием Чума. Даты, места, статистика, методы и, главное, люди – как вели себя, как помогали властям, а власти городу. Всё это и некоторые другие интересные моменты!* (Випуск «Епідемії Одеси. Чума»). Ведучий оголошує тему поточного випуску, анонсує тему попереднього, інтригує тим, що очікує адресатів попереду, напр.: *Мы отправляемся с вами в глубину истории Приморского бульвара* (Випуск «Приморський бульвар, ч. 1»). Зокрема, це є актуальним для випусків, що складаються з кількох частин. Обов'язковим елементом цієї тактики є вживання позитивно оцінної лексики для характеристики обіцяного в майбутньому контенту: *цікавий, незвичний, довгоочікуваний* тощо. Для інтригуювальної тактики загалом характерна підвищена емоційність, експресивність та оцінність, напр.: *Памятник Дюку де Ришелье! В этом выпуске вся правда об основании и установке главной визитной карточки Одессы, её талисмана. Также здесь весьма подробный обзор самого памятника, всех его значимых нюансов. Приятного просмотра и изучения!* (Випуск «Пам'ятник Дюку»).

Отже, презентаційна комунікативна стратегія реалізується за допомогою тактик ототожнення, солідаризації, самопрезентації, критики та інтригування.

2. Інформаційна комунікативна стратегія спрямована на донесення інформації до адресата та виражається у повідомленні відомостей про конкретні об'єкти та події, що стануть темою телепрограми. Ця стратегія має на меті повідомлення інформації адресату, що становлять відомості про об'єкти, фак-

ти, події, місця, що має об'єктивний, незалежний від інтенцій адресанта характер. Ця стратегія скерована на формування в адресата цілісної інформаційної картини про певний історичний факт або локацію міста Одеси, напр.: *Официальным входом в Отраду считается Мавританская арка, ведущая на пляж Отрада, где находится Канатная дорога. Арка была построена в начале XX века знаменитым архитектором Валерианом Шмидтом. Ранее в самой арке находились прекрасные чугунные ворота – это был въезд на дачу Ждановой. Весь квартал и нижняя терраса также были дачей Ждановой. Впрочем, Отрада – не только бывшая дача Ждановой, но и весь район старой одесской застройки, который начинается Мавританской аркой, а заканчивается улицей Отрадной, переходящей в Уютную, Морскую и Ясную* (Випуск «Французский бульвар», ч. 1).

Інформаційна стратегія ґрунтується на презентаційній та описовій функціях мови: мовець фіксує певні факти, явища, події минувшини і сьогодення та перелічує їх або в хронологічному порядку, або в порядку спостереження. У наведеному прикладі представлено так званий локальний принцип, часто використовуваний Євгеном Гринкевичем: цей принцип уподібнює телепрограму до екскурсії. Мовець вербально фіксує кадри, що глядач спостерігає на екрані, тобто коментує те, що показує камера. У такий спосіб створюється ефект «присутності» телеглядачів в певній локації міста.

Проявом готовності мовця максимально полегшити адресату сприйняття інформації є перевага динамічного опису перед статичним. Динаміка забезпечується прислівниками часу, що вказують на послідовну зміну планів (*спочатку, потім*), дієсловами руху, лексемами та фразеологічними оборотами, що мають сему «швидко». Помітний емоційний ефект дає обігрування особливостей зорового сприйняття руху: не спостерігач рухається щодо об'єкта, а рух рухається щодо спостерігача.

Інформаційна стратегія може реалізуватися за допомогою різних тактик: перерахування, описи, характеристики, пояснення, коментування тощо. У телепрограмі «Где идем?!» можна виокремити такі тактики.

Описова комунікативна тактика передбачає фіксацію об'єктів та явищ через простий перелік або фіксацію факту чи події, напр.:

– перелік архітектурних елементів: *Пассаж украшен замечательными скульптурами, которые видны и на втором, и на третьем этажах* (Випуск «Одеські пасажі») – наявність термінів різних галузей мистецтва і лексем на позначення частин будівель і споруд;

– фіксації розташування об'єкта, локалізація місця події: *Крепость располагалась в границах нынешнего Приморского бульвара между Воронцовским дворцом и памятником Дюку* (Випуск «Приморський бульвар, ч. 3) – наявність дієслів із семантикою руху та розташування;

– фактографічна інформація із значенням дат і прізвищ: *Впервые название «Базарная» употребляется уже с 1820 года* (Випуск «Вулиця Базарна», ч. 1); *Бжозовские владели этой территорией до 1910 года* (Випуск «Вулиця Гоголя») – наявність числівників та антропонімів.

Зважаючи на це, для реалізації описової тактики використовують лексеми і синтаксичні сполуки: «складається з...», «розташована», «виникла», «похо-

дить», «вперше вжито» тощо. Часто ці конструкції поєднано з точною інформацією цифрового і фактичного типу: роки, кількісні відомості, прізвища.

Наявність кількісної інформації є характерною ознакою цієї тактики, що актуалізує особливості екскурсійного дискурсу, напр.: *На Французском бульваре располагается больше всего переулков, чем на какой либо другой магистрали и в какой – либо другой части города. Их здесь 12 штук! Шампанский переулок первоначально назывался просто 8-м переулком, но с начала XX столетия всё изменилось...* (Випуск «Шампанський провулок»). У такому разі мовець виконує комунікативну ролі гіда, перелічуючи дати, періоди, прізвища, тобто надаючи адресатам конкретну фактичну інформацію, що має бути перевіреною та істинною. У цьому аспекті екскурсійний дискурс корелює з науковим дискурсом. За відсутності такої інформації телепрограма б стала звичайними розповідями, що не мають наукового підґрунтя. Необхідність фактографічності посилює цю тактику як основну для екскурсійного дискурсу, напр.: *Улица Балковская была последней в городе, где ходил узкоколейный трамвай. И это был 30 маршрут* (Випуск «Вулиця Балковська»).

Навіть у випадках опису сучасного стану міста мовець використовує описову тактику для посилення правдоподібності поданої інформації.

Характерологічна комунікативна тактика скерована не лише на фіксацію об'єкта, а й на його оцінку, тобто йдеться про уточнення, коментування, оцінювання факту історії або певної локації чи особи, напр.: *Самый узкий жилой двор в центре города. Это не просто двор. У него есть глубокая тайна* (Випуск «Вулиця Дерibasівська», ч. 2). Для характеристики локації вжито комплекс ад'єктивів із семантикою якісної характеристики зовнішньої форми. З огляду на це основним мовним засобом реалізації цієї тактики є прикметники аксіологічної семантики з позитивним значенням, напр.: *Сегодня здесь располагается один из самых крупных в мире литературных музеев* (Випуск «Вулиця Ланжеронівська»).

В описаних випадках мовець характеризує локації міста, проте характеристика може бути скерована і на особу – певну визначну постать в історії міста, напр.: *Исаак Эммануилович Бабель – личность настолько интересная, что в рамках одного выпуска «Где Идём?!» можно рассказать о нём весьма поверхностно. Но у нас это получилось очень органично и вкусно!* (Випуск «Ісак Бабель»). При цьому ведучий дає позитивну оцінку не лише особі, а й телепрограмі, вихваляючись обраним підходом до зображення. Відповідно з метою надання оцінок вжито якісні прикметники та прислівники позитивної оцінки. Утім, здебільшого тактику використано для характеристики унікальності історії і ландшафту міста Одеси, напр.: *В центре Одессы, как известно, катакомб практически нет. Но иногда попадаются старинные небольшие штольни, которые чаще всего являлись браконьерскими. О «катакомбе» Кантакузена говорят также, хотя с этим можно и поспорить. Сегодня её привели в порядок и открыли музей. Итак, в самом центре города – 120 метров потрясающих историй. Добро пожаловать!* (Випуск «Катакомба Кантакузена»). Характеристика стосується як власне об'єкта опису, так і контенту, що з ним пов'язаний, – легенд, історій, розповідей. Характеристика може стосуватися і загальної оцінки ситуації чи явища, напр.: *Этот переулок, как в былые вре-*

мена, так и сегодня был двухквартирным, проходя с одной стороны Старого базара, самого первого рынка Одессы, который уже давно **канул в Лету и сегодня превращён в замечательный сквер для горожан** (Випуск «Провулочка Ніни Онілової»). Вживання фразеологічних одиниць у поєднанні з емоційно-оцінним прикметником є експресивним засобом характеристики локального об'єкта – провулка.

Отже, інформаційна стратегія представлена нейтральною описовою тактикою і експресивною характерологічною.

3. **Аргументативна комунікативна стратегія** в екскурсійному дискурсі має на меті переконати адресатів у правдивості, реальності представленої інформації та встановити в наведених фактах причинно-наслідкових зв'язків. Аргументативна стратегія спрямована на переконання адресата з допомогою доказів та аргументів раціонального, логічного характеру та пов'язанна з умінням «вести діалог у ситуації інтерактивного спілкування, зокрема формулювати власні думки, відповідати на питання співрозмовників, дотримуватися теми розмови, аргументувати свою позицію тощо» [7, с. 67]. В екскурсійному дискурсі ознакою аргументативної стратегії є актуалізації логічних зв'язків між міркуваннями, напр.: *Чтение – вот лучшее учение. А учение, как мы знаем, – это свет. А стало быть, жизнь. А будем живы – не помрем. Значит, читайте больше – живите дольше* (Випуск «Державна наукова бібліотека»). На стилістичному рівні тут фіксуємо епаналогу – повторення однакового або подібного елемента в кінці попереднього речення і на початку наступного (*учение, жизнь – живы, чтение – читать*) та антитезу (*жить – умирать*) а на семантичному рівні – міркування, у якому кожне наступне судження спирається на попереднє. У текстовому фрагменті наявні ентими – скорочені прості категоричні силогізми що дозволяють з оперттям на дедуктивний метод зробити правдоподібні висновки. Через помилки в загальних судженнях спостерігаємо одержання ймовірного висновку, що характерно для софізмів.

Основними тактиками аргументативної стратегії є такі.

Комунікативна тактика вербалізація логічних міркувань та типів логічної побудови висловлювань, напр.: *Вот все в Одессе и далеко за её пределами знают, что весь наш город стоит на «катакомбах». А ведь это далеко не так. Очень часто то, что принимают за «катакомбы», является просто на просто обычными подвалами. Хотя, среди них есть совершенно не обычные. Что такое мины, как устраивались подвалы, почему в землю вкопаны окна жилых домов и другая полезная информация в данном выпуске «Где Идём!?»* (Випуск «Міни і підвали»). Міркування побудовано за основним принципом непрямого доведення: спочатку висловлюється антитеза, яку мовець спростовує через наведення відповідних аргументів. Основним аргументом покликає стати телепередача, запропонована для перегляду.

З огляду на це, тактика передбачає наведення конкретних аргументів та побудову тексту як дедуктивного, індуктивного міркування або міркування за аналогією, напр.: *Что мы имеем на сегодняшний момент? Правительство по-прежнему измывается над с воими гражданами, а граждане разделились на тех, кто поедом уничтожает себя и окружающих, и на тех, кто плевать хотел на все неразумные ограничения и продолжает радоваться жизни* (Ви-

пуск «Було – стало», ч. 1). Риторичне питання, що містить тезу, яка потребує доведення, тут представлено через дві групи аргументів, визначених у формі складно-підрядного речення.

Комунікативна тактика оцінки реалізована через судження, за допомогою яких мовець прагне об'єктивно оцінити предмет та обґрунтувати оцінку, напр.: *Ну а теперь нам с вами нужно развеять дилетантские высказывания, которые в большом количестве гуляют на просторах Одессы относительно этих самых желтых кубичков в начале Пушкинской улицы* (Випуск «Вулиця Пушкінська, ч. 1). У цьому разі йдеться про негативно оцінні судження: мовець критикує позиції інших суб'єктів, неперевірену інформацію, чутки і плітки. У такий спосіб він подає не лише власну оцінку дискурсивної діяльності інших осіб, а й пропонує власне розв'язання проблеми, власну позицію щодо суперечливого питання.

Загалом саме ставлення мовця до поданої інформації визначає особливості цієї тактики, напр.: *Мы гуляем с вами по самому лучшему городу страны. И всей планеты. Что уж там* (Випуск «Французський бульвар», ч. 5). Гідведучий Євген Гринкевич не лише оцінює певне явище, а й висловлюється щодо аргументованості та переконливості власних оцінок. Така впевненість у своїх оцінках вказує на антропоцентричність жанру телеекскурсії та актуалізацію позиції мовця. Оцінки можуть бути різного ґрадування, але завжди поєднані з раціональними аргументами, тобто ґрунтуються на фактах, а не на емоціях, напр.: *Удивительным и невероятным кажется теперь тот факт, что Ришелье находил в себе силы посещать госпиталь и утешать там больных* (Випуск «Епідемія Одеси. Чума»). Переконливість аргументів підтверджена фактами та ілюстраціями, що і схарактеризовані як оцінки.

Комунікативна тактика пояснення передбачає формулювання позиції мовця як логічно обґрунтованої, напр.: *В этом выпуске мы оглянемся назад и сравним, что мы имеем сегодня на том месте, где ещё недавно было что-то другое. Поясню. Программа «Где Идём?!» выходит уже более 12 лет и за это время город в некоторых местах существенно изменился. Какие-то объекты навсегда исчезли, уступив место новым постройкам, а где-то наоборот, отреставрировали и довели до необходимой былой красоты. Вот и сравним, наши прошлые съёмки с реальностью сегодня* (Випуск «Було – стало», ч. 1). Комунікативний акт пояснення має перформативний характер, зазначений мовцем як такий і визначений на рівні інтенції як порівняння минулої ситуації та актуальної.

Зважаючи на пізнавально-розважальну мету екскурсійного теледискурсу ведучому необхідно донести інформацію до адресатів у такий спосіб, щоб переконати аудиторії у справжності, реальності наведених фактів. Для цього мовець користується аргументативними стратегіями, які впливають на адресата переконувально. Ведучий-мовець повинен зробити так, щоб цій інформації довіряли, і не повинен давати приводу адресатам засумніватися у тому, що передає істинну інформацію. Для верифікації інформації та підтвердження її істинності мовець і використовує аргументативну стратегію та відповідні тактики – вербалізації логічних міркувань, оцінки та пояснення.

4. **Ігрова комунікативна стратегія** є виразником ігрової функції мови та створює певний театральний ефект презентації телепрограму глядачам. В. Борботько визначає поняття ігрового дискурсу [4, с. 42], що актуалізує лінгвокреативну діяльність мовців, оперування змістом тексту, створення комічного ефекту тощо. В аналізованому матеріалі ця стратегія насамперед представлена в словотворчості та мовній грі мовця – ведучого телепрограми, напр.: *И сегодня перед нами открывает портал в прошлое колоссальная вежа в истории Одессы. Нет, все-таки я заменяю слово «колоссальная» на более энергичное и мощное «большая». Почему так? Да потому что улица, которую мы начинаем сегодня с вами изучать – Большая Арнаутская* (Випуск «Велика Арнаутська, ч. 1). Оперування двома лексемами «колоссальная» і «большая» як синонімами із виокремленням відтінків семантики кожного дає підстави для еквівалентного вживання топоніму – назви вулиці Большая Арнаутська, до якої входить прикметник «большая».

Колоссальный – 1) Выдающийся по величине, размеру, количеству и т.п.; огромный. 2) Особо выдающийся по силе, значению и т.п.; чрезвычайный [10].

Большой – появляющийся, находимый или производимый в большом количестве [10].

З огляду на це до значення топоніма додається супутня семантика не лише великого розміру, а й переносне значення лексеми «колоссальная» як значна, унікальна за значенням, що вказує на оцінку мовцем значення описаної вулиці для міста Одеси та історії.

Стилізація мовлення ведучого під побутовий дискурс одеситів в окремих випадках реалізована за допомогою вживання стилістично зниженої лексики або жаргонізмів, напр.: *Появление чумной заразы, мягко говоря, проиляли* (Випуск «Епідемії Одеси. Чума»). У цьому випадку дієслово «проиляют» має значення «Пропустить кого-л., что-л., недоглядеть за кем-л., чем-л.; допустить ошибку, оплошность» [10] та позначку «розмовно-знижене», що вказує на стилістичну диференціацію лексеми. В такій же стилістичній тональності вжито лексему «топать» у наступному прикладі: *Топаем дальше* (Випуск «Вулиця Тираспольська»). За тлумачним словником, «топать – 1. Ударять ногой или ногами об пол или о землю. Производит такое действие при выражении сильного чувства. 2. Передвигаться, тяжело ступая. 3. разг.-сниж. Идти» [10]. У контексті актуалізовано останнє. Переносне значення слова, яке має розмовно-знижене стилістичне забарвлення. Така актуалізація периферійних сем і переносних значень загалом характерна для мовної гри, напр., у наступному прикладі слово «гори», яке має значення «1) а) Значительное возвышение (обычно суживающееся кверху), резко поднимающееся над окружающей местностью. б) Естественное или специально устроенное возвышение для катания на лыжах, санках и т.п. 2) перен. Множество чего-л., лежащего кучей, ворохом» [10]: *В сегодняшней программе мы с вами отправимся в горы. Вот вы удивитесь, но в Одессе аж целых вот столько гор. Это Жевахова. Шкодова и Чумная гора* (Випуск «Гора Чумка»). Вираз «відправитися в гори» вживають, коли йдеться про гори в значенні 1а, а в контенті реалізовано значення 1б. Формальне найменування одеських географічних об'єктів горами стало завдяки їх підвищенню над рівниною, але горами в географічному розумінні їх вважати складно.

З огляду на це щодо цих об'єктів не вживають сталу сполуку «йти в гори», яку використовує мовець.

Також ігрова стратегія передбачає утворення різноманітних каламбурів на підставі гри слів, напр.: *Магазин музыкальных инструментов на Балковской – это, конечно, перебор, но вот без хлеба здесь было не обойтись* (Випуск «Вулиця Балковська»). Протиставлення слів із семантикою різних тематичних груп створює ефект неочікуваного переходу і моделювання комунікативної ситуації абсурду через порівняння музичних інструментів і хліба, що відсилає адресата до прецедентного висловлювання «Хліба і видовищ». Наступний приклад демонструє гри слів на підставі паронимазії – вживання подібних за звучанням і значенням пар слів – паронімів: *В Одессе жили (в одно время) и работали (в разные периоды) два интереснейших человека с полностью одинаковыми инициалами – П. А. З. Первый – Павел Алексеевич ЗеленОй, второй – Павел Александрович Зелёный. Согласитесь, путать не перепутать! Что, собственно делали раньше, делают и по сей день большинство наших граждан, кто хоть немного изучает, интересуется историей города* (Випуск «Зеленой и Зелений»). Паронімами тут є прізвища осіб, пов'язаних з історією Одеси – ЗеленОго і Зелёного. Мовець і наголошує на можливій плутанині через подібність прізвищ і повний збіг ініціалів цих осіб. На цьому побудовано і порівняння в телепрограмі, що скеровано на адресата, який повинен розпізнати гру слів.

Отже, ігрова стратегія не диференційована на тактики, вона охоплює всі засоби вираження креативності особистості мовця, зокрема на рівні словотворчості та мовних ігор.

Висновки і перспективи дослідження. Основними комунікативними стратегіями в туристичному теледискурсі ведучого Євгена Гринкевича вважаємо презентаційну, інформаційну, аргументативну та ігрову. Презентаційна стратегія скерована на представлення ведучого-мовця, анонсування випуску телепрограми та етикетну взаємодію з адресатами й представлена тактиками ототожнення, солідаризації, самопрезентації, критики та інтригування. Інформаційна стратегія орієнтована на подання фактичної, перевіреної інформації краєзнавчого характеру адресатам та представлена описовою та характерологічною тактиками. Аргументативна стратегія ґрунтується на логічних міркуваннях та доказах і представлена тактиками вербалізації логічних міркувань, оцінки та пояснення. Ігрова стратегія є вираженням не лише екскурсійного туристичного дискурсу, а й ігрового та передбачає актуалізації лінгвокреативної діяльності ведучого. Перспективи дослідження полягають у визначенні особливостей комунікативної взаємодії мовця-ведучого з адресатами у жанрі телевізійної екскурсії.

Література

1. Бацевич, Ф. С. (2010). *Нариси з лінгвістичної прагматики*: монографія. Львів: ПАІС.
2. Белова, А. Д. (2004). Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 10. С. 11–16.
3. Бобошко, Т. (2013). Комунікативні стратегії і тактики та оцінні висловлення. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. С. 51–58.

4. Борботько, В. Г. (2007). *Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике*. Москва: КомКнига.
5. Дейк ван, Т. А. (1989). *Язык. Познание. Коммуникация* [пер. с англ. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова]. Москва: Прогресс.
6. Жаркова, У. А. (2012). Профессиональная языковая личность экскурсовода: дискурсивный аспект. *Лингвистические аспекты исследования идентичности личности в изменяющемся мире: коллективная монография*. Челябинск: Энциклопедия. С. 109–132.
7. Завальська, Л. В. (2017). Комунікативна стратегія аргументації в українському політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. Спецвипуск. С. 66–69.
8. Загнітко А. П. (2008). *Основи дискурсології: наук.-навч. вид*. Донецьк: ДонНУ.
9. Нерян, С. О. (2020). Риторичні стратегії аргументації у спілкуванні в соціальних мережах. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*, Вип. 25 (2(22)), С. 64–73.
10. *Словарь русского языка: В 4-х т.* (1999). РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А. П. Евгеньевой. 4-е изд., стер. Москва: Рус. яз.; Полиграфресурсы.

References

1. Bacevich, F. (2010). *Essays on Linguistic Pragmatics* [Narysy z lnhvistychnoyi prahmatyky]: monograph. Lviv: PAIS. [In Ukrainian]
2. Belova, A. (2004). Communicative strategies and tactics: problems of systematics [Komunikatyvni stratehiyi i taktyky: problemy systematyky]. *Linguistic and conceptual pictures of the world*. Issue 10. P. 11–16. [In Ukrainian]
3. Boboshko, T. (2013). Communicative strategies and tactics and evaluation statements [Komunikatyvni stratehiyi i taktyky ta otsinni vyslovlennya]. *Linguistics of the 21st century: new research and perspectives*. pp. 51–58. [In Ukrainian]
4. Borbot'ko, V. (2007). *Principles of discourse formation: From psycholinguistics to linguistic synergy* [Printsyipy formirovaniya diskursa: Ot psykholingvistyky k lnyngvosinergetyke]. Moscow: KomKnyga, 2007. [In Russian]
5. Dyck, van T. A. (1989). *Language. Cognition. Communication* [Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya]. Moscow: Progress, 1989. [In Russian]
6. Zharkova, U. (2012). Professional language personality of a tour guide: discursive aspect [Professyonal'naya yazykovaya lychnost' ékskursovoda: dyskursyvnyy aspekt]. *Linguistic aspects of the study of personal identity in the changing world: a collective monograph*. Chelyabinsk: Encyclopedia. P. 109–132. [In Russian]
7. Zavalska, L. (2017). Communicative strategy of argumentation in Ukrainian political discourse [Komunikatyvna stratehiya arhumentatsiyi v ukrayins'komu politychnomu dyskursi]. *Odessa Linguistic Bulletin*. Special issue. P. 66–69. [In Russian]
8. Zagnitko, A. (2008). *Basics of discourse science* [Osnovy dyskursolohiyi]. Donetsk: DonNU. [In Ukrainian]
9. Neryan, S. (2020). Rhetorical strategies of argumentation in communication in social networks [Rytorychni stratehiyi arhumentatsiyi u spilkuvanni v sotsial'nykh merezhakh.]. *Bulletin of Odessa National University. Philology*, Vol. 25 (2(22)), pp. 64–73. [In Ukrainian]
10. *Dictionary of the Russian language: In 4 volumes* (1999). RAS, Institute of Linguistics. studies; Ed. A. P. Evgenieva. 4th ed., pp. Moscow: Russian Language; Poligrafresursy. [In Russian]

Liubov ZAVALSKA

TYPOLOGY OF THE PRESENTER'S COMMUNICATIVE STRATEGIES IN THE ODESA TOURISM MEDIA DISCOURSE

The article is devoted to the analysis of the Russian-language television program “Where are we going?!” as a special type of tourist discourse, one of the forms of which is the genre of television excursion. The main direction of the research was chosen to be linguo-pragmatic, which led to the identification of the main strategies of the communicative behavior of the presenter of the TV program and

his interaction with the TV viewers. The linguistic-pragmatic principles of the study of communicative strategies and tacts in modern linguistics are defined, the main problems are outlined and typologies of strategies relevant specifically for the televised tourism discourse are proposed. The specifics of the speech behavior of the presenter of the TV program are considered and the presentation, informational, argumentative and game strategies are characterized. The tactics of identification, solidarity, self-presentation, criticism and intrigue were analyzed within the framework of the presentation strategy. It is proved that the information strategy is directed at presenting actual, verified information of a local history nature to the addressees and is presented by descriptive and characterological tactics. It was determined that the argumentative strategy is based on logical reasoning and evidence and is represented by the tactics of verbalizing logical reasoning, evaluation, and explanation. The game strategy is considered as an actualization of the presenter's linguistic creative activity and the language means of implementing the language game are outlined.

Key words: *communicative strategy, communicative tactics, speech behavior, interactive interaction, tourist discourse.*

Статтю подано до редколегії 18 квітня 2022 року

УДК 81'42

Алла КІЩЕНКО

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса

Людмила СТРИЙ

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса

**ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ
ЕКСПРЕСИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ**

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу експресивної лексики, що функціонує в українському художньому тексті початку ХХІ ст. Схарактеризовано категорію експресивності й визначено основні групи експресивної лексики в художньому тексті. Розглянуто вульгаризми, що вжито з метою створення епатажу та потужного впливу на свідомість адресата. Проаналізовано екзотизми, підпорядковані функції «змішування» українських та іноземних лексем, усунення меж між мовами, актуалізацію міжмовної і міжкультурної взаємодії. Доведено, що адресант демонструє прагнення спілкуватися з таким читачем, для якого немає мовних меж, який легко сприймає зміни мовного коду, знає основні європейські мови і здатний зрозуміти полілінгвального оповідача. Проаналізовано жаргонізми, що вказують на використання елементів лексичних підсистем окремих соціальних груп та охоплюють кримінальний, військовий, молодіжний та міський жаргон. Обґрунтовано, що в персональному мовленні жаргонізми маркують мовлення, вказуючи на відповідний соціальний статус мовця, а в авторському мовленні вони підпорядковані авторській інтенції та виражають категорію експресивності. Представлено діалектизми, зокрема лексичні, як такі, що в сучасній прозі маркують авторське мовлення відповідно до того регіону, звідки походить автор, або у якому відбуваються описані події.*

***Ключові слова:** експресивність, емоційність, аксіологічність, стилістично маркована лексика, сучасна українська проза, художній текст.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження художнього тексту (далі – ХТ) у лінгвостилістичному аспекті насамперед передбачає підвищену увагу до його лексичного рівня. Саме лексика визначає одну із засадничих категорій художнього мовлення – експресивність. Для сучасної української прози, що демонструє тенденцію до експериментальності та епатажності, характерно вживання різних груп лексики задля впливу на читача та вираження авторської настанови на експресивність. Серед таких груп як експресивно-оцінна лексика, так і вульгаризми, екзотизми, діалектизми тощо. Поєднання різних групи лексики в художньому тексті створює особливе експресивне тло

й передбачає емоційну реакцію читача. Виявлення впливового потенціалу емоційно-експресивної лексики в сучасній українській прозі становить актуальність нашої наукової розвідки.

Мета дослідження – дослідити і схарактеризувати лексичні засоби реалізації категорії експресивності в творах українських письменників кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Об'єкт аналізу – категорія експресивності як одна з визначальних у художньому тексті, **предмет** дослідження – лексичні засоби вираження експресивності в українському прозовому тексті.

Ступінь дослідження проблеми в мовознавстві. Дослідження художнього тексту передбачає аналіз передусім лексичних засобів вираження категорії експресивності. Теоретичні засади дослідження категорії експресивності як власне мовного параметру мовлення обґрунтовано в працях Ш. Баллі [1], проте упродовж минулого століття експресивність потрактовували як функційну (О. Реформатський, Р. Якобсон та ін.), семантичну (Н. Бойко, А. Вежицька, В. Гак, Н. Лук'янова, Й. Стернін та ін.), стилістичну (Е. Азнаурова, І. Арнольд, Ю. Скребньов та ін.), функційно-семантичну (В. Телія), лінгвопрагматичну (Дж. Остін, Дж. Сьорль та ін.) тощо. Останнім часом переважає комплексний підхід до визначення категорії експресивності як лінгвістичного параметра (Н. Бойко, В. Маслова та ін.), що ґрунтується на цілій низці внутрішньомовних, психічних та соціальних чинників і представлена як інтенсифікація виражального потенціалу повідомлення, як збільшення виразності висловлення. Експресивність тісно пов'язана з емоційністю, звідси й виокремлення суміжних категорій емоційності та емотивності. З огляду на це експресивність є ширшим поняттям, що охоплює, зокрема, й емоційність.

В українському мовознавстві теоретичним підґрунтям вивчення категорії експресивності є праці В. Чабаненка [14], а наразі переважає підхід, згідно з яким експресивність – це семантична суперкатегорія, «феномен мови та мовлення, що становить поєднання статичних та динамічних явищ, пов'язаних із внутрішніми (поняттєвими) і зовнішніми (функціональними) аспектами дослідження експресивних лексичних одиниць» [3, с. 6]. У такий спосіб об'єднано семантичний і функційний підхід до вивчення експресивності. Експресивність як категорію ХТ було проаналізовано на матеріалі поетичного (А. Мойсієнко, О. Семенець, Н. Сологуб та ін.) і прозаїчного (С. Єрмоленко, Н. Бобух, Ю. Лисенко, С. Мельник та ін.) тексту.

Джерельною базою дослідження слугували прозові твори сучасних українських письменників Ю. Андруховича, Л. Дереша, Б. Жолдака, О. Забужко, Ю. Іздрика, Л. Костенко, А. Любки, Ю. Покальчука та інших.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основним засобом вираження експресивності в ХТ є мовні одиниці, серед яких основне місце належить лексичним. С. Мельник, аналізуючи експресивний потенціал мовних одиниць у сучасній українській прозі, зазначає, що експресивність має інгерентний характер та адгерентний характер [10, с. 26]. Активне залучення лексичного рівня мови до вираження категорії експресивності пояснюється внутрішніми властивостями лексичних одиниць: «Естетичні та експресивні властивості слова визначаються, з одного боку, його властивостями як одини-

ці лексичної системи, а з іншого боку – специфічними законами художнього тексту, де за допомогою неочікуваної лексичної, синтаксичної, стилістичної сполучуваності виникають як тривіальні, так і незвичні асоціації, що розширюють сферу прийняття тексту, підвищують його суб'єктивну значущість» [9, с. 67]. Такий спектр неочікуваних значень слово реалізує в контексті, напр.: *Це був наростаючий мегашок загальною тривалістю у п'ять років, при цьому доза потрясінь робилася все більшою та сильнішою, ми обмінювалися, наче курці травою, періодикою, книжками і ксерокопіями, це було якесь неперервне читання, слухання, бубоніння за спиною, миготіння з екранів, кружляння думок і гасел, мультиплікація* (Ю. Андрухович. Таємниця). Тут поєднання різних за семантикою і сполучуваністю лексем створює ефект неочікуваного змісту, його багатозначності та багатомірності. Насамперед цей ефект досягнуто за рахунок вживання лексем у переносних значеннях та актуалізації контекстуальної семантики слів, напр.: *Хмари мигали біло-коричневим, ніби спалахи вивалилися з-під обважнілих, просяклих сукровицею бинтів* (Л. Дереш. Намір!). контекстуальне оточення слів вказує на те, що потужний вплив на адресата та реалізацію авторської інтенції експресивна лексика набуває в мовленні, насамперед у художньому.

Номінативна діяльність є різновидом мовленнєвої і пізнавальної діяльності мовця, який у ХТ добирає номінації на позначення описуваної реальності. При цьому лексичний рівень належить до яскравих способів виявлення авторського ставлення до повідомлення: «сама лексика передовсім передає зміст висловлювання та надає суб'єктові мовлення найбільші можливості для добору засобів, репрезентує його думки та почуття» [10, с. 27]. Звідси дуже важливим є вибір автором конкретних слів у художньому наративі, напр.: *Періциють дощ, я лежу посеред польової дороги, у вибоїні, затопленій водою* (Л. Дереш. Намір!); *А словосполучення типу національно-російська двомовність, регульовані ринкові механізми чи парад суверенітетів увійшли в плоть і кров щоденних колапсодічних балачок у кожній черзі* (Ю. Андрухович. Таємниця). Спектр лексичних одиниць, що репрезентують експресивність, є необмеженим. На думку В. Маслової, «будь-яке слово, потрапляючи до художнього тексту, може стати художньо-образним, естетично значущим» [10, с. 25]. Так, в наступному прикладі конотативний аспект семантики виникає не за рахунок наявності експресивного компонента в значенні слова, а в його розвитку в нейтральній лексемі: *Не секрет, що в кримінальних сюжетах сучасної серіально-блокбастерної продукції жертви волають про допомогу вкрай рідко і майже ніколи не кричать «Допоможіть!»* (Ю. Іздрік. Флешка. 2 Gb). У Словнику української мови в 11 томах дієслово *волати* подано як лексичний синонім до «кричати»: *Волати*. – Те саме, що кричати; голосно кликати. // уроч. Звертатися до кого-, чого-небудь [11, Т. 1, С. 726], тобто відсутні будь-які позначки маркованості – стилістичні або експресивні. Так само і лексема «дівуля» не містить експресії як мовна одиниця: *Дівуля*. – Збільш. До діва [11, Т. 2, с. 298], тоді як у ХТ набуває експресивних значень, напр.: *Дівуля ходила поміж гостей і фільмувала все на цифрову камеру* (Л. Дереш. Намір!). У цьому прикладі виникає негативно-оцінне значення в зазначеній лексемі.

Звідси вважаємо цілком слушною думку науковців щодо актуалізації експресивності мовних одиниць у мовленні. Так, С. Мельник зазначає: «Умови реального вживання експресивних лексичних одиниць у художньому мовленні, художніх контекстах – це конкретна реалізація експресивної семантики, яка не може обмежуватися аналізом парадигматичних, сталих ознак, позаяк функціональний, динамічний потенціал експресивної лексики невичерпний [10, с. 31–32]. Зважаючи на це, цілком логічним є поєднання в одному контексті кількох виражальних засобів, напр.: *А по асфальту починає лупасити дощ – краплі великі, порожні всередині, мов скляні кульки, розбиваються на міриади маленьких гострих скалок* (І. Роздобудько. Гудзик-2. Десять років потому). У наведеному прикладі поєднано епітети, стилістичні синоніми порівняння тощо.

Ця думка відповідає загальному підходу, запропонованому в дисертації Н. Бойко, згідно з яким «...специфіка семантики експресивів, пов'язана передусім із полікомпонентністю їхніх семантичних структур та різною частини-мовною належністю, дає підстави стверджувати: семантичний план експресивної семми являє собою комплексне утворення, яке найчастіше репрезентоване поєднанням емотивного та оцінного компонентів, до яких можуть додаватися інтенсивно-параметричний та елементи, належні до образного макрокомпонента» [3, с. 12]. Звідси випливає, що ядро категорії експресивності становить оцінність, що насамперед виражається на лексичному рівні – експліцитно та імпліцитно, напр.: *А він о тій порі справді мав жалюгідний вигляд: розплатився в старому облізлому кріслі, яке до того ж було без однієї ніжки, тому перекобачилося, мов Титанік, що йде на дно* (А. Любка. Карбід). На лексичному рівні оцінність представлена у лексемах аксіологічної семантики, а на імпліцитному – контекстуально або в переносних значеннях слів.

Експліцитними засобами вираження оцінності є прислівники та прикметники оцінної семантики – позитивної, напр.: *Біб теж класно мати при боці – він смакує вареним, і з сіллю* (Л. Дереш. Намір!); *Розкішна «альфа-ромео», подумавши трохи, підкотилася задом; особливо вона вирізнялася номерами, перекрученими з колишнього «жигульонка»* (Б. Жолдак. Укри) чи негативної, напр.: *Почав хвилюватися, чи не сталося нічого поганого* (Л. Дереш. Намір!); *Кабіна бусика розчинилася, й звідти доволі незграбно ступила на землю жіноча стать, дві штуки, обидві з чималими бронежилетами, тобто з бюстами* (Б. Жолдак. Укри); *Імперія їхня впала, проте назву вже не змінювали – такими ведмедівці були ледачими і байдужими* (А. Любка. Карбід). У такий спосіб адресант відкрито виражає своє ставлення до описаних подій – через мовлення оповідача або персонажа. У такий спосіб адресант експліцитно виражає своє ставлення до описаних подій – через мовлення оповідача або персонажа.

Одним із яскравих мовних засобів вираження експресивної оцінки є стилістичні синоніми, напр.: *І поки вони там на кухні гамселять одна одну ополониками, а касирка бігає довкола них з вигостреним велетенським ножем...* (Ю. Андрухович. Московіада); *Або понишпорити по тумбочках: ці синяки так міцно сплять, що не викликає сумніву – на сон кожен щось собі хильнув, і, може, найзавбачливіші лишили сотку на ніч* (Ю. Іздрік. АМ™); *Ці питання мене спочатку захоплювали несподівано, я губився, бентежився, не знаходив відповідних слів, особливо на початку, а потім довго над ними думав* (Ю. По-

кальчук. Безмежність). При цьому авторська інтенція пов'язана із прагненням дати переважно негативну оцінку описаним подіям. У цьому разі категорія адресантності виражається через авторське оцінне ставлення до художньої реальності.

Оцінна лексика також маніфестує ставлення адресанта – через мовні одиниці, що мають стилістичне маркування або вжиті у переносному значенні, напр.: *Прогулянку просто не було куди увінхати – цілий день я наводив порядки на горішці* (Л. Дереш. Намір!); *Адже це все-таки був порядок. Байдуже, якими засобами він досягався і на яких кривавих шмарклях тримався* (Ю. Андрухович. Таємниця). На думку Н. Бойко, важлива роль у моделюванні семантичних структур експресивів належить категорії оцінки: «Оцінний компонент може репрезентувати різні аксіологічні плани, виступати чинником, який бере участь у структуруванні лексичних значень, де взаємодіють логічні та емотивно-оцінні плани. Оцінні семи найчастіше перебувають у зв'язках з емотивними» [3, с. 13]. З огляду на це вважаємо оцінність складником експресивності.

Розглянемо основні групи лексики, що виражають категорію експресивності. На думку Н. Бойко, «маркована лексика є безпосереднім виявом експресивної функції мови, реалізація якої пов'язана зі специфічними рисами, ознаками, властивостями предметів і явищ, що певним чином відображаються в семантиці слова, закріплюються за окремими звуковими комплексами та виступають стійкою основою відтворення аксіологічних висновків та емоційних станів мовців» [3, с. 6]. Добір лексичних одиниць, зокрема маркованих, в авторському мовленні представляє комунікативну особистість автора, його інтенцію зображення дійсності.

Вульгаризми є яскравою рисою ідіостилю сучасних письменників, вони характеризуються згрубілістю, стилістичною зниженістю, оцінністю та експресивністю. Вульгаризми потрактовують як «грубі, брутально-лайливі слова або звороти, ужиті в літературній мові. Входять до різних аргів, в художній літературі вживаються для реалістичного відтворення усного мовлення персонажів, а також для посилення експресії, яскравішої емоційної (здебільшого негативної) характеристики осіб чи явищ, вираження різкого осудливого ставлення до них» [8, с. 84]. У сучасних художніх творах вульгаризми вже стають стильовою ознакою, оскільки вживаються не лише в мовленні персонажів, а й в мовленні автора, напр.: *Старалася щиро, на совість, а що ні фіга не вишло, то чесніше одразу здати карти – не гравець із мене й зараз, далі буде ще хрєновіше: провітку не видно, а сили вже не ті: не дівочка* (О. Забужко. Польові дослідження з українського сексу); *Бо хоч куди б ти подався, хвилин за п'ять неодмінно опинявся в тому самому гадючнику, звідки щойно випов* (Ю. Іздрик. Флешка 2 GB). У наведеному прикладі представлено суржикове мовлення, що рясніє росіянізмами та російськими вкрапленнями, проте частотними є і вульгаризми – лексичні одиниці, що є згрубілими, стилістично зниженими і не входять до літературної мови. Оповідач у цьому разі (розповідь ведеться від 1-ої особи) демонструє відповідний тип мовлення, для якого характерно вживання вульгарної лексики. Загалом такий тип спілкування або властивий низькокультурним мовцям, якщо йдеться про персонажне мовлення, тобто у такий спосіб автор характеризує дійових осіб, або є виявом автор-

ської іронії, епатажу, демонстративної мовленнєвої поведінки, що є ознакою насамперед постмодерністського тексту, напр.: *І ще в мене якісь дивні прищипки з'явилися, щойно ходив за клуб **сцяти**, пробував роздивитися, але мало світла* (Л. Дереш. Намір!); *Геніями бувають лише психопати. Навіть якщо їхня геніальність цілком неужиткова (скажімо, вміння ліпити з **гівна** солдатиків), особистість цілком зосереджена на одному вмінні* (Ю. Іздрик. Флешка 2GB); *Те, що за життєвим покликанням Соля була **сукою**, він почав зауважувати після її відмови* (Л. Дереш. Культ); *Перекриють геть нашим фермерам кисень, будемо тільки генномодифіковане **гамно** їсти* (І. Карпа. Піца Гімалаї). Вульгаризми мають відповідники в літературній мові, як у наведеному прикладі, натомість вони не є нормативними, тому перебувають поза її межами. У розмовному мовленні мовці подекуди вживають вульгаризми, однак правила мовленнєвої поведінки змушують добирати кодифіковану лексику.

Найбільш нейтральними за рівнем експресивності є вульгаризми, що трактуємо як стилістично знижену лексику, зокрема стилістичні синоніми, що не входять до літературної мови, просторіччя, напр.: *Я не раз зауважував, що різноманітні спокуси, до яких вдається лукавий, в основі завжди містять якусь недолугу **обманку, розводку, підставу*** (Ю. Іздрик. Флешка 2 GB); *А Євка тепер знала, що **таке зіпсоване (здеградоване, спалюжене, похєрене, забите, закинуте) мистецтво*** (І. Карпа. 50 хвилин трави). У таких синонімічних рядах разом із літературними – семантичними або стилістичними – синонімами трапляються і стилістично знижені лексеми, іноді й вульгаризми.

У ХТ розмовне мовлення, зокрема й вульгаризми, останнім часом стає ознакою демократизації стилістики. На думку С. Бибик, письменники виразно відчують «відмінності між усною повсякденно-побутовою мовою та тим, як ця природність може бути передана в писемному тексті, й тим, як за допомогою народнорозмовних одиниць має бути структурована художня оповідь, злиті в єдине художнє ціле її композиційні елементи» [2, с. 93]. На нашу думку, письменники-постмодерністи не лише прагнуть відтворити живе, часом нелітературне мовлення, а й вразити читача. На думку Н. Гудими, «мова постмодерністської літератури не демонструє свої „прекрасні форми” та високий естетичний смак, а шукає нові форми й способи зображення, але не для отримання від них естетичної насолоди, а гострішої передачі того, що неможливо уявити, передати всю абсурдність людиновідчуженого світу» [5, с. 138]. За таких умов їх основна інтенція – епатаж, створення «когнітивного дисонансу», потужний вплив на свідомість адресата. З цією метою використовують обценну лексику, до якої уналежнюємо матизми, лексику сексуальної та несексуальної семантики [12, с. 20], напр.: *Тобто я ще тільки встигаю, а в живіт мені вже **хуячить** такий приголомшливий струмінь, що я майже валюся з ніг* (Ю. Андрухович. Таємниця); *Що вона там, у біса, робить?! Та це ж уже можна було **поприпиздячувати** всі наявні в природі плінтуси, **розхуярити** всю місцеву плитку, **поперейобувати** всі можливі картини разом із фотографіями всіх **пиздуватих** родичів усіх мешканців нашого кварталу* (Ю. Іздрик. АМ™); *Саме від власника тієї «Ауді» Ікар і навчився приказки, що в майбутньому стала його життєвим кредо: **не найбу** – не проживу* (А. Любка. Карбід). Автор свідомо використовує обценізми, щоб читач перебував у стані мовленнєвого «шоку»:

не очікуючи в ХТ таких лексем, читач починає сприймати створювану реальність як абсурдну або, навпаки, як наближену до реального світу. І. Дегтярьова вважає, що «маргінальна, лайлива лексика та її десакралізація віддзеркалюють негативні явища, активні в мовному середовищі кінця ХХ – початку ХХІ ст.» [6, с. 96] та уналежнює до цієї групи лексики лайки, розмовно-просторічну лексику та жаргонізми.

Екзотизми потрактовують як запозичення «з маловідомої, найчастіше неєвропейської мови і вживані для надання мові особливого колориту» [13, с. 156]. На думку Н. Гудими, «...прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності на тлі стандарту – визначальна риса мови сучасної художньої прози, тому іншомовні слова запозичуються навіть тоді, коли в цьому немає нагальної потреби і коли в українській мові є не менш точні еквіваленти» [5, с. 138], напр.: *У нас уже є маркети й супермаркети. Холдинги, лізинги й консалтинги. Рейтинги, брифінги, автобани й хабвеї. Жлоб-шоу, фаст-фуду і сендвич-бари. Рейдери, трейдери, рокери, брокери, кілери, ділери, трасти і педерасту. Все як у людей* (Л. Костенко. Записки українського самашедшого).

У сучасному українському ХТ екзотизми мають дві форми вияву: графічно засвоєну і графічно незасвоєну. У першому випадку йдеться про написання іншомовних слів, які ще не увійшли до системи сучасної української літературної мови, графічними символами кирилиці, напр.: *Я не встиг завершити фразу, бо мен-ін-блек вихопив пістолет (цього разу справжній), втиснув його мені просто в сонну артерію і зашипів* (Ю. Іздрик. АМTM); *...в усьому цьому немає жодного потенціалу на якусь-то героїко-романтичну «сторі», надто коли прикинути, що тяглося воно роками, а це вже й геть невидовищно...* (О. Забужко. Музей покинутих секретів); *Двері номера було відчинено навстіж – тож я, проходячи коридором, пригадав собі сіменонівське слово «ажан», але пізніше не зважився його застосовувати. А раптом воно якесь образливе чи застаріле?* (Ю. Андрухович. Лексикон інтимних міст). Тут спостерігаємо різні стадії адаптації іншомовних лексем – від набуття графічної та фонетичної форми, напр.: *...в нападі раптового гніву я замахнувся на – як мені зненацька вдалося – режисера всього цього хепенінгу, і... не знаю, що сталося: чи то він використав якийсь блискавичний прийом кунг-фу, і мене на хвилю було знейтралізовано, а відтак я знову опинився озброєний посеред тлуму; чи то просто кінематографічний час повернувся назад...* (Ю. Іздрик. АМTM); *Редька, невимовно страждаючи від високочастотної звукової поп-атаки з піддертих динаміків, однаково не могла себе змусити поритися в наплічнику й знайти спасенний айпод із яким-небудь старим треи-панком на маргінесах трек-листа* (І. Карпа. Піца Гімалаї), пристосованих до української абетки та вимови, до розвитку граматичних категорій і словозміни, напр.: *Хайр чувака схожий на гніздо птеродактиля. Його руки по лікоть обвішані феньками, а на шиї теліпається сталевий пацифік* (Л. Дереш. Трохи п'їтьми). В останньому випадку запозичення навіть стають джерелом для оказіонального словотворення, напр.: *З намету вилазить бухий в дупель хіпусьо. Він по-собачому кудлатий і весь вкритий червоними смужками від коматозного лежання в траві* (Л. Дереш. Трохи п'їтьми). Такий тип використання іншомовних запозичень в адаптованій формі є дуже поширеним у сучасній прозі.

У другому випадку йдеться про репрезентацію екзотизмів в оригінальному написанні – як у мові-джерелі, напр.: *Ти думаєш якого біса, чого йому від нас треба, від нас і наших північно-східних родичів, ти починаєш вслухатися дедалі напруженіше, аж урешті доганяєш: це твої власні рими, твої фонетичні глюки, твоя семантична параноя, бо насправді він так часто повторює зовсім не **Ukraine**, а всього тільки **train**, що в потязі не є жодною дивиною. Загадкою лишається псевдо-Russia: **ruction? eruption? corruption?** (Ю. Андрухович. Таємниця); *А растамани – вони як леви. Африканські воїни саван, **buffalo soldiers**, зі страшними локонами на головах, із білими зубами й червоними очима, вони просто звірюють, коли опиняються на природі (Л. Дереш. Трохи п'їтьми); Цифрові світи, **Second Life**-и і вербалізовані простори літературного фентезі (Ю. Іздрик. АМ™); ...бо це **message**, безсумнівно, **message**, до того ж **message**, адресований безпосередньо мені, можливо, це звістка, на яку я чекав усе життя...* (Ю. Іздрик. Флешка 2 GB). На нашу думку, для сучасної української прози більше характерний саме другий випадок, коли іншомовна лексика подається в неадаптованому вигляді. З огляду на це текст насичений англійськими, французькими, німецькими словами та словосполученнями, що створює ефект поєднання кириличної абетки з латиницею, і ХТ сприймається як строкатий, необроблений, проте саме це і є метою автора, напр.: *Мусів наших шановних героїв трохи з боків прилишити, позаяк пишнелися на довгім столі з наїдками всілякі тартинки, тарталетки, рулетки і... певна річ, **frutti di mare** (Ю. Андрухович. Перверзія); ...золота і вицвіла, вицвіла й золота Діва Марія та ще невеличкий обшар бруківки, з-поміж каменів якої проростали кволі стеблини **Hypericum perforatum L.** плюс **Centaureum minus Moench** – усе це перетворюється на незбагненну цілість, єдність... на щось одне (Ю. Іздрик. Флешка 2 GB); Після «**perfettesco**», а потім і «**perfetto**» я робив паузи (Ю. Андрухович. Лексикон інтимних міст); *Якось **femme fatale** впирається йому в губи, раптом висолоплює язика, як жало, і всаджує йому до самої діафрагми (Л. Костенко. Записки українського самашедшого).* Категорія експресивності в цьому разі виявляється саме у свідомому «змішуванні» українських та іншомовних лексем, в актуалізації міжмовної і міжкультурної взаємодії. ХТ у такий спосіб «не прив'язаний» до конкретної мови, а автор демонструє прагнення спілкуватися з таким читачем, для якого немає мовних меж, який легко сприймає зміни мовного коду, знає основні європейські мови і здатний зрозуміти полілінгвального оповідача. Екзотизми стають невід'ємною частиною авторського світу, в тексті вони виконують не стилістичну функцію, а функцію вираження категорії адресантності: в такий спосіб мовець окреслює «межі» свого художнього світу, відокремлює тих, хто непричетний до співпраці, співприйняття цього світу.**

Жаргонізм в ХТ вказують на використання елементів лексичних підсистем окремих соціальних груп [12, с. 33]. На позначення жаргону часто вживають терміни «соціолект», «сленг», «арго» проте наразі це питання належить до дискусійних у термінологічній площині. Так, О. Клименко вживає термін жаргон у значенні соціального діалекту, розрізняючи соціальні, професійні та корпоративні жаргони [7, с. 4], О. Ставицька потрактовує жаргон як «напіввідкриту лексико-фразеологічну підсистему, яка застосовується тією чи іншою соціальною групою з метою відособлення від решти мовної спільноти» [12, с. 33]. Па-

ралельно з терміном жаргон використовують найменування сленг. Подекуди терміни «жаргон» і «сленг» ототожнюють, проте останнім часом надають перевагу сленгу, хоч під час аналізу стилістики ХТ здебільшого використовують поняття жаргону і жаргонізмів. Серед основних виявів жаргонного мовлення виокремлюють поняття соціальних діалектів, або соціолектів, що власне й охоплюють жаргонізми. Серед них представлено кримінальний жаргон, молодіжні соціолекти, професійні соціолекти [12]. Розглянемо основні групи жаргонізмів у сучасній українській прозі.

Серед жаргонізмів основне місце в аналізованому матеріалі належить:

– тюремному (кримінальному) жаргону, напр.: *На ранок ми дізналися, що Сєрьогу пов'язала міліція* (Ю. Андрухович. Таємниця); *Гопніки віддають перевагу чорним тонам із мізерними, сказати б, мінімалістичними вкрапленнями білого – біла смужка на кашкеті чи білий рубчик на кросівках* (Л. Дереш. Культ); *Проте гопнікам і серйозним дядькам вона все ж називалась як Рада, і навіть це не захищало дядьків від миттєвого перевтілення в гопніків* (І. Карпа. Піца Гімалаї);

– військовому жаргону, напр.: *Грузин був років на чотири молодший, але він був дєдом... Ти салабон, бо прослужив лише шість місяців. Салабонам вуса не польожени* (Ю. Андрухович. Таємниця);

– молодіжному жаргону, напр.: *Так ці тексти проциркулювали туснею кілька років* (Ю. Андрухович. Таємниця); *Так хіба – на їдло й одяг, але на таке завжди знайдеться, поки існують секонд-генди й базари з бабусями-контрабандистками, радими продати тобі оберемок шпинату за чотири гривні чи мексиканські сигарильї за шість* (І. Карпа. Піца Гімалаї); *У мене теж є такий бзик. Я показую ботанічні атласи* (Т. Прохасько. Ботакє);

– міському жаргону, напр.: *...дикі поєднання одягу, недолуге «вінтажне» взуття з секонду (або з бабциних антресолей, тоді бабця не дуже обурювалася, бо ж впізнавала себе в своїй буремній юності)...* (І. Карпа. Піца Гімалаї); *Куррила принагідно траву, тусувалася з дредастими покидьками-сновордерами, слухала RADIOHEAD, ходила на живі концерти до приятелів-панків, що люто ненавиділи шоу-бізнес, а самі тільки про нього і мріяли, їла джанк-фуд, гуляла по секонд-гендах, читала Кастанеду, ходила на ті фестивалі, де була шара на вхід, і одного дня зрозуміла про себе страшну річ* (І. Карпа. Піца Гімалаї).

Жаргонізми в аналізованих текстах передусім вжито для персонажних характеристик, а також для створення відповідного художнього світу, який, як і жаргон щодо літературної мови, є ненормативним, сприймається як відхилення, напр.: *Мені тільки прикро, що малий бачить, як по смітєвих урнах порпаються алкаші* (Л. Костенко. Записки українського самашедшого); *А малолетки, між іншим, його уважали* (Л. Дерш. Трохи п'їтьми). Однак якщо в мовленні персонажів жаргонізми маркують мовлення, вказують на відповідний соціальний статус мовця, то в цьому разі жаргонізми підпорядковані авторській інтенції та виражають категорію експресивності, напр.: *І так якось приємно взяти до рук ці престижні видання – на обкладинці дівка зі спідницею на голові або голий зад московського педераста з ексклюзивним повідомленням, що йому «жюпа министра не нужна»* (Л. Костенко. Записки українського самашедшого).

Діалектизми в сучасній прозі значною мірою маркують авторське мовлення відповідно до того регіону, звідки походить автор, або у якому відбуваються описані події. Часто ці чинники поєднано, напр., письменники так званої школи «станіславського феномену» пов'язані або місцем народження, або проживання в Івано-Франківську, тому в їх творах часто-густо трапляються діалектизми, характерні для наддністрянського говору, поширеного у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях, напр.: *До бюстів дуже пильно придивляються наші місцеві **гогусі** – лощені й пахучі молодики з тонкими вусиками і волоссям, рівно зачесаним на проділ посередині* (С. Андрухович. Фелікс Австрія); *На **фотелі** сидів сам нотар, курив одну за одною **грубі** сигарети, **штавлені** у срібне кільце, припаяне до олов'яного стержня, який опускався зі стелі* (Т. Прохасько. Непрості); *«Хто терпен – той спасен», – **завше** говорила його мати* (Г. Пагутяк. Зачаровані музиканти). Діалектизми не супроводжуються коментарями та примітками, вони вживаються в авторському мовленні переважно з метою окреслення мовного середовища описаних подій.

Також їх вживають для вираження авторської позиції: мовець постає як носій народної української мови у вияві «галицького» діалекту, напр.: *Але навіть якби нічого цього не було, Артур Пепа однаково міг би не сумніватись у тому, що втрапив у **жахну** халепу* (Ю. Андрухович. Дванадцять обручів); *Коли залу знову накриває тишею, Торн ледь помітно киває, вичікує ще кілька тягучих митей, а тоді, спритними пальцями відкривши скриньку, починає виїмати з неї якісь барвисті лахи, вишиті довгі **льолі**, широкі панталони з кокардами і **фальбанками**, тюлі, мережива й шалі з барвистими аплікаціями, шкiряні **мештики** з закучерявленими догори **носаками*** (С. Андрухович. Фелікс Австрія). На думку П. Гриценка, «використання кожного діалектизму має розглядатися як творчий експеримент митця, кінцевий результат якого визначається доцільністю залучення діалектних явищ до художнього твору та способами реалізації цієї необхідності» [4, с. 36]. Зважаючи на це, саме авторська позиція визначає характер використання діалектизмів у художньому творі. Так, у творах Ю. Іздрика мова відіграє особливу роль, вона постає як окремий об'єкт зображення, звідси й підвищена увага до діалектизмів, напр.: *Тож і донині кажуть про нього в міру особистих **преференцій**: то по-старому – Станіслав; то по-новому – Івано-Франківськ; то прозахідно – **Станиславів**; то **просхідно** – **Ван'франковск**. А загалом побутує фамільярне скорочення «Франик», що реферує чи то до франкмасонських фуєте Каменяра, чи то до **галиційських** (в їх іспанському варіанті) **сентиментів генерала Франко** (Ю. Іздрик. Флешка 2 GB). Діалектизми тут виконують функції маркування (належності авторського мовлення до певної території) та експресивності.*

У художньому мовленні переважають лексичні діалектизми, напр.: *У руках вона тримала два **горнятка** компоту: для себе й для Юрка* (Л. Дереш. Культ); *Він накрив яблука ще й тим **ліжником**, під яким щойно спав, покидав з себе все лахміття, зібрав великий мішок горіхів і яблук* (Т. Прохасько. Лексикон таємних знань); *У кутку зали ви запримітили вельми інтимний столик, за яким і сидів той **грубас** у товаристві ще кількох таких самих **тевалів**, щоправда, децю молодших віком* (Ю. Андрухович. Рекреації). Проте фіксуємо й фонетичні діалектизми, напр.: *Млинарський придумав навіть дуже **елегантне** закінчення*

роману (Т. Прохасько. Лексикон таємних знань); *Контроль паспортів на перевалі Бренnero тривав не довше трьох хвилин* (Ю. Андрухович. Перверзія).

Висновки і перспективи дослідження. У сучасній українській прозі фіксуємо вираження категорії експресивності насамперед на лексичному рівні, що виражається через активне використання варваризмів, екзотизмів, вульгаризмів, діалектизмів, тобто таких лексем, що підпорядковані авторській інтенції та здатні демонструвати мовну особистість як мовця-автора, так і оповідача. Для сучасної української прози характерно не поодинокі використання стилістично забарвленої лексики задля надання тексту експресивності, а комплексне вживання стилістично маркованих лексичних одиниць. Проаналізовані лексичні одиниці є стилістично маркованими та підпорядковані вираженню експресивної функції мови.

Література

1. Балли, Ш. (1955). *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Москва: Иностранная литература.
2. Биби́к, С. П. (2013). *Усна літературна мова в українській культурі повсякдення*. Ніжин: Вид-во «Аспект-Поліграф».
3. Бойко, Н. І. (2006). *Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. Київ.
4. Гриценко, П. Ю. (1983). Мови чисті джерела. *Культура слова*. Вип. 25. С. 32–38.
5. Гудима, Н. В. (2013). *Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози*. Кам'янець-Подільський: Видавець Д.Г. Золовейко. 192 с.
6. Дегтярьова, І. О. (2009). *Стилістичний потенціал української постмодерністської прози*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ.
7. Клименко, Н. Ф. (2000). *Основи морфеміки сучасної української мови*. Київ: Вид-во «1 вересня».
8. Ленець, К. В. (2000) Вульгаризм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. С. 84.
9. Маслова, В. А. (1997). *Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста*. Минск: Выш. шк.
10. Мельник, С. М. (2013). *Функціонально-семантичний потенціал експресивної лексики в українській прозі кінця XX – поч. XXI ст.*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.н. Одеса.
11. *Словник української мови в 11 томах*. (1969–1979). Київ: Наука.
12. Ставицька, Л. О. (2005). *Арто, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови*. Київ: Критика.
13. Ткаченко, О. Б. (2000). Екзотизм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана.
14. Чабаненко, В. А. (1984). *Основи мовної експресії*. Київ: Вища школа.

References

1. Balli, Sh. (1955). *General linguistics and questions of the French language* [Obshchaya linguistika i voprosy frantsuzskogo yazyka]. Moskva: Inostrannaya lyteratura [In Russian].
2. Bybyk, S. P. (2013). *Oral literary language is everyday in Ukrainian culture* [Usna literaturna mova v ukrayinskiy kulturі povsyakdennya]. Nizhyn: Vyd-vo «Aspekt-Polihraf. [In Ukrainian].
3. Boyko, N. I. (2006). *Ukrainian expressive vocabulary: problems of semantics and functioning* [Ukrayinska ekspresyivna leksyka: problemy semantyky i funktsionuvannya]: autoref. thesis for obtaining sciences. degree of doctor of philology. Kyiv. [In Ukrainian].
4. Hrytsenko, P. Y. (1983). Pure Language Sources [Movy chysti dzhherela]. *Kultura slova*. Vyp. 25. S. 32–38. [In Ukrainian].
5. Hudyma, N. V. (2013). *Semantics and stylistic functions of borrowings in the language of Ukrainian postmodern prose* [Semantyka ta stylistychni funktsiyi zapozychen u movi ukrayinskoyi postmodernistskoyi prozy]. Kamyanets-Podilsky: Publisher D.H. Zoloveyko. [In Ukrainian].
6. Dehtyariova, I. O. (2009). Stylistic potential of Ukrainian postmodern prose [Stylistychnyy potentsial ukrayinskoyi postmodernistskoyi prozy]: thesis for Ph D. Kyiv. [In Ukrainian].

7. Klymenko, N. F. (2000). *Basics of morphemics of the modern Ukrainian language* [Osnovy morfemiky suchasnoyi ukraïnskoyi movy]. Kyiv: Vyd-vo «I veresnya». [In Ukrainian].
8. Lenets, K. V. (2000) Vulgarism [Vulharyzm]. *Ukrayinska mova: Entsyklopediya*. Kyiv: Vydavnytstvo «Ukrayinska entsyklopediya» im. M. P. Bazhana. P. 84. [In Ukrainian].
9. Maslova, V. A. (1997). *Linguistic analysis of the expressiveness of a literary text* [Linguisticheskij analiz ekspressivnosti khudozhestvennogo teksta]. Mynsk: High School [In Russian].
10. Melnyk, S. M. (2013). *Functional-semantic potential of expressive vocabulary in Ukrainian prose of the late 20th – early 20th century. 21st century* [Funktsionalno-semantychnyy potentsial ekspresyvnoyi leksyky v ukraïnskiy prozi kintsya XX – poch. XXI st.]: thesis for Ph D. Odesa. [In Ukrainian].
11. *Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes* [Slovyk ukraïnskoyi movy v 11 tomakh]. (1969–1979). Kyiv: Nauka. [In Ukrainian]
12. Stavyt'ska, L. O. (2005). *Argo, jargon, slang: Social differentiation of the Ukrainian language* [Argo, zharhon, slen: Sotsiyalna dyferentsiyatsiya ukraïnskoyi movy]. Kyiv: Krytyka [In Ukrainian].
13. Tkachenko, O. B. (2000). Exoticism [Ekzotyzm]. *Ukrayinska mova: Entsyklopediya*. Kyiv: Vydavnytstvo «Ukrayins'ka entsyklopediya» im. M. P. Bazhana. P. 156. [In Ukrainian].
14. Chabanenko, V. A. (1984). *Basics of linguistic expression* [Osnovy movnoyi ekspresiyi]. Kyiv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian]

Alla KISHCHENKO, Liudmyla STRIY.

LEXICAL MEANS OF EXPRESSION OF THE CATEGORY OF EXPRESSIVENESS IN MODERN UKRAINIAN PROSE

Abstract. *The article is devoted to the analysis of expressive vocabulary that functions in the Ukrainian literary text of the beginning of the 21st century. The category of expressiveness is characterized and the main groups of expressive vocabulary in the literary text are defined. Vulgarism used with the aim of creating outrage and powerful influence on the consciousness of the addressee is considered. Exoticisms, subordinate functions of “mixing” of Ukrainian and foreign lexemes, elimination of borders between languages, actualization of interlinguistic and intercultural interaction are analyzed. It is proven that the addressee demonstrates a desire to communicate with such a reader for whom there are no linguistic boundaries, who easily perceives changes in the language code, knows the main European languages and is able to understand a multilingual narrator. Jargonisms indicating the use of elements of the lexical subsystems of certain social groups and covering criminal, military, youth and urban jargon are analyzed. It is substantiated that in character speech, jargonisms mark the speech, indicating the appropriate social status of the speaker, and in the author’s speech, they are subordinate to the author’s intention and express the category of expressiveness. Dialectisms, in particular lexical ones, are presented as such, which in modern prose mark the author’s speech according to the region where the author comes from or in which the described events take place.*

Key words: *expressiveness, emotionality, axiological, stylistically marked vocabulary, modern Ukrainian prose, literary text.*

Статтю подано до редколегії 27 жовтня 2022 року

УДК 811.161.2'27.373

Наталія КОНДРАТЕНКО

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0002-9589-7716>

kondr_nat@ukr.net

Анастасія ЛЕВЧЕНКО

магістрант кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
м. Одеса

**ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛЬНОГО КОНТЕНТУ
МЕРЕЖЕВОЇ СТОРІНКИ ОДЕСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ**

***Анотація.** У статті проаналізовано різножанрові тексти, що представлені на сторінках Одеського художнього музею в соціальних мережах. Обґрунтовано, що позиціонування культурного простору в мережевому дискурсі має жанрову специфіку та передбачає репрезентацію основного жанру – допису. Розглянуто дописи як типологічні вияви (інформаційний, ритуальний, презентаційний, емоційно-експресивний) мережевої комунікації. Інформаційні дописи скеровані на повідомлення нової інформації адресатам і є найбільшою мірою представленими (допис-анонс, допис-звіт, допис-заява). Ритуальні дописи в мережевому дискурсі є виявом ритуально-етикетної комунікативної поведінки комунікантів (запрошення, привітання, подяка і некролог). Презентаційні жанри мережевого дискурсу представляють певного суб'єкта або певний об'єкт аудиторії в позитивно-оцінному вимірі. Емоційно-експресивні жанри характеризуються висловленням позитивних або негативних емоцій з приводу певної ситуації. У межах кожного мовленнєвого жанру здійснено мовностилістичний і лінгвопрагматичний аналіз.*

Ключові слова: соціальна мережа, мережевий дискурс, мовленнєвий жанр, допис, коментар.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Віртуалізація комунікативного простору розширила можливості обміну інформацією, зокрема із залученням соціальних мереж. Репрезентація інформації різного скерування в соціальних мережах набула поширення не лише серед окремих користувачів, а й серед інституційних суб'єктів. До таких суб'єктів належать різноманітні культурно-мистецькі інституції – театри, мистецькі проекти, музеї тощо. Завдяки можливостям інтернет-комунікації у такий спосіб здійснюється комплексний обмін інформацією та спілкування з потенційними адресатами. З лінгвістичної точки зору комунікативну взаємодію і соціальних мережах розглядають як дискурсивну діяльність мовних особистостей. На позначення цього явища в сучасному мовознавстві вживають термін «мережевий дискурс», потрактовуючи його

як один з різновидів віртуального або інтернет-дискурсу. Вивчення мережевого дискурсу ґрунтується на різних підходах, серед яких домінує лінгвопрагматичний, що передбачає виокремлення та аналіз комунікативних інтенцій, мовленнєвих актів, мовленнєвих жанрів і комунікативних стратегій учасників. Насамперед у центрі уваги постає дискурсивна діяльність учасників віртуального спілкування. У разі діяльності інституційного суб'єкта взаємодія здійснюється між організацією та потенційними споживачами, проте цей процес реалізований через контент, представлений у соцмережах відповідними фахівцями.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. Проблеми дослідження віртуального дискурсу висвітлено у наукових розвідках українських дослідників О. Горошко, Л. Компанцевої, Т. Полякової, О. Тищенко, С. Чемеркіна та ін., зокрема питання комунікативної взаємодії в соціальних мережах проаналізовано в працях С. Нерян і Л. Швелідзе, виконаних у лінгвопрагматичному аспекті. Загалом лінгвопрагматичні параметри дискурсивної діяльності розглянуто у дослідженнях А. Белової, Ф. Бацевича, А. Загнітка, Н. Кондратенко, А. Мартинюк, О. Селіванової, С. Шабат-Савки та ін. Проблеми полікодовості та мультимодальності стали предметом аналізу у працях І. Бехти, Д. Добровольської, І. Колегаєвої, Л. Макарук, І. Шевченко та ін.

Мета статті – проаналізувати комплекс мовленнєвих жанрів, представлених на сторінці Одеського художнього музею в соціальній мережі Facebook.

Мета передбачала розв'язання таких **завдань**:

Об'єктом дослідження є мережевий контент Одеського художнього музею, а **предметом** – мовленнєві жанри, представлені в межах мережевого контенту.

Джерельною базою слугували Джерельна база охоплює усі записи (дописи і коментарі) користувача «OFAM – Одеський художній музей» на офіційній інтернет-сторінці в соціальній мережі Facebook (<https://www.facebook.com/ofam.org.ua>) за 2022 рік.

Викладення основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці існують різні спроби описати типи мовленнєвих жанрів, актуальні в інтернет-дискурсі та в дискурсі соціальних мереж. Наведемо основні концепції.

Д. Кристал визначає жанри віртуального спілкування з огляду на ситуативний принцип: «електронна пошта, чати, віртуальні світи, електронні тексти» тощо [13, с. 63].

К. Коган виокремлює «дискурсотвірні» й «дискурсонабуті» жанри: «перша група характеризується специфікою ситуації спілкування, тобто є особливим типом тексту, «вписаним» у ситуацію спілкування (блог, чат, електронне листування тощо); друга група охоплює жанри віртуальної комунікації, що історично склалися під впливом технічних параметрів віртуального середовища (віртуальний роман, флуд, спам тощо)» [2, с. 63].

Л. Щипіцина визначає жанр інтернет-спілкування як «типову форму мовленнєвої діяльності в комунікації, що опосередкована каналом зв'язку» [12, с. 112].

О. Горошко і Т. Полякова визначають жанр інтернет-комунікації як «сталий тип тексту, призначення якого визначає його форму, а він обслуговує типову ситуацію спілкування в Інтернеті» [1, с. 120].

Комплексна типологія жанрів інтернет-дискурсу представлена у Л. Компанцевої [3, с. 11]. Дослідниця пропонує враховувати наступні когнітивно-прагматичні жанротвірні параметри: «комунікативна мета жанру, концепція автора, концепція адресата, подієвий зміст, чинник комунікативного минулого, чинник комунікативного майбутнього і мовне втілення, ситуація спілкування, узус/норма в комунікативно-структурній організації мовних жанрів, комунікативний реєстр дискурсу, опозиція “інформативна – фатична мова”, реалізація в структурі гіпертексту, етнокультурна представленість, використання гіпертекстового візуально-слухового компонента, можливість глобального інтерактивного розвитку жанру» [3, с. 12].

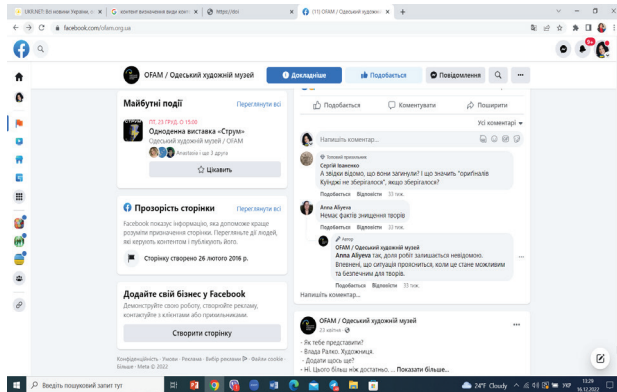
Ми спираємося на типологію, запропоновану в дисертації одеської дослідниці С. Нерян, яка врахує низку критеріїв: «Ми пропонуємо виокремлювати мовленнєві жанри комунікації в соцмережах за наступними критеріями: 1) за кількістю учасників – монологічні й діалогічні жанри; 2) за позиціями відношень між учасниками комунікативної взаємодії – персональні й інституційні жанри; 3) за функціями – інформаційні, аргументативні, маніпулятивні, ритуальні та рекламні жанри» [9, с. 251].

Насамперед варто розмежувати два основних жанрових різновиди – допис і коментар.

Допис – це «монологічний жанр мережевого інтернет-дискурсу, що репрезентує особистісну позицію автора, містить аргументацію на користь цієї позиції і переконує читачів у правоті авторської позиції. За стилістичними характеристиками допис тяжіє до публіцистичності, проте переважно є синкретичним жанром і поєднує ознаки різних стилів – художнього, офіційно-ділового й розмовно-побутового» [9, с. 251]. На офіційній сторінці ОХМ дописи становлять основну частину вербального контенту:

«Період Другої світової війни в біографії Одеського художнього музею має більше білих плям, ніж заповнених. Дослідникам цього історичного періоду доводиться збирати інформацію в рукописних наказах, актах, евакуаційних листах, згадках співробітників. Достеменно кількість об'єктів зберігання на початок 40-х років встановити неможливо – найдавніший запис в інвентарній книзі музею датований 1945 роком. Ймовірно, попередницю книги викрали або знищили. За припущенням Людмили Єрьоміної – головної зберігачки колекції Одеського художнього – довоєнна збірка сягала 8461 одиниць зберігання. З понад 8000 експонатів до безпечних Ташкенту й Уфи доїхали лише 654. Під час трансферу зникли 50, не повернулися ще більше. Решта колекції залишилася в рідних стінах зустрічати окупантів».

Коментар – це «інтерактивний комунікативний мережевий жанр, за допомогою якого відкривається унікальна можливість «відкритої комунікації» з он-лайн користувачами, перетворюючи сам процес спілкування на активну гру, видовище» [11, с. 79]. Коментувати дописи ОХМ можуть усі користувачі. Коментарі на офіційній сторінці представлені меншою мірою лише до окремих дописів. При цьому інституційний суб'єкт «Одеський художній музей» активно відповідає на поставлені в коментарях запитання ат пояснює свою позицію, напр.:

Відповідно дописи залежно від комунікативної мети також поділяємо на такі різновиди.

1. Інформаційні дописи скеровані на повідомлення нової інформації адресатам і є найбільшою мірою представленими (становлять серед 202 дописів 54%). С. Нерян вважає, що інформаційні жанри «ґрунтуються на повідомленні та містять мовленнєві акти репрезентативного типу, тому в таких текстах описується подія, ситуація, факт дійсності, що мали місце в минулому або матимуть у майбутньому» [8, с. 127]. Залежно від того, якого саме характеру ця інформація серед інформаційних дописів розрізняємо анонс, звіт,

Розглянемо кожний вияв мовленнєвих жанрів.

Допис-анонс є основним жанром у проаналізованому матеріалі. Особливість анонсу полягає в тому, «що при значному тематичному розмаїтті всі повідомлення підкоряються принципу актуальності. Сильова своєрідність жанру новинного анонсу зумовлена насамперед специфікою реалізації основних дискурсивних функцій – інформативною впливовою» [5, с. 47]. Анонс переважно має вербальний характер, проте супроводжується ілюстративним матеріалом, напр.:

Команда проекту Після Соціалістичного Модернізму та Одеського художнього з радістю представляє збірку у стінах музею за підтримки House of Eugene. Збірка у форматі спеціального випуску журналу МІКС: місто, історія, культура, суспільство.

Ви відкриєте для себе:

• історію створення та дослідження архітектури українського постмодернізму на прикладі унікального проекту житлових кварталів Розенберга на Подолі в Києві;

• інтерактивну частину проекту та вебсайт aftersocialistmodernism.com

Де: Одеський художній музей, Софіївська, 5а

Коли: 25 вересня о 15:00

Вхід вільний, за реєстрацією, кількість учасників обмежена.

Анонс створюється за основним правилом «перегорнутою піраміди» що, де і коли відбудеться. При цьому в мережових анонсах перша частина містить характеристику події з метою зацікавлення адресатів, а вже в другій частині подається довідкова інформація.

Дослідники, вивчаючи мовленнєвий жанр «анонс» у соцмережах, визначають наступні характеристики:

«1. Автономність. Анонс в Інтернет-дискурсі характеризується самостійністю і відносною структурною незалежністю від основного тексту, тобто він існує окремо від основного тексту.

2. Оперативність. В мережі Інтернет новинні анонси змінюються дуже швидко (практично кожен хвилину), дозволяючи читачеві дізнаватися нові подробиці того, що відбувається. З огляду на це анонс в мережі Інтернет має вищий рівень актуальності та інформативності.

3. Концентрованість. На головних сторінках пошукових сайтів одночасно представлені новинні анонси різних інформаційних агентств. У користувача є можливість у будь-який час ознайомитися з анонсом на будь-яку тему: досить зайти на початкову сторінку пошукового сайту, де представлені новини різних інформагентств, в той час як телебачення обмежена часовими рамками, а друковані видання – простором газетної/журнальної шпальти.

4. Різномічне представлення події. В анонсах інформаційні джерела акцентують увагу на різних аспектах однієї події» [5, с. 64].

Анонс містить інформування про події, зокрема відомості про місце і час проведення:

Free day в Одеському художньому.

Наукові дослідження запевняють: відвідування музею сприяє заспокоєнню і допомагає долати стрес. Кеер салт – сказав музей і вирішив у ці емоційні бурхливі часи запросити всіх до себе на день відкритих дверей у неділю.

Де: Одеський національний художній музей, вул. Софіївська, 5а

Коли: 20 лютого

Час: з 11:00 до 18:30

Вартість: безкоштовний вхід

Анонс найбільшою мірою характерний для інформування про виставки і заходи в музеї.

Допис-звіт також потрактовуємо як інформаційний жанр, оскільки він містить інформацію про події, що вже відбулися. На відміну від інших мовленнєвих жанрів у звіті переважно зазначено жанрову назву, напр.:

*Впродовж останніх чотирьох років ми щороку публічно **звітуємо** про діяльність музею: зазвичай це відбувається наприкінці січня. Хочемо повідомити, що цей рік не стане виключенням – але **звіт** за 2021-й ми представимо трохи пізніше: наразі плануємо зробити це наприкінці лютого □□ (27.01.2022).*

На сторінці анонсовано звіт у відеоформаті, але за кілька місяців:

***Одеський художній звітує!** Хоча й не традиційно на початку року (але ж дійсно краще пізно ніж ніколи), усе ж розповідаємо, як там справи Одеського художнього за результатами важкого (як нам здавалося) 2021-го. Як завжди: трохи про фінанси, трохи про освітні програми, трохи про поповнення колекцій та їх дослідження (7.06.2022).*

Загалом звіт передбачає перелік виконаного за певний період та оцінку виконаного і запланованого. У звіті, представленому в соцмережах, стилістика викладу є не офіційно-діловою, а публіцистичною, а суб'єкт звітує виключно про те, що може зацікавити адресата, напр.:

*Це пов'язано як із великою кількістю подій, які треба вмістити у **звіт** – адже минулий рік видався для Одеського художнього вкрай насиченим, – так і з надзвичайно великими обсягами поточної роботи: підготовка до переходу під керівництво Мінкульту; переатестація науковців; подання грантових заявок; планування і організація наступних виставок та подій (17.01.2022).*

Жанровою особливістю звіту є перелік досягнень, що мали місце за звітний період, напр.:

Час похизуватися, бо чим ще хизуватися, як не друзями та їхньою підтримкою за непростих часів?!

Що ми зробили за фінансової підтримки ЮНЕСКО:

- *провели термінові протиаварійні роботи на світловому ліхтарі*
- *замінили пошкоджено скло у вікнах*
- *побудували захисну конструкцію для Колоса роботи Єгора Зігури, що стоїть на подвір'ї музею*
- *зацифрували значну (і значущу) частину облікової інформації щодо музейних колекцій*
- *отримали свій почесний (першими в місті) «Синій щит»*
- *зробили ще дещо, про що не можна говорити вголос □ (30.10.2022).*

Полікодовість мережевого дискурсу дає змогу представити інформацію у звіті не лише як звичайний перелік досягнень, а й як графічно виділені окремі позиції. Загалом звіт належить до порівняно рідкісних жанрів у соцмережах.

Допис-заява належить до мовленнєвих жанрів, що містить «реакцією на певну подію від імені суб'єкта або організації» [4, с. 88]. Заява ґрунтується на характеристиці проблеми, що потребує нагального розв'язання, її зосереджено не стільки на певній події, скільки на проблемі, що може бути не викликана конкретною подією, тобто не ґрунтується на інформаційному приводі. У проаналізованому матеріалі трапилася лише одна заява, що стала реакцією на реорганізацію Довженко-Центру:

Державне агентство України з питань кіно видало наказ про реорганізацію Довженко-Центру, однієї з найуспішніших в останні роки інституцій країни. Команда Одеського художнього музею, не торкаючи питання, як взагалі національний кіноархів опинився в підпорядкуванні агентства, висловлює свою всебічну підтримку команді Довженко-Центру.

Безумовно, «реорганізація» з розподілом унікальної колекції призведе до знищення національного кіноархіву, який послідовно займається збереженням, дослідженням та популяризацією українського кіно.

Ми закликаємо терміново припинити процес реорганізації, а обговорення майбутнього Довженко-Центру має пройти лише (і виключно!) після остаточної перемоги, саме тоді, коли громадськість зможе взяти участь в обговоренні і прийняти рішення, як саме має розвиватися національний кіноархів.

Довженко-Центр – найбільший і єдиний міжнародно визнаний кіноархів України, в якому зберігається понад 10000 найменувань (понад 60 000 одиниць зберігання) художніх, документальних, анімаційних українських та закордонних фільмів, понад 24 000 архівних документів з історії українського кіно, понад 400 музейних експонатів. Єдиний український представник у Міжнародній федерації кіноархівів (FIAF) (...) (17.08).

Заява має характер лонгріду, це найбільший за обсягом допис, який ми зафіксували. Його комунікативна інтенція – висловити позицію Одеського художнього музею щодо ситуації, а саме категоричну незгоду. Така публічна реакція певною мірою створює іміджевий капітал організації, визначає її стратегічні пріоритети.

2. Ритуальні дописи в мережевому дискурсі є виявом ритуально-етикетної комунікативної поведінки комунікантів (загалом становлять 22%). Соціальні мережі, що є «однією з нових форм сучасної комунікації, також не позбавлені ритуальності, що репрезентовано відповідними мовленнєвими жанрами» [7, с. 67]. Л. Стрій зазначає: «ритуальна комунікація представлена в соціальних мережах жанрами привітання, подяки, побажання і співчуття, що реалізовано через етикетні мовленнєві конструкції» [10, с. 75].

До ритуальних жанрів мережевого дискурсу належать запрошення, привітання, подяка і некролог.

Допис-запрошення містить інформацію про майбутню подію чи захід і ритуальні формули спонукання, заклику до часті адресатів в цій події. Жанр запрошення значною мірою пов'язаний з інформуванням і рекламуванням у соцімережах. Запрошення можуть містити звертання і спонукальні конструкції, напр.:

Завтра, 26 листопада, зустрічаємося на відкритті виставки до Дня пам'яті жертв голодоморів: «Голодомор: очима українських художників» з колекції Морган Вільямса.

Морган Вільямс – американський підприємець і громадський діяч. Постійно відвідуючи Україну в рамках відряджень від уряду США, Вільямс дізнався про голод у «Житниці Європи». Об'єктом його інтересу стали мистецькі твори, присвячені Голодомору. Він підкреслює, що робити знімки та писати статті про події 1932–1933 було заборонено, але власну та народну пам'ять про них після 1988 року змогли візуалізувати художники. Якраз з початку часів Перестройки почала формуватися художня мова, якою ми зараз говоримо про ці страшні події.

На виставці представлені мистецькі твори і плакати, творчість професіоналів та аматорів.

Також після відкриття буде кураторська екскурсія від Валерія Коршунова, запрошуємо всіх охочих.

Подібність запрошення до анонсу визначена спільною інформаційною частиною, проте запрошення містить такі мовні маркери: дієслова *запрошувати, приєднувати, брати участь, чекати* тощо; експліцитні звертання і граматичні форми 2-ої особи займенників і дієслів. При цьому в мережевому дискурсі, крім характеристики події, на яку запрошують, наявна ще розгорнута інформація про особу або ситуацію.

Діалогічність запрошення актуалізована завдяки категорії діалогічності, що вербалізована за допомогою спонукальних речень, наказових форм, питальних речень, напр.:

Нумо розкривати таємниці та зривати маски разом!

Коли з'явилася традиція дарувати листівки із романтичними зізнаннями? Хто з художників розвивав цей напрямок? Чи можна стати відомим через малюнки на листівках?

Цими вихідними на майстер-класі «OFAM KIDS VALENTINE» зробимо власну валентинку, яку можна презентувати до Дня всіх закоханих вже у понеділок. **Дізнаємося**, хто працювали у напрямку графіки та створювали листівки. **Надихнемося** ілюстраціями та живописом Костянтина Сомова, Євгена Лансере та Олександра Бенуа – **відчуємо** себе справжніми митцями. **До валентинної зустрічі в музеї** □□ (10.02.2022).

У наведеному прикладі, крім спонукальних і питальних речень, використано граматичні форми так званого «ми-інклюзивного»: форми теперішнього часу 1-ої особи множини, що вказують на виконання спільних дій мовцем та адресатами.

Допис-привітання також належить до ритуальної комунікації і передбачає інформацію про урочистість та етикетні формули привітання і побажання. Дослідники наголошують, що «обов'язковими елементами привітання є рамкові складники, конгратуляційна та констатувальна частини, оптативний компонент. За змістом привітання як жанр завжди пов'язане з урочистими подіями в житті або суспільства, або соціально значущої особи, за інтенцією привітання передбачає виконання етикетної функції – власне привітання – та елементи самопрезентації мовця» [4, с. 54].

У привітання обов'язковим компонентом є характеристика свята: у дописах на сторінці ОХМ це передусім державні свята, напр.:

День Гідності та Свободи українці проголошували двічі, – вийшовши на майдан Незалежності у 2004-му і у 2013–2014 роках відновлюючи своє право на гідність та незалежність. Від самого початку заснування Дня Гідності та Свободи у 2014 році українці відзначають цю дату в умовах війни. Повномасштабна агресія проти України перетворила нашу державу на своєрідний Майдан з його базовими принципами самоорганізації, консолідації, взаємодопомоги та безстрашності. **Україна – територія гідності і свободи. Виановуємо Героїв, крокуємо до перемоги!** (18.11.2022).

Специфікою привітання в мережевому спілкуванні вважаємо «поєднання цього жанру з аргументативним дискурсом: мовець не лише вітає, а й висловлює власну позицію щодо певної святкової події що виражається у характеристичній свята або побажанням» [7, с. 68]. Особливістю жанру привітань у дописах на сторінці ОХМ вважаємо ґрунтовну описову характеристику свята і пояснення позиції суб'єкта мовлення щодо святкування, напр.:

Боролись! Боремось! Поборемо!

14 жовтня Україна відзначає День захисників і захисниць. Згадуємо всіх, хто в різні часи обороняв та боронить нині наш суверенітет і територіальну цілісність.

Історія цього свята має давню традицію. Покрову Пресвятої Богородиці відзначали козаки, за що свято отримало другу назву – Козацька Покрова. Українське військо 1917–1921 років зберігало козацькі військові традиції в назвах військових частин, структурі, прапорах, одностроях тощо. **Найкращі традиції захисників минулого успадкували бійці сучасних Збройних сил**

України. Українська армія береже бойові традиції предків та імена героїв, від воїнів-русичів і козаків до січових стрільців і воїнів УПА (13.10.2022).

У наведеному привітанні простежуємо паралелі минувшини із сьогоденням, що вказує на актуальність свята та визначає позицію мовця. Такі дописи-привітання супроводжуються тематичними ілюстраціями. Так, в останньому випадку це репродукція картини «*Георгій Зубковський. Козаки в окопах. Ілюстрація до повісті Осипа Маковея «Ярошенко» (фрагмент). 1966, ліногравюра*».

Привітання можуть бути адресовані і конкретній особі, а не лише бути присвячені державним святкам, напр.:

*мисткиня
архітекторка за мисленням
феміністка
патріотка
незручна постать
мільна
гіпсова
квітка
марія куликовська*

Вітаємо Марію Куликовську з днем народження! (11.02.2022).

Специфіка мережевого спілкування зумовлює можливість позначення особи в таких дописах, що пов'язує гіпертекстовим зв'язком суб'єкта з адресатом.

Допис-подяка належить до «етикетного спілкування, він містить конкретизацію внеску адресата в суспільне життя, має конкретного адресата, а на формальному рівні є діалогічною писемною комунікацією» [6, с. 146]. Подяка має чітко визначеними внутрішніми адресатами, хоч також адресовано масовій аудиторії, напр.:

Хочемо щиро подякувати всім, хто зробили це можливим. Для нас велика радість – представляти проєкт художника такого рівня. Нагадаємо, Павло Маков цього року представляє Україну на Венеційській бієнале, є лауреатом Шевченківської премії 2018 року. Пишаємося, що тепер його виставку можна побачити в Одеському художньому! (25.01.2022).

Мовними засобами вираження подяки є етикетні формули: *Спасибі, Дякуємо, Висловлюємо подяку, Дозвольте подякувати* тощо.

Подяка присвячена певним подіям, що відбулися, а мовець вважає за потрібно дотриматися мовного етикету і публічно висловити вдячність за допомогу окремим особам або організаціям, напр.:

Хочемо вкотре подякувати всім, хто допоміг втілити ці події у життя:

- *Режисеру «OFAM Nights», викладачу акторської майстерності Борису Кривцю; учасницям танцювальної спільноти «PROstranstvo»; акторам Лілії Кривець і Фаусту Міндіну; виконавицям групи «LAVRY», бандуристці Яні Міньовій і віолончелістці Тетяні Вишняковій. Ми безмежно раді нашій співпраці!*
- *Нашим інформаційним та медіа партнерам Первое радио FMI та Folga.com.ua Дякуємо за допомогу!*

- *Інженерам світла та звуку, зокрема Олексію Антощуку, що створювали справжню магію для наших відвідувачів.*
- *Нашим чудовим екскурсоводам – Анні Рибак, Анні Петровій, Анастасії Явтушенко, Валерію Коршунову, Алі Сегал та Юлії Жарковій!*
- *Усій команді Одеського художнього, що кожного разу, з терпінням та старанням, створюють це шоу для вас*
- *І, звичайно, ми вдячні кожному, хто відвідав музей у ці дні. Без вас все це було би неможливим – ви неймовірні! (16.01.2022).*

У наведеному тексті наявний перелік безпосередніх адресатів, до яких звертається мовець. Проте головною інтенцією подяки є вираження уваги до кожної особи, що характеризує інституційного суб'єкта з позитивного боку.

Останнім жанром у цій групі є **допис-некролог**, що містить повідомлення про смерть культурного діяча і висловлення співчуття з цього приводу, напр.:

Не стало всесвітньо відомого українського художника та графіка Юрія Чаришнікова. Юрій народився у Львові у 1947 році, а в 1991 разом з сім'єю переїхав в США. Його твори експонувалися в десятках країн. Один з них зберігається і в нашому музеї. В своїх роботах художник звертався до містики та метафізики, вважав завданням мистецтва – наблизитись до невіддільних людині таємниць світу (10.08.2022).

Допис супроводжується ілюстрацією – репродукцією картини «Юрій Чаришников, «Лист № 3 з циклу варіацій на тему „Історії одного міста“ Салтикова-Щедріна», 1977».

Некрологи майже не траплялися в проаналізованому матеріалі. На думку лінгвістів, «некролог містить факт повідомлення про смерть, позитивну характеристику діяльності особи або стислі біографічні відомості, а завершується висловленням співчуття рідним і близьким. Саме прикінцева частина має етикетний характер і передає ритуальну настанову – реагування на смерть людини, що завжди супроводжувалося певним обрядом, ритуальними діями» [6, с. 124].

3. Презентаційні жанри мережевого дискурсу представляють певного суб'єкта або певний об'єкт аудиторії в позитивно-оцінному вимірі (становлять 14%). На сторінці ОХМ презентаційні дописи насамперед представляють читачам маловідомих митців – художників, скульпторів. В окремих випадках презентаційні дописи актуалізують певну риси особистості або творчості художника, напр.:

*Сьогодні в рамках проєкту «Від першої особи» спілкуємося із **Олегом Дімовим. Митець живе та працює в Одесі, а напрямок його робіт – це мінімалістична фотографія.***

Про що ми поговорили в рамках циклу відео-інтерв'ю:

- *Що таке мінімалізм*
 - *Як досвід живописного навчання впливає на фотографічну практику*
 - *Як Сергій Белік дописав за Олегом одну з робіт*
 - *Чи змінився підхід до власної мистецької практики після 24-го лютого*
- Нове відео з циклу «Від першої особи» (25.11.2022)*

У таких випадках йдеться про конкретну особу, інформація про яку подається у формі презентації, тобто моделюється комунікативна ситуація знайомства.

Презентаційні дописи не мають диференціації, оскільки вони реалізовані у формі звичайних повідомлень, тобто є інформаційними (анонсами, звітами тощо), проте специфічною рисою дописів цієї групи є наявність позитивної оцінки особи або діяльності, напр.:

9 лютого – день народження Григорія Шполянського (1899–1981), українського художника-соцреаліста.

- *Григорій Шполянський народився у Олександрії (тоді – Херсонська губернія).*
- *Про раннє життя художника відомо дуже мало. Вже у зрілому віці, у 37 років, він вступив до Одеського художнього училища, закінчив його у 1941 році.*
- *Найбільш відомою роботою художника стали «Знавці» 1954 року: їх тиражували у вигляді поштових листівок по всьому СРСР.*
- *Тепер цю картину можна побачити у нашій експозиції сучасного мистецтва «XX – XXI: від двадцятих до двадцятих» (9.02.2022)*

Презентаційні дописи є досить частотними для сторінки художнього музею.

4. Емоційно-експресивні жанри характеризуються висловленням позитивних або негативних емоцій з приводу певної ситуації (становлять 12%). Вони насичені окличними реченнями, синтаксико-стилістичними фігурами, є зразками експресивного мовлення, напр.:

Херсон – наш! Херсон – це Україна! Дякуємо ЗСУ, що виборюють нашу свободу! Ми з вами пишемо історію незалежної України. На жаль, вже відомо щодо вивезення колекції з Херсонського художнього музею імені Олексія Шовкуненка до Сімферополю, та ми маємо надію, що все повернемо! (11.11.2022).

Також експресивно-емоційним є дописи патріотичного характеру, напр.:

Тішимося бачити в стрічці стільки прапорців-позначок «своїх» – і поспішаємо долучитися. У цьому прапорці – все, що ми так сильно цінуємо: свобода, гідність, взаємна повага і турбота. Він є маркером єднання спільноти – тої, що збудувала Одеський художній, і тої, у формуванні якої ми раді брати участь. Він нагадує про цінність кожної особистості і права людини – там, де вони зникають, неможливе сучасне мистецтво і сучасні музеї. Цей прапорець – знак, що все буде добре. Бо ми з вами поруч – і ми разом (27.01.2022).

Мовними маркерами цього жанру є еліптичні речення; речення з підметом і присудком, вираженими однією частиною мови; наявність фігур експресивного синтаксису. Особливий інтимний виклад в таких дописах фіксуємо, коли йдеться про директора музею – Олександра Ройтбурда, напр.:

Сумуємо за тобою та хочемо розповісти про останні новини:

- *наші перемагають ворогів, а в OFAM цифра нарешті перемагає чорнила: оцифруємо колекцію музею;*
 - *навесні десь на заході України створили філіал музейчику;*
 - *наш Сомов поїхав до Штатів;*
 - *реставраторки стажуються у Європі;*
 - *усією командою збираємо кольоровий брукс на твою кінну статую;*
 - *щодо нової виставки: зняли Беллолі, повісили Лисовенко, будеш сваритися?*
- З любов'ю та гранчаком червоного, команда Одеського художнього (14.10.2022).*

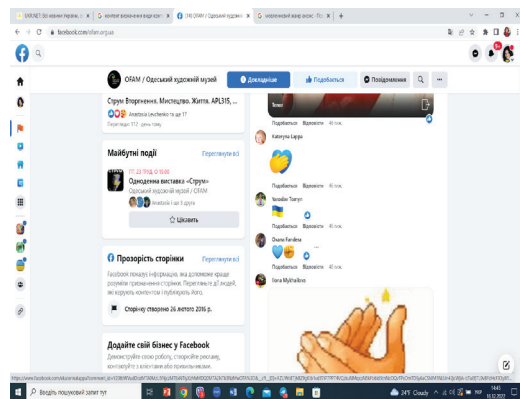
Тут наявний діалогічний інтимізований виклад, метафори та епітети, гра слів і гумор. Проте такий тип емоційно-експресивного викладу покликаний компенсувати сум за померлим керівником, який став натхненником змін у музеї.

Емоційність виражається також за допомогою розділових знаків, напр.:

Останні дні довели, який сміливий український народ. Наша сила в єдності і спроможності радіти в цей непростий час. Команда Одеського художнього щаслива, що роботи Марії Примаченко із історико-краєзнавчого музею в селищі Іванків вціліли! Рятівники колекції, які ризикували, аби зберегти культурну спадщину України – ви справжні супергерої! Роботи мисткині експонуються в Одеському художньому, а у просвітницькій роботі з юними музейниками ми звертаємося до народного мистецтва саме через творчість Марії Примаченко! (1.03.2022).

Тут використано знаки оклику і тире, що є маркерами підвищеної емоційності.

До цієї групи мовленнєвих жанрів уналежнюємо не лише дописи, а й коментарі:

Коментарі у невеликій знаковій формі виражають емоції читачів з приводу прочитаного допису.

Отже, основними мовленнєвими жанрами, представленими в соцмережі на сторінці Одеського художнього музею, є інформаційні, ритуальні, презентаційні та емоційно-експресивні.

Висновки і перспективи дослідження. Проаналізований вербальний контент диференційовано за типами представлених мовленнєвих жанрів та розмежовано дописи і коментарі. Основний жанр – дописи – представлено як типологічні вияви (інформаційний, ритуальний, презентаційний, емоційно-експресивний). Інформаційні дописи скеровані на повідомлення нової інформації адресатам і є найбільшою мірою представленими (допис-анонс, допис-звіт, допис-заява). Ритуальні дописи в мережевому дискурсі є виявом ритуально-етикетної комунікативної поведінки комунікантів (запрошення, привітання, подяка і некролог). Презентаційні жанри мережевого дискурсу представляють певного суб'єкта або певний об'єкт аудиторії в позитивно-оцінному вимірі. Емоційно-експресивні жанри характеризуються висловленням позитивних або негативних емоцій з приводу певної ситуації.

Література

1. Горошко, Е. И., Полякова Т. Л. (2015). К построению типологии жанров социальных медий. *Жанры речи*. Вып. 2 (12). С. 119–127.
2. Коган, К. М. (2014). Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Вип. 16. С. 61–71.
3. Компанцева, Л. Ф. (2007). *Интернет-комунікація: когнітивно-прагматичний і лінгвокультурологічний аспекти*: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. Київ.
4. Кондратенко, Н. В., Стрій, Л. І., Білінська, О. С. (2019). *Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів*: монографія; за заг. ред. Н. В. Кондратенко. Одеса: Астропринт.
5. Кондратенко, Н., Степанюк, М. (2021). Особливості анонсу як мовленнєвого жанру інтернет-дискурсу. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Серія Лінгвістика. Вип. 26 (2). С. 54–67.
6. Лобовікова, О. О., Мельніков, А. С. (2011). Соціальні мережі як феномен інформаційного суспільства. *Вісник Львівського університету імені І. Франка*. Серія Соціологічна. Вип. 5. С. 150–164.
7. Нерян, С. О. (2018). Допис у соцмережі як мовленнєвий жанр інтернет-комунікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 34. Т. 1. С. 66–70.
8. Нерян, С. О. (2019). Комунікативні тактики аргументації в мережевому дискурсі (на матеріалі українськомовного сегменту соцмережі Facebook). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. 50. С. 126–130.
9. Нерян, С. О. (2018). Спілкування в соцмережах: основні функції. *Трансформація фінансової системи та обліку в умовах інноваційної локалізації національної економіки*: Зб. наукових праць за матер. Всеукр. наук.-практ. конференції. Одеса: «Друкарський дім». С. 250–252.
10. Стрій, Л. І. (2015). *Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Одеса.
11. Форманова, С. В. (2019). Коментар у соціальних мережах як мовленнєвий жанр. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. Серія філологічна. Вип. 70. С. 78–90.
12. Шципина, Л. Ю. (2009). *Жанры компьютерно-опосредованной коммуникации*. Архангельск: Поморский ун-т.
13. Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge University Press.

References

1. Goroshko, E., Polyakova, T. (2015). To building a typology of genres of social media [K postroenyu ty polohyy zhanrov sotsyal'nykh medyy]. *Genres of things*. issue 2 (12). pp. 119–127. [In Russian]
2. Kogan, K. (2014). Social networks as an element of a new social environment [Sotsial'ni merezhi yak element novoho sotsial'noho seredovyshecha]. *International scientific forum: sociology, psychology, pedagogy, management*. Issue 16. P. 61–71. [In Ukrainian]
3. Kompantseva, L. (2007). *Internet communication: cognitive-pragmatic and linguistic-cultural aspects* [Internet-komunikatsiya: kohnityvno-prahmatychnyy i lnhvokul'turolohichnyy aspekty]: thesis abstract for obtaining the scientific degree of doctor of philological sciences. Kyiv. [In Ukrainian]
4. Kondratenko, N., Strij, L., Bylinska, O. (2019). *Linguopragmatics of political discourse: typology of speech genres*: monograph [Linhvoprahmatyka politychnoho dyskursu: ty polohiya movlennyevykh zhanriv]. Odessa: Astroprint. [In Ukrainian]
5. Kondratenko, N., Stepaniuk, M. (2021) Peculiarities of the announcement as a speech genre of Internet discourse [Osoblyvosti anonu yak movlennyevoho zhanru internet-dyskursu]. *Bulletin of Odessa National University*. Linguistics series. Issue 26 (2). P. 54–67. [In Ukrainian]
6. Lobovikova, O., Melnikov A. (2011). Social networks as a phenomenon of information society [Sotsial'ni merezhi yak fenomen informatsiynoho suspil'stva]. *Bulletin of the I. Franko University of Lviv*. Sociological series. Vol. 5. P. 150–164. [In Ukrainian]
7. Neryan, S. (2018). A post in a social network as a speech genre of Internet communication [Dopys u sotsmerezhi yak movlennyevy zhanr internet-komunikatsiyi]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Issue 34. Vol. 1. P. 66–70. [In Ukrainian]
8. Neryan, S. (2019). Communicative tactics of argumentation in network discourse (on the material of the Ukrainian-speaking segment of the Facebook social network) [Komunikatyvni taktyky arhumentatsiyi v merezhevomu dyskursi (na materiali ukrayins'komovnoho sehmentu sotsmerezhi Facebook)]. *Scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko*. Issue 50. P. 126–130. [In Ukrainian]

9. Neryan, S. (2018). Communication in social networks: basic functions [Spilkuvannya v sotsmerezhakh: osnovni funktsiyi.]. *Transformation of the financial system and accounting in the conditions of innovative glocalization of the national economy*. Odesa: Printing House. P. 250–252. [In Ukrainian]
10. Strij, L. (2015). *Ritual genres of Ukrainian political discourse: structural-semantic and linguopragmatic aspects* [Rytual'ni zhanry ukrayins'koho politychnoho dyskursu: strukturno-semantychnyy i linhvoprahamatychnyy aspekty.]: thesis for obtaining the scientific degree of doctor of philological sciences. Odesa. [In Ukrainian]
11. Formanova, S. (2019). Commentary in social networks as a speech genre [Komentar u sotsial'nykh merezhakh yak movlennyevyy zhanr]. *Bulletin of Lviv University. Philological series*. Issue 70. P. 78–90. [In Ukrainian]
12. Shchypytina, L. (2009). *Genres of computer-mediated communication* [Zhanry komp'yuterno-oposredovannoy kommunykatsyy.]. Arkhangel'sk: Pomorsky University. [In Russian]
13. Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge University Press.

**Nataliia KONDRATENKO,
Anastasiia LEVCHENKO**

GENRE SPECIFICITY OF THE VERBAL CONTENT OF THE WEB PAGE OF THE ODESSA ART MUSEUM

Abstract. *The article analyzes various texts presented on the pages of the Odesa Art Museum in social networks. It is substantiated that the positioning of the cultural space in the network discourse has genre specificity and involves the representation of the main genre – the post. Posts are considered as typological manifestations (informational, ritual, presentational, emotional-expressive) of network communication. Informational posts are aimed at communicating new information to addressees and are the most widely presented (post-announcement, post-report, post-statement). Ritual posts in the network discourse are a manifestation of the ritual-etiquette communicative behavior of communicators (invitation, greeting, thanks and obituary). Presentational genres of network discourse represent a certain subject or a certain object of the audience in a positive and evaluative dimension. Emotionally expressive genres are characterized by the expression of positive or negative emotions about a certain situation. Linguistic and linguopragmatic analysis was carried out within each speech genre.*

Key words: *social network, network discourse, speech genre, post, comment.*

Статтю подано до редколегії 14 вересня 2022 року

УДК 81'33

Марія МАЛИШЕВА

аспірантка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса
mariiamalysheva@onu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1910-4833>

**МЕРЕЖЕВИЙ ДИСКУРС
ЯК РІЗНОВИД ЕЛЕКТРОННОГО ДИСКУРСУ**

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню електронного дискурсу, а саме – його різновидів у контексті вивчення комунікації в мережі Інтернет та соціальних мережах. Метою розвідки є розроблення типології дискурсів, опосередкованих електронними пристроями. Для цього було виокремлено та потрактовано зазначені типи дискурсів на підставі праць українських та іспанськомовних науковців; з'ясовано відмінності між віртуальним, інтернет-, онлайн-, комп'ютерним, комп'ютерно-опосередкованим, електронним, соціально-мережевим та мережевим дискурсами; потрактовано мережевий дискурс як мовленнєву репрезентацію комунікативного акту, що його було реалізовано в соціальних мережах; розроблено типологію, актуальну для українськомовної та іспанськомовної терміносистем. Вважаємо, що терміносполука «електронний дискурс» є гіперонімом, що об'єднує всі вищенаведені типи дискурсу. З огляду на це, коректною видається така ієрархія (від гіпероніма до гіпоніма): електронний дискурс, комп'ютерний дискурс (синонім: комп'ютерно-опосередкований дискурс), віртуальний дискурс, інтернет-дискурс, (синонім: онлайн-дискурс), мережевий дискурс (синоніми: дискурс соціальних мереж, соціально-мережевий дискурс). Ієрархія іспанськомовних терміносполук є подібною. На відміну від українських науковців, іспанськомовні дослідники здебільшого не виокремлюють дискурс соціальних мереж як окремий тип дискурсу. Утім, пропонуємо додати до іспанськомовної терміносистеми поняття «discurso de las redes sociales» (укр. дискурс соціальних мереж), оскільки спілкування в соціальних мережах стало невід'ємною частиною життя сучасної людини, а самі соціальні мережі є унікальним майданчиком для спілкування в мережі Інтернет і предметом дослідження багатьох науковців. Перспективним вважаємо подальше ґрунтовне дослідження комунікативного простору соціальних мереж.*

Ключові слова: *віртуальний дискурс, інтернет-дискурс, комп'ютерний дискурс, комп'ютерно-опосередкований дискурс, електронний дискурс, мережевий дискурс.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. У процесі дослідження комунікації в соціальних мережах ми зафіксували, що в сучасних українськомовних та іспанськомовних лінгвістичних розвідках терміносполуки «віртуальний дискурс», «інтернет-дискурс», «комп'ютерний дискурс», «вебдискурс», «ме-

режевий дискурс» та інші переважно ототожнюються. Утім, ці терміни не є рівнозначними та потребують чіткого розмежування.

Мета розвідки – розробити типологію дискурсів, опосередкованих електронними пристроями, для визначення мережевого дискурсу. Мета зумовила конкретні **завдання**: 1) на підставі аналізу праць сучасних українських науковців та дослідників іспанськомовних країн виокремити зазначені різновиди дискурсів; 2) розглянути потрактування виокремлених дискурсів задля з'ясування їхніх відмінностей; 3) сформулювати дефініцію терміносполуки «мережевий дискурс»; 4) розробити обґрунтовану типологію електронних дискурсів.

Об'єктом дослідження є дискурс, а **предметом** – його різновиди, опосередковані електронними пристроями.

Викладення основного матеріалу дослідження. В англomовних наукових розвідках наразі немає усталеного терміну на позначення комунікації в мережі Інтернет, здебільшого для цього використовують терміносполуки «computer-mediated discourse» (укр. комп'ютерно-опосередкований дискурс), «electronic discourse» (укр. електронний дискурс) або «digital discourse» (укр. цифровий дискурс). Меншою мірою натрапляємо на словосполучення «online discourse» (укр. онлайн-дискурс) [12] та «internet discourse» (укр. інтернет-дискурс) [13].

С. Геррінг потрактує комп'ютерно-опосередкований дискурс як спілкування, яке відбувається під час взаємодії людей один з одним шляхом передачі повідомлень через комп'ютери, під'єднані до мережі [8, с. 1]. Низка вчених наголошують, що елемент «computer-mediated» (укр. комп'ютерно-опосередкований) у терміносполуці «computer-mediated discourse» (укр. комп'ютерно-опосередкований дискурс) наразі є зайвим, оскільки він не узгоджується із поточним використанням цього терміна (у значенні спілкування зокрема в інтернеті) та помилково обмежує його сферу застосування до комунікації лише за допомогою комп'ютера, утім, М. Лочер влучно зауважує, що лексема «комп'ютер» вживається не лише на позначення власне персонального комп'ютера, а й будь-якого пристрою, що уможливує електронну комунікацію [10, с. 557]. На позначення цього явища А. Юкер та К. Дюршайд пропонують вживати термін «keyboard-to-screen communication» (укр. комунікація з-клавіатури-на-екран), оскільки, на їхню думку, такі терміни, як «electronic discourse» (укр. електронний дискурс) та «digital discourse» (укр. цифровий дискурс) та ін., є надто широкими та охоплюють зокрема комунікацію через телебачення та радіо. Термін «keyboard-to-screen communication» (укр. комунікація від-клавіатури-до-екрану), за А. Юкером та К. Дюршайд, є більш влучним, адже дає змогу охопити спілкування за допомогою мобільних телефонів, смартфонів, планшетів та комп'ютерів, підключених до мережі [9, с. 40], утім, цей підхід має недолік: із розвитком технологій клавіатури можуть змінитися з огляду на поширення інструментів розпізнавання голосу (голосові повідомлення тощо) [10, с. 557]. У зв'язку із цим, О. Горошко та Т. Полякова пропонують терміносполуку «спілкування від клавіатури та голосу (звуку) – до екрану та голосу (звуку)» (англ. «voice/keyboard – voice/screen computer-

mediated communication»), що враховує можливість голосового передавання інформації [2, с. 17].

В українськомовних наукових розвідках також натрапляємо на ототожнення терміносполук «віртуальний дискурс», «інтернет-дискурс», «комп'ютерний дискурс», «комп'ютерно-опосередкований дискурс», «електронний дискурс», «мережевий дискурс».

З огляду на слушне зауваження О. Горошко, про те, що прикметник або іменник в описовій частині словосполучень наголошує на сутнісних особливостях, ролі або характеристиці каналів, що уможливають комунікацію [1], вважаємо, що терміносполука «*електронний дискурс*» є гіперонімом, що об'єднує всі вищенаведені типи дискурсу. Електронний дискурс розглядають як вербальну та невербальну комунікацію з електронікою або комунікацію, що вона є опосередкованою електронікою [5, с. 7].

В межах електронного дискурсу перебуває *комп'ютерний дискурс*, тобто комунікація, опосередкована комп'ютером, а в рамках комп'ютерного дискурсу розглядаємо *віртуальний дискурс*. Прикладом віртуального дискурсу є взаємодія з віртуальним асистентом (напр., Siri, Google Assistant, Amazon Alexa, Microsoft Cortana та інші), з персонажами комп'ютерних ігор тощо, тобто віртуальний дискурс є спілкуванням людини із комп'ютером, а не з реальним співрозмовником за допомогою комп'ютера. Зазначимо, що в нашому дослідженні ми розглядаємо віртуальний дискурс саме в межах комп'ютерно-опосередкованої комунікації, прикладом віртуального дискурсу, не опосередкованого комп'ютером, є спілкування під час настільних рольових ігор, що також створюють віртуальну реальність, однак цей різновид віртуального дискурсу не є предметом нашого дослідження.

В межах віртуального дискурсу перебуває *інтернет-дискурс (онлайн-дискурс)*. Є думка, що інтернет-дискурс варто розглядати поза межами комп'ютерного дискурсу, оскільки «доступ до Інтернету і Всесвітньої павутини можна отримати не тільки за допомогою комп'ютера, а також за допомогою інших типів електроніки – смартфонів, планшетів тощо» [5, с. 7]. Утім, на нашу думку, смартфони, планшети та інші пристрої є комп'ютерами, тому коректною видається така ієрархія: інтернет-дискурс реалізується в межах віртуального дискурсу, що зі свого боку реалізується в межах комп'ютерного дискурсу як складової електронного дискурсу. Також в межах інтернет-дискурсу поодинокі виокремлюють *вебдискурс* – «мовлення, яке зустрічається у Всесвітній павутині» [5, с. 7]. На нашу думку, виокремлювати вебдискурс є сумнівним, оскільки World Wide Web є однією зі служб мережі Інтернет, кінцевий користувач не завжди в змозі відрізнити WWW від іншої служби, тому для нього WWW та Інтернет є синонімічними поняттями.

Поняття «*мережевий дискурс*» розглядається із двох перспектив: мережевий дискурс як спілкування в мережі Інтернет та локальних мережах [3, с. 229]; мережевий дискурс як процес та результат комунікативної діяльності,

що реалізована в соціальних мережах [6, с. 24]. На нашу думку, значення мережевого дискурсу як спілкування в мережі Інтернет актуалізовано в терміносполуці «інтернет-дискурс». Вважаємо недоцільним виокремлення мережевого дискурсу в значенні спілкування зокрема в локальних мережах, оскільки наразі локальні мережі є малопопулярними (окрім випадків корпоративного застосування) завдяки широкому розповсюдженню доступу до мережі Інтернет та технологіям 3G, 4G, 5G, Starlink тощо. Зважаючи на це, у нашому дослідженні ми використовуємо терміносполуки «мережевий дискурс» і «дискурс соціальних мереж» як тотожні й розглядаємо мережевий дискурс як *мовленняву репрезентацію комунікативного акту, що його було реалізовано в соціальних мережах*.

З огляду на це, коректною видається така ієрархія: електронний дискурс → комп'ютерний дискурс (синонім: комп'ютерно-опосередкований дискурс) → віртуальний дискурс → інтернет-дискурс (синонім: онлайн-дискурс) → мережевий дискурс (синоніми: дискурс соціальних мереж, соціально-мережевий дискурс).

Зазначимо, що наявний перелік типів електронних дискурсів не є вичерпним, оскільки кількість дискурсів є безмежною [4, с. 20].

В іспанськомовних наукових розвідках натрапляємо на такі терміносполуки: «discurso virtual» (укр. віртуальний дискурс) [16], «discurso electrónico» (укр. електронний дискурс) [16], «e-discurso» (укр. електронний дискурс) [16], «discurso mediado por ordenador» (укр. дискурс, опосередкований комп'ютером) [7; 11; 14; 15], «discurso digital» (укр. цифровий дискурс) [7; 15]. Здебільшого ці терміносполуки вживаються синонімічно на позначення комунікації в мережі Інтернет [7, с. 3].

Виявляємо, що в українськомовній та іспанськомовній терміносистемах наявні поняття електронного, комп'ютерного та віртуального дискурсів, утім, в іспанськомовних лінгвістичних студіях не виокремлюють дискурс соціальних мереж. А. Аламан та П. Муньос зазначають, що наразі в лінгвістичних студіях досі немає загальноприйнятої терміносполуки на позначення комунікації в мережі Інтернет, тому вищенаведений перелік можна доповнити такими синонімами: «comunicación mediada por ordenador» / «comunicación mediada por computador» / «comunicación mediada por computadora» (укр. спілкування, опосередковане комп'ютером; вживання лексеми «ordenador», «computador» чи «computadora» залежить від географічного ареалу: перше слово здебільшого вживають в Іспанії, два наступні – у країнах Латинської Америки); «discurso mediado por ordenador» / «discurso mediado por computador» / «discurso mediado por computadora» (укр. дискурс, опосередкований комп'ютером); «discurso digital» (укр. цифровий дискурс); «texto electrónico» (укр. електронний текст); «lengua en la red» (укр. мова в мережі); «lengua en internet» (укр. мова в інтернеті); «lenguaje en la red» (укр. мовлення в мережі); «lenguaje en internet» (укр. мовлення в інтернеті); «discurso en la web» (укр. дискурс в інтернет-просторі);

«lenguaje en la web» (укр. мовлення в інтернет-просторі); «lengua en la web» (укр. мова в інтернет-просторі) [7, с. 9].

На нашу думку, в іспанськомовній термінологічній системі також треба провести чітке розмежування різних видів електронного дискурсу. З огляду на аналіз, представлений у контексті українськомовних прикладів, коректною видається така ієрархія: «discurso electrónico» (укр. електронний дискурс), «e-discurso» (укр. електронний дискурс), «texto electrónico» (укр. електронний текст) → «discurso digital» (укр. цифровий дискурс) → «discurso mediado por ordenador» / «discurso mediado por computador» / «discurso mediado por computadora» (укр. дискурс, опосередкований комп'ютером), «comunicación mediada por ordenador» / «comunicación mediada por computador» / «comunicación mediada por computadora» (укр. спілкування, опосередковане комп'ютером) → «discurso virtual» (укр. віртуальний дискурс) → «lengua en la red» (укр. мова в мережі); «lengua en internet» (укр. мова в інтернеті); «lenguaje en la red» (укр. мовлення в мережі); «lenguaje en internet» (укр. мовлення в інтернеті); «discurso en la web» (укр. дискурс в інтернет-просторі); «lenguaje en la web» (укр. мовлення в інтернет-просторі); «lengua en la web» (укр. мова в інтернет-просторі).

Виявляємо, що іспанськомовні дослідники здебільшого не виокремлюють дискурс соціальних мереж як окремий тип дискурсу. Утім, пропонуємо додати до іспанськомовної терміносистеми поняття «discurso de las redes sociales» (укр. дискурс соціальних мереж), оскільки спілкування в соціальних мережах стало невід'ємною частиною життя сучасної людини, а самі соціальні мережі є унікальним майданчиком для спілкування в мережі Інтернет і предметом дослідження багатьох науковців.

Висновки й перспективи дослідження. На підставі проведеного аналізу праць сучасних українських науковців та дослідників з іспанськомовних країн ми виокремили дискурси, опосередковані електронними пристроями, з'ясували їхні відмінності й розробили типологію, актуальну для українськомовної та іспанськомовної терміносистем. Коректною видається така ієрархія (від гіпероніма до гіпоніма): електронний дискурс, комп'ютерний дискурс (синонім: комп'ютерно-опосередкований дискурс), віртуальний дискурс, інтернет-дискурс, (синонім: онлайн-дискурс), мережевий дискурс (синоніми: дискурс соціальних мереж, соціально-мережевий дискурс). Ієрархія іспанськомовних терміносполук є подібною. Іспанськомовні дослідники здебільшого не виокремлюють дискурс соціальних мереж як окремий тип дискурсу, тому вважаємо доцільним додати до іспанськомовної терміносистеми поняття «discurso de las redes sociales» (укр. дискурс соціальних мереж). Перспективним вважаємо подальше ґрунтовне дослідження комунікативного простору соціальних мереж.

Література

1. Горошко, Е. И. (2012). Современная интернет-коммуникация: структура и основные параметры. В *Интернет-коммуникация как новая речевая формация* (монографія, науч. ред. Т. Н. Колокольцева & О. В. Лутовинова). Наука, Флинта.

2. Горошко, Е. И., Полякова, Т. Л. (2017). Общение от клавиатуры и голоса (звука)-к экрану и голосу (звуку) как новый шаг в развитии компьютерно-опосредованного общения на примере сети Фейсбук. *Гипертекст как объект лингвистического исследования*, с. 16–30.
3. Гудзь, Н. О. (2013). Интернет-дискурс – невід’ємна складова сучасної комунікації. *Вісник Житомирського державного університету*, 4(70), с. 228–232.
4. Загнітко, А. П. (2008). *Основи дискурсології* (науково-навчальне видання). Донецьк: ДонНУ.
5. Карпенко, М. Ю. (2016). Лінгвістичні особливості інтернет-дискурсу. *Мова*, 26, с. 5–11. URL: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2016.26.101364>
6. Нерян, С. (2019). Мовні засоби аргументації в мережевому спілкуванні (на матеріалі дописів українськомовного сегмента Facebook). *Закарпатські філологічні студії*, 8(1), с. 22–26.
7. Alamán, A. P. & Muñoz, P. M. (2016). Una aproximación a los estudios sobre el discurso mediado por ordenador en lengua española. *Tonos digital: Revista de estudios filológicos*, 30, pp. 1–30.
8. Herring, S. (2015). Computer-Mediated Discourse. *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
9. Jucker, A. H. & Dürscheid, Ch. (2012). The linguistics of keyboard-to-screen communication. A new terminological framework. *Linguistik Online*, 56(6/12), pp. 1–26. URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-67310>
10. Locher, M. A. (2014). Electronic discourse. In Klaus p. Schneider and Anne Barron (eds.), *Pragmatics of Discourse*. Berlin: Mouton, pp. 555–581.
11. Muñoz, P. M. (2015). Los comentarios de los usuarios en la prensa digital: una propuesta para su estudio desde el discurso mediado por ordenador y los estudios periodísticos. *Caracteres. Estudios culturales y críticos de la esfera digital*, 4(1), 178–199.
12. Nilan, P. (2021). Online Discourse and Social Media. In: *Young People and the Far Right. Alternatives and Futures: Cultures, Practices, Activism and Utopias*. Palgrave Macmillan, Singapore. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-16-1811-6_2
13. Richardson, K. (2005). *Internet Discourse and Health Debates*. Palgrave Macmillan London. URL: <https://doi.org/10.1057/9780230512979>
14. Rueda, A. M. & Alamán, A. P. (2014). Las redes sociales como corpus de estudio para el Análisis del discurso mediado por ordenador. *Humanidades Digitales: desafíos, logros y perspectivas de futuro*, pp. 305–315.
15. Sampietro, A. (2016). *Emoticonos y emojis: Análisis de su historia, difusión y uso en la comunicación digital actual* (дис. ... док. наук).
16. Vaquera, M. L. C. (2014). El discurso del WhatsApp: entre el Messenger y el SMS. *Oralia*, 17, pp. 85–114.

References

1. Goroshko, E. I. (2012). Modern Internet communication: structure and main parameters. [Sovremennaja internet-kommunikacija: struktura i osnovnye parametry]. *Internet-kommunikacija kak novaja rechevaja formacija* (monografiya, nauch. red. T. N. Kolokol'ceva & O. V. Lutovinova). Nauka, Flinta [In Russian]
2. Goroshko, E. I., Poljakova, T. L. (2017). Voice /Keyboard – Voice /Screen Computer-mediated Communication as a new step in the development of computer-mediated communication on the example of the Facebook network. [Obshhenie ot klaviaturny i golosa (zvuka)-k jekranu i golosu (zvuku) kak novyj shag v razvitiy komp'yuterno-oposredovannogo obshheniya na primere seti Facebook]. *Gipertekst kak objekt lingvisticheskogo issledovaniya*, 16–30. [In Russian]
3. Hudz, N. O. (2013). Internet discourse is an integral part of modern communication [Internet-dyskurs – nevidiemna skladova suchasnoi komunikatsii]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu*, 4(70), pp. 228–232. [In Ukrainian]
4. Zahnitko, A. P. (2008). *Basics of discourse science* [Osnovy dyskursolohii] (naukovo-navchalne vydannia). Donetsk: DonNU. [In Ukrainian]
5. Karpenko, M. Iu. (2016). Linguistic features of Internet discourse [Linhvistychni osoblyvosti internet-dyskursu]. *Mova*, 26, 5–11. URL: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2016.26.101364> [In Ukrainian]
6. Nerian, S. (2019). Linguistic means of argumentation in network communication (on the material of posts of the Ukrainian-speaking segment of Facebook) [Movni zasoby arhumentatsii v merezhevomu spilkuvanni (na materialy dopysiv ukrainskomovnoho sehmenta Facebook)]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 8(1), pp. 22–26. [In Ukrainian]
7. Alamán, A. P. & Muñoz, P. M. (2016). An approach to studies on computer-mediated discourse in Spanish [Una aproximación a los estudios sobre el discurso mediado por ordenador en lengua española]. *Tonos digital: Revista de estudios filológicos*, 30, pp. 1–30. [In Spanish]
8. Herring, S. (2015). Computer-Mediated Discourse. *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell. [In English]
9. Jucker, A. H., Dürscheid, Ch. (2012). The linguistics of keyboard-to-screen communication. A new terminological framework. *Linguistik Online*, 56(6/12), 1–26. URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-67310> [In English]

10. Locher, M. A. (2014). Electronic discourse. In Klaus p. Schneider and Anne Barron (eds.), *Pragmatics of Discourse*. Berlin: Mouton, 555–581. [In English]
11. Muñoz, P. M. (2015). The comments of the users in the digital press: a proposal for its study from the speech mediated by computer and the journalistic studies [Los comentarios de los usuarios en la prensa digital: una propuesta para su estudio desde el discurso mediado por ordenador y los estudios periodísticos]. *Caracteres. Estudios culturales y críticos de la esfera digital*, 4(1), 178–199. [In Spanish]
12. Nilan, P. (2021). Online Discourse and Social Media. In: *Young People and the Far Right. Alternatives and Futures: Cultures, Practices, Activism and Utopias*. Palgrave Macmillan, Singapore. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-16-1811-6_2 [In English]
13. Richardson, K. (2005). *Internet Discourse and Health Debates*. Palgrave Macmillan London. URL: <https://doi.org/10.1057/9780230512979> [In English]
14. Rueda, A. M. & Alamán, A. P. (2014). Social networks as a corpus of study for Computer-mediated Discourse Analysis [Las redes sociales como corpus de estudio para el Análisis del discurso mediado por ordenador]. *Humanidades Digitales: desafíos, logros y perspectivas de futuro*, 305–315. [In Spanish]
15. Sampietro, A. (2016). *Emoticons and emojis: Analysis of their history, diffusion and use in current digital communication* [Emoticonos y emojis: Análisis de su historia, difusión y uso en la comunicación digital actual] (дис. ... док. наук). [In Spanish]
16. Vaquera, M. L. C. (2014). The WhatsApp discourse: between Messenger and SMS [El discurso del WhatsApp: entre el Messenger y el SMS]. *Oralia*, 17, 85–114. [In Spanish]

Mariia MALYSHEVA

DISCOURSE OF SOCIAL NETWORKING SITES AS PART OF ELECTRONIC DISCOURSE

Abstract. *The article is devoted to the study of electronic discourse, namely, its varieties in the context of studying communication on the Internet and social networking sites. The aim of the research is to develop a typology of discourses mediated by electronic devices. For this purpose, the specified types of discourses were distinguished and interpreted on the basis of the works of Ukrainian and Spanish-speaking scientists; the differences between virtual, Internet, online, computer, computer-mediated, electronic, social network and network discourses are clarified; discourse of social networking sites is interpreted as a speech representation of a communicative act that was implemented in social networking sites; a typology relevant for the Ukrainian and Spanish terminological systems has been developed. We believe that the term “electronic discourse” is a hyperonym that unites all the above types of discourse. In view of this, the following hierarchy (from hyperonym to hyponym) seems correct: electronic discourse, computer discourse (synonym: computer-mediated discourse), virtual discourse, Internet discourse, (synonym: online discourse), discourse of social networking sites (synonyms: discourse of social networks, social network discourse). The hierarchy of Spanish-language terminological compounds is similar. Unlike Ukrainian scientists, Spanish-speaking researchers mostly do not distinguish the discourse of social networking sites as a separate type of discourse. However, we suggest adding to the Spanish term system the concept of “discurso de las redes sociales” (discourse of social networking sites), since communication in social networks has become an integral part of the life of a modern person, and social networks themselves are a unique platform for communication on the Internet and the subject of research by many scientists. We consider further thorough research of the communicative space of social networking sites to be promising.*

Key words: *virtual discourse, Internet discourse, computer discourse, computer-mediated discourse, electronic discourse, discourse of social networking sites.*

Статтю подано до редколегії 10 жовтня 2022 року

УДК 811.161.2'367'27'373.47

Світлана СТЕПАНОВА

аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
м. Одеса

КОРЕЛЯЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО Й ЕМОЦІЙНОГО У ЗВЕРТАННЯХ

Анотація. У статті описано **результати** дослідження особливостей поєднання в конструкціях звертання соціальних і емоційних характеристик комунікантів, що є художніми персонажами, на **матеріалі** повісті Ольги Кобилянської «Людина» (1891). **Мета** дослідження – виявити на матеріалі вжитих письменниками конструкцій звертання мовленнєвих рис, що виражають, за задумом авторки, певний соціальний статус особи в західноукраїнському суспільстві кінця XIX століття, і визначити тенденції до функціонування за соціально закріпленими рисами звертань певного емоційного забарвлення у картинах світу мовців. **Об'єктом** вивчення є конструкції звертання, які представлено авторкою повісті «Людина». **Предмет** дослідження – соціально-емоційні кореляції в конструкціях звертання у художньому тексті. Крім описового **методу**, у процесі дослідження було застосовано процедури соціолінгвістичного, лінгвокультурологічного, семантичного, когнітивного, синтаксичного аналізу, а також прийом суцільної вибірки. **Висновки.** Зміна емотивного коду звертання відбувається в ситуаціях, по-перше, зміни статусних відносин людини щодо свого співрозмовника (Олена і Фельс), по-друге, – коли соціально одноманітне коло виявляє порушника статусних устоїв серед своїх членів (товариство радників і лісовий радник Епамінондас Ляуфлер, порушник консервативних гендерних устоїв щодо самостійності жінок).

Ключові слова: звертання, соціальний статус, емоційність, корелятивний, художній персонаж, комунікативний, емотивний код, Ольга Кобилянська.

Постановка проблеми. Вивчення мовних засобів вираження соціального статусу персонажів художнього твору зробило за потрібне звернути увагу на такий засіб виявлення статусних характеристик комунікаторів, як звертання. Науковці розглядають, здебільшого, структурний і стилістичний аспекти звертання. Про функційний синкретизм цієї конструкції вкрай рідко згадують на сторінках наукових праць. Отже, такий підхід до вивчення конструкцій звертання як об'єкта лінгвістичних досліджень є, на нашу думку, актуальним і перспективним.

Зв'язок із суміжними дослідженнями. Уже звичним стало те, що згадку про звертання завжди супроводжує дефініція, у якій чітко визначено структуру цієї конструкції, способи вираження, основні форми і функційне навантаження. Таке уявлення про основні ознаки звертання дають ще у загальноосвітній школі: «Звертання – це слово або сполучення слів, яке називає особу

чи предмет, до яких звертається мовець. Звертання виражається: 1. Іменником у кличному відмінку однини... 2. Іменником у називному відмінку множини... 3. Іменною частиною мови, ужитою в значенні іменника... Основна функція звертання – привернути увагу співрозмовника до повідомлення, тому в ролі звертань у розмовному й офіційно-діловому стилі виступають найчастіше імена, прізвиська, назви осіб за родинними зв'язками і соціальним становищем. У художньому стилі в ролі звертань виступають і неістоти. Звертання не є членом речення; найчастіше вживається в спонукальних і питальних реченнях» [6, с. 158]. Вивчення звертання у вищій школі ускладнюють, здебільшого, вживанням спеціальної лінгвістичної термінології. Так, як синонім кличного відмінка вживають термін «вокатив»; об'єкт звернення починають називати адресатом, суб'єкт – адресантом; уживання звертань у спонукальних і питальних реченнях узагальнюють визначенням інтонаційного виділення цих конструкцій у складі речення; а адресати-неістоти набувають термінологічного визначення як «персоніфіковані предмети» [напр.: 4, с. 184; 7, с. 594–595; 12 та ін.]. У наукових лінгвістичних розвідках опертям поглибленого вивчення звертання є сьогодні положення теорії мовленнєвих актів. Ще на початку останньої чверті ХХ ст. Дітер Вундерліх представив звертання як особливий мовленнєвий акт [17]. Пізніше це положення було використано науковцями для переходу від системно-граматичного підходу у сприйнятті й визначенні конструкцій звертання до підходу діяльнісно-прагматичного. Протягом цього часу було запропоновано розглядати звертання як конститuent дискурсу, де учасники передають один одному не лише фактуальну інформацію про стан справ, а й експресію, помітну, здебільшого, у вокативних фрагментах [16]. Вивчено такі питання, як вираження конструкціями звертання експліцитної або імпліцитної адресатної референції [12], контекстно-семантичних, аксіологічних, лінгвокультурних, національно-культурних можливостей [напр.: 9; 13; 14; 15 та ін.].

Проголошено також вивчення звертання як особливого мовленнєвого засобу у складі соціокомунікативної взаємодії, інтеракції. Однак абсолютна більшість розвідок, спрямованих на з'ясування цих особливостей звертальних конструкцій, стосується в останні декілька десятиліть вивчення етикетних норм у різних мовах і відхилень від цих норм, правильного вживання формул ввічливості, ролі звертання в різних культурах мовлення (в тому числі професійного) і мовленнєвих жанрах вітання / прощання, знайомства, запрошення, прохання, вибачення, згоди / незгоди, скарги, втішання, компліменту, схвалення / несхвалення, побажання, подяки (вдячності) [1; 2; 3; 10 та ін.]. Варті уваги проблеми безпосереднього вираження соціально-статусної характеристики мовців конструкціями звертання у соціокомунікативній взаємодії ще не були детально досліджені мовознавцями. В українському мовознавстві немає досліджень комплексного характеру, де звертання розглядають як синкретичну конструкцію, що виконує цілий набір різноманітних функцій у мовному та позамовному просторах.

Формулювання завдань. У цій статті описано результати дослідження особливостей поєднання в конструкціях звертання соціальних і емоційних характеристик комунікантів, що є персонажами повісті Ольги Кобилянської «Людина» (1891). Метою цього дослідження є виявлення на матеріалі вжитих письменницею конструкцій звертання мовленнєвих рис, що виражають, за думом авторки, певний соціальний статус особи в західноукраїнському суспільстві кінця ХІХ століття, а також визначення тенденцій до функціонування за соціально закріпленими рисами звертань певного емоційного забарвлення. Об'єктом вивчення є конструкції звертання, які представлено Ольгою Кобилянською в повісті «Людина». Предмет дослідження – соціально-емоційні кореляції в конструкціях звертання у художньому тексті. Крім описового методу, у процесі дослідження було застосовано процедури соціолінгвістичного, лінгвокультурологічного, семантичного, когнітивного, синтаксичного аналізу, а також прийом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. В українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття, як і в інших європейських літературах, письменники приділяють багато уваги соціальному розшаруванню суспільства. Своєрідність соціального розшарування українського суспільства полягає в тому, що частина нації розвивалась у межах австро-угорського соціального простору, а інша – в межах соціального простору Російської імперії. Але у визначену добу всередині обох половин серед українців були представники всіх шарів суспільства. Дослідники відзначають особливості українського модернізму, який не відмежовується від розгляду соціальних проблем суспільства [11], як це відбувається в канонічному модернізмі. Одним із проявів синкретизму процесів творення художнього образу в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття [5] ми вважаємо дуже вдале поєднання соціальної та психологічної характеристики персонажів, коли соціальне проявляє себе за посередництва особистого і навпаки. Таке поєднання, на нашу думку, дає змогу зробити об'єктивний аналіз кореляцій соціальної та емоційної складових у конструкціях звертання, які використовують художні персонажі проаналізованих творів у різних ситуаціях.

О. Ю. Кобилянська починає повість «Людина» із соціальної характеристики деяких персонажів, указуючи на значущість для цих людей свого соціального стану у відносинах з іншими. У тексті твору письменниця чітко визначає належність кожної людини до того або іншого соціального шару. Наведемо деякі приклади. Перше та друге речення повісті надають статусну характеристику батька головної героїні: **Пан Епамінондас Ляуфлер прожив добрі часи. Був ц.к.** [царсько-королівським. – С. С.] **лісовим радником, мав велике поважання, великий вплив і великі доходи** [8, с. 1]. **Пан** – статусна характеристика за гендером; **прожив добрі часи** – статусна характеристика за віком; **царсько-королівський лісовий радник** – статусні характеристики за службовим званням і професією; **мав великі доходи** – за матеріальним становищем. **Мав великий вплив і мав велике поважання** – можна розглядати як неофіційні статусні харак-

теристики людини у регіональному суспільному середовищі. Початок другого абзацу продовжує характеризувати Епаміондаса Ляуфлера: *Пан Ляуфлер був жонатий і мав чотири доньки й одного сина* [8, с. 1] – за сімейним станом (має жінку і є багатодітним батьком).

Коли у пана Ляуфлера в соціальному сенсі все гаразд (його ще не звільнено зі служби, він впевнений, що його син продовжить іти догори службовими сходинками, а доньки одружаться й будуть матеріально забезпеченими), він впевнений у собі, навіть за чаркою він стримує себе від емоційних звертань у відповідь на емоційні застереження друзів зі свого соціального кола, податкового радника і лікаря, щодо майбутнього своїх дітей. Звертається до них нейтрально, без емоцій. Наприклад: *Ні, товаришу, не заручена, не освідчився ще...* [8, с. 6]. *Що я можу вдіяти, товаришу?* [8, с. 7]. Наразі податковий радник у звертаннях, спрямованих до своїх соціально рівних собі друзів, намагається стримати їхні емоції, заспокоїти їх, виявляючи ознаки шанобливого ставлення до них: *Воно не буде так зле, любий раднику! – потішав один із товаришів* [8, с. 6]. *Лярі-фарі, любий докторе! Незабезпечені!.. Позабезпечуються самі!.. – відказав “податковець”.* – *Зрештою одна, а саме Олена, так як би вже й заручена з молодим К.?.. Невже ж, Епаміондасе?* [8, с. 6]. Звертання в цих репліках мають моделі «любий + іменник у кличному відмінку» та «власний іменник у кличному відмінку».

Отже, звертання свідчать про те, що друзі одного соціального кола стримують свої емоції, коли йдеться про суспільно визнаний обов’язок чоловіка опікуватися долею своєї родини. Проте вони змінюють емоційний код звертань, не стримують свого насмішливо-презирливого ставлення до слабкої, з їхньої точки зору, сторони пана Ляуфлера – поважати жінок і прислухатися до їхніх думок і бажань. У цьому до них приєднується майор, який знаходиться поруч з ними в чарковому закладі. Усі вони насміхаються над ним і звертаються до нього образливим оцінним прикметником «старий»: *А що ти на те, старий? <...> Тут і видно, <...> хто верх веде дома! Бабське панування! Має вона хотіти? Чи вона, молода, є в силі сама рішати про своє щастя, свою будучину? Встидайся, старий! У твоїй молодості приспігував ти інакше* [8, с. 6–7]. У підтексті цього звертання, що є соціальною ознакою віку, закладено образливе ставлення до розумових здібностей людини як такої, що розгубила свій розум за тривалі роки життя.

О. Ю. Кобилянська показує, що в суспільстві кінця XIX ст. гендерна нерівність представлена не лише дискримінаційними законами, але залишається у суспільній свідомості значущим фактором у статусних відносинах між людьми. Так, розвиваючи тему жіночого («бабського») домінування в родині Ляуфлерів, Епаміондасові друзі, як показує авторка, втрачають повагу до нього. Розуміючи, що він, за соціальними ознаками, є людиною їхнього кола, вони в адресованих йому звертаннях не можуть піти далі підтекстової образи «старий» і переходять на офіційні моделі звертання до лісового радника: «пане +

прізвище людини», «пане + статусне звання людини у кличному відмінку». Наприклад: *Діти виховуються інакше, пане Ляуфлер! <...> Мені видається, пане раднику, що ваша Олена геть-геть переросла вас* [8, с. 7]. Така зміна емоційного коду зумовлює перехід на офіційний тон, коли йдеться про недопустимість гендерних поступок жінкам, тих, хто засуджує пана Ляуфлера за ці поступки. Чоловіки один до одного починають звертатися офіційно, за статусною ознакою звання: *Ваша правда, майор, слово честі, що ваша! – вмішався наново контролер* [8, с. 7].

Утім, професійні навички лікаря спрацьовують на те, що він без свідків звертається до засмученого і розстроєного пана Ляуфлера із пропозицією допомогти: поговорити з Оленою. Це було дуже зворушливо для Епамінондаса. Звертаючись до доктора, він уживає оцінне слово зі зменшувально-пестливим суфіксом «любчик» у кличному відмінку: *Кого, любчику?* [8, с. 7]. Будучи ще більше здивованим тим, що не знав про колишнє кохання доньки до померлого від тифу Стефана Лаєвича, лісовий радник звертається вже до Бога теж формою кличного відмінка зі зменшувально-пестливим суфіксом: *Боженьку, а вона... що з ним?* [8, с. 7]. Таке звертання, зазвичай, розглядають як вигук, а основною функцією вигуків, як відомо, є саме емотивна функція. Отже, це слово є виразником, в першу чергу, мовця.

Після розповіді доктора про відвідування його Оленою пан Ляуфлер емоційно перейнявся довірою до нього і звернувся вже поширеним звертанням: *Говори, одинокий мій потішителю!* [8, с. 8].

Вартими уваги є також звертання в діалогах між людьми, різними за соціальним статусом. Так, головна героїня повісті Олена, донька лісового радника, за віком належить до молодого покоління, за гендерною ознакою – жінка. У бесіді з лікарем після смерті свого коханого, який поділяв її погляди щодо рівноправ'я жінок і чоловіків у суспільному житті, у Олени виникли проблеми зі здоров'ям: вона дуже близько до серця прийняла цю сумну подію. Вона змушена була піти до лікаря, що товаришував з її батьком. Лікар, розуміючи, з якою хворобою має справу, тактовно поводить себе із молододу дівчиною й уживає на її адресу пестливе звертання «дитинко», щоб привернути до себе, та нейтрально-довірливо звертається по імені: *Не могли б ви, дитинко, мені сказати...* [8, с. 7]. *А так собі, Олено. Geteilter Schmerz ist halber Schmetz* [8, с. 8]. Олена ж, незважаючи на свій сумний настрій і готовність лікаря полегшити її біль, виконує правила спілкування зі старшою за віком людиною, яка виконує свої службові обов'язки, і звертається до нього офіційно: *Чи се мусить бути, пане докторе? – спитала вона. <...> Ні, пане докторе; перше треба мені самій перемогти горе* [8, с. 7–8]. Емоційний тон і соціально-статусна форма їхнього діалогу не змінюються і тоді, коли доктор, із власної ініціативи та зі згоди Епамінондаса Ляуфлера зустрічається з Оленою, щоб довести їй потребу одружитися з нелюбимою людиною. Пор.: 1) *Критичний у вас розум, Олено, – говорив він з важкою міною, – аналізуючий, розважуючий дух. – Чи ж я тому*

винна, **пане докторе?** [8, с. 8–9]. 2) *З жалем переконуюсь, Олено, що з вас говорить нелюдський егоїзм, якась божевільність... – говорив він згірдливо... Ви софістка! – А ви лихий оборонець правди, пане докторе...* [8, с. 10]. Кожен з мовців має емоції, виражає їх словесно, проте у звертаннях один до одного поводять себе стримано, поважливо, звертаючись на **Ви**.

Стримано Олена поводить себе і зі своєю приятелькою, вчителькою музики, звертаючись до неї за повним іменем і на **Ви**, бо вчителька значно старша за віком і не в усьому поділяє погляди Олени на особисте життя інтелігентної жінки в західноукраїнському суспільстві кінця XIX ст., хоча й розуміє недосконалість устоїв, які склалися. Сама вчителька звертається до дівчини як до меншої за віком на **ти**. Пор.: *Невже ж ти знов хотіла б відходити? – питала вдовиця з тривогою, а zarazом любо... – І то в таку непогоду? <...> Ох, Оленко! Огірчення чинить тебе несправедливою. Він не грає, наприклад, у карти, не п'є, а те, бач, чимало значить. <...> Такі думки, дівчино, – відповіла стара дама, хитаючи жалісно головою, – не доведуть до нічого. <...> – Для мене нема поради, Маргарето, – відповіла тихо Олена* [8, с. 13–14].

І все ж Олена змогла перебороти своє горе та зустріти людину, яку полюбила. Але вона вистраждала п'ять років життя на селі та роботи управителькою господарством багатой людини, коли батька звільнили зі служби, а нажиті ним майно та гроші довелося віддати за картярські борги брата. Ольга Кобилянська показує, як розвиваються відносини Олени з місцевим лісничим, 29-річним Фельсом. Спочатку вона шанобливо звертається до нього на **Ви** і називає **паном**, як до шановної незнайомої людини іншої статі: «пане Фельс». Напр.: *Я вас пізнала, пане Фельс! Можете мене зараз з собою забрати! – сказала вона з притаєним зворушенням. <...> Не відчуваєте ж ви того, пане Фельс?* [8, с. 18, 25]. Пізніше, коли їхні відносини розвилися до взаємної симпатії і залицянь та після його освічення їй у любові та бажанні одружитися з нею офіційне «пане» зникло, залишилося лише прізвище «Фельс», яке сприймалося як односкладне прізвисько: *Я хочу, Фельс! О, боже, я хочу, хочу... – вирвалося з її уст* [8, с. 25].

Звертання Фельса на адресу Олени, зважаючи на його статус баронового лісничого, доволі стримані щодо жінки, яка йому сподобалася. Поки вона мала для нього статус незнайомої дівчини, Фельс шанобливо називав її **пані** і на **Ви**: *О, пані, ви не повинні щось подібного робити! <...> Пані, ви дуже господарні* [8, с. 19]. Під час залицянь, коли Фельс уже знав її ім'я та прислуховувався до свого серця, він продовжує з повагою ставитися до неї й додає до звертання її ім'я: *Тиранка з вас, панно Олено! <...> Ви мій ангел-хоронитель! – говорив він розніженим голосом і був би стерпів, хоть би вона йому й ногу на карк поставила* [8, с. 22]. Проте в момент освічення хлопець, який палко закохався в Олену, не може стримувати пристрасних любовних емоцій. Фельс звертається до неї лише за іменем, причому перше звертання – форма кличного відмінка імені, а друге, повторне – форма кличного відмінка імені зі зменшувально-пестливим

суфіксом: *Олено!* <...> *Оленочко!* – повторив він. <...> *Я вас люблю, Олено, будьте моєю жінкою!* – сказав він пристрасно. <...> *Олено, дорога, відповіджте мені!* [8, с. 25]. *Ха-ха-ха! Ти плачеш, Олено? Ну, звичайно, як усі дівчата перед шлюбом!!*. [8, с. 28].

Висновки. Таким чином, аналіз конструкцій звертання, представлених у повісті Ольги Кобилянської «Людина», свідчить про те, що автор твору використовує звертання як функційно синкретичний мовленнєвий засіб соціокомунікативної взаємодії мовців, який має риси корелятивності вираження соціального статусу художнього персонажа та його емоційного стану. Здебільшого, персонажі повісті у звертаннях виявляють шанобливе ставлення одне до одного і намагаються стримувати емоції. Це виявляється у переважанні форм традиційних стилістично нейтральних і експресивно незабарвлених звертань на адресу комунікантів, що, за певними ознаками, мають як однаковий, так і різний соціальний статус. Винятки стосуються ситуацій спілкування між персонажами, які перебувають у родинних стосунках. Зміна емотивного коду звертання відбувається в ситуаціях, по-перше, зміни статусних відносин людини щодо свого співрозмовника (Олена і Фельс), по-друге, – коли соціально одноманітне коло виявляє порушника статусних устоїв серед своїх членів (товариство радників і лісовий радник Епамінондас Ляуфлер). Особливістю індивідуально авторської картини світу Ольги Кобилянської є зміна емотивного коду звертання чоловіків консервативного патріархального стилю мислення на адресу того зі своєї гендерної групи, хто не дотримується цих правил, йдучи на поступки жінкам у праві на особисту точку зору.

Література

1. Бигунова, Н. А. (2015). Одобрение, похвала, комплимент и лесть в теории речевых актов. *Записки з романо-германської філології*. Одеса. Вип. 2 (35). С. 31–40.
2. Білик, Е. В. (2005). *Сучасна енциклопедія етикету: 1000 правил і корисних порад*. Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”.
3. Богдан, С. К. (1998). *Мовний етикет українців: традиції і сучасність*. Київ: Рідна мова.
4. Вихованець, І. Р. (2000). Звертання. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія. С. 184–185.
5. Єременко, О. (2010). Теоретичні аспекти кореляції синтетичних та синкретичних процесів творення художнього образу. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Філологія*. № 3. С. 11–18.
6. Єрмоленко, С. Я., Сичова, В. Т., Жук, М. Г. (2016). *Українська мова: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл.* Київ: Грамота.
7. Загнітко, А. П. (2011). *Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис*. Донецьк: БАО.
8. Кобилянська, О. Ю. (2008). *Людина: збірник*. Харків: Фоліо.
9. Космеда, Т. А. (2001). *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах: автореф. дис. ... докт. філол. наук. ХДПУ імені Г.С. Сковороди*. Харків.
10. Мацько, Л. І., Кравець, Л. В. (2007). *Культура української фахової мови*. Київ: ВЦ Академія.
11. Павличко, С. (1999). *Дискурс модернізму в українській літературі: монографія*. Київ: Либідь.
12. Панченко, І. М. (2016). *Імпліцитна адресатна референція в німецькомовному дискурсі: структурно-семантичний і прагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

13. Ризоєва, Г. І. (2021). *Репрезентация обращений как разновидность реалий в языке и лингвокультуре*: дис. ... канд. філол. наук. Душанбе: Ін-т яз. і лит. ім. Рудаки АН Респ. Таджикистан.
14. Топенко, Г. В. (1990). *Лексическая структура, синтаксические свойства и основные функции обращения: (На материале испанского языка)*: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1990.
15. Bigunova, N. A., Stepanov, Ie. N., Chen, Sh. (2020). Positive evaluative speech acts from the perspective of sincerity criterion. *XLinguae*. Nr. 2. P. 197–215. DOI: 10.18355/XL.2020.13.02.17.
16. De Beaugrande, R. (1991). *Linguistic Theory: The Discourse of Fundamental Works*. London: Longman.
17. Wunderlich, D. (1976). *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

References

1. Bigunova, N. A. (2015). Approval, praise, compliment and flattery in the theory of speech acts. [Odobrenie, pokhvala, kompliment i lest' v teorii rechevykh aktov]. *Zapysky z romano-hermanskoï filologii*. Odesa. Vip. 2 (35). P. 31–40. [In Russian].
2. Bilyk, E. V. (2005). *Modern encyclopedia of etiquette: 1000 rules and useful tips* [Suchasna entsyklopediia etyketu: 1000 pravyl i korysnykh porad]. Donetsk: TOV VKF "BAO". [In Ukrainian].
3. Bohdan, S. K. (1998). *Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity* [Movnyi etyket ukrainsiv: tradytsii i suchasnist]. Kyiv: Ridna mova. [In Ukrainian].
4. Vykhovanets, I. R. (2000). Appeal [Zvertannia]. *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia. S. 184–185. [In Ukrainian].
5. Yeremenko, O. (2010). Theoretical aspects of the correlation of synthetic and syncretic processes of artistic image creation [Teoretychni aspekty koreliatsii syntetychnykh ta synkretychnykh protsesiv tvorennia khudozhnoho obrazu]. *Visnyk Mariupol'skoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu. Filolohiia*. # 3. P. 11–18. [In Ukrainian].
6. Yermolenko, S. Ya., Sychova, V. T., Zhuk, M. H. (2016). *Ukrainian language* [Ukrainska mova]: pidruch. dlia 8 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. Kyiv: Hramota. [In Ukrainian].
7. Zahnitko, A. P. (2011). *Theoretical grammar of the modern Ukrainian language. Morphology. Syntax* [Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoï movy. Morfolohiia. Syntaksys]. Donetsk: BAO. [In Ukrainian].
8. Kobylanska, O. Yu. (2008). *Human* [Liudyna]: zbirnyk. Kharkiv: Folio. [In Ukrainian].
9. Kosmeda, T. A. (2001). *Axiological aspects of pragmalinguistics: means of creating evaluation categories in Ukrainian and Russian languages* [Aksiologichni aspekty prahmalinhvistyky: zasoby vyrazhennia katehorii otsinky v ukrainskii ta rosiiskii movakh]: avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk. KhDPU imeni H.S. Skovorody. Kharkiv. [In Ukrainian].
10. Matsko, L. I., Kravets, L. V. (2007). *Culture of the Ukrainian professional language* [Kultura ukrainskoï fakhovoi movy]. Kyiv: Akademiia. [In Ukrainian].
11. Pavlychko, S. (1999). *Discourse of modernism in Ukrainian literature* [Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi]: monohrafiia. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
12. Panchenko, I. M. (2016). *Implicit addressee reference in German-language discourse: structural-semantic and pragma-discursive aspects* [Implitsytna adresatna referentsiia v nimetskomovnomu dyskursi: strukturno-semantychnyi i prahmadyskursyvnyi aspekty]: dys. ... kand. filol. nauk. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina. [In Ukrainian].
13. Rizoєva, G. I. (2021). *Representation of Addresses as a Variety of Realities in Language and Linguistic Culture* [Reprezentatsiia obrashcheniy kak raznovidnost' realiy v yazyke i lingvokul'ture]: dis. ... kand. filol. nauk. Dushanbe: In-t yaz. i lit. im. Rudaki AN Resp. Tadjhikistan. [In Russian].
14. Totsenko, G. V. (1990). *Lexical structure, syntactic properties and main functions of address: (Based on the material of the Spanish language)* [Leksicheskaya struktura, sintaksicheskie svoystva i osnovnye funktsii obrashcheniya: (Na materiale ispanskogo yazyka)]: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. Kiev, 1990. [In Russian].
15. Bigunova, N. A., Stepanov, Ie. N., Chen, Sh. (2020). Positive evaluative speech acts from the perspective of sincerity criterion. *XLinguae*. Nr. 2. P. 197–215. DOI: 10.18355/XL.2020.13.02.17.
16. De Beaugrande, R. (1991). *Linguistic Theory: The Discourse of Fundamental Works*. London: Longman.
17. Wunderlich, D. (1976). *Studies in Speech Act Theory* [Studien zur Sprechakttheorie]. Frankfurt am Main: Suhrkamp [In German].

Svitlana STEPANOVA

SOCIAL AND EMOTIONAL CORRELATIONS IN ALLOCUTIONS

Summary. *The article describes the **results** of the study of the peculiarities of the combination of social and emotional characteristics of communicators, who are artistic characters, in allocutions based on the story of Olga Kobylyanska “The Human” (1891). The **purpose** of the research is to identify speech features on the material used by the writers of allocutions, which express, according to the author’s idea, a certain social status of a person in the Western Ukrainian society of the end of the 19th century, and to determine the tendencies to function according to socially established features of allocutions of certain emotions in the pictures of the world of speakers. The **object** of study is the constructions of allocutions, which are presented by the author of the story “Human”. The **subject** of the research is socio-emotional correlations in these constructions in the fiction text. In addition to the descriptive **method**, sociolinguistic, linguistic, cultural, semantic, cognitive, and syntactic analysis procedures were used in the research process, as well as continuous sampling. **Conclusions.** A change in emotional code of allocutions occurs in situations, firstly, when a person’s status relations change in relation to their interlocutor (Olena and Fels), and secondly, when a socially homogeneous circle discovers a violator of status foundations among its members (the association of advisers and forest adviser Epaminondas Liaufler, a violator of conservative gender principles regarding women’s independence).*

Key words: *allocution, social status, emotionality, correlative, artistic character, communicative, emotional code, Olga Kobylyanska.*

Статтю подано до редколегії 29 жовтня 2022 року

УДК 811.16(092) Бондар +81'373.7

Надія ХРУСТИК

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса
nadya.khrustyk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3423-9901>

НАУКОВИЙ ДОРОБОК О. І. БОНДАРЯ

Стаття присвячена дослідженню наукової спадщини Олександра Івановича Бондаря – відомого українського мовознавця, професора, доктора філологічних наук. Йдеться про проблематику наукових праць мовознавця, особливості ідейного простору його наукового дискурсу та специфіку дослідницького я. З'ясовано, що О. І. Бондар активно працював у таких наукових напрямках, як: історія української мови, українська діалектологія, словотвір, синтаксис, лексикографія, функціональна граматики, фонологія, лексикологія, термінознавство, лінгвоекотологія, український правопис, лінгвістика тексту, соціолінгвістика, загальне мовознавство, славістика, японістика, зіставлення української та японської мов, перекладознавство, комп'ютерна лінгвістика тощо. Серед них – лінгвоекотологія, зіставний аналіз української та японської мов, вивчення яких науковець започаткував сам. Знання мов, нестандартне мислення науковця та прагнення пізнавати нове, і не лише в царині свого фаху, але й далеко за його межами, – усе це послужувало базою, на якій сформувалося дослідницьке я професора Бондаря.

У статті акцентується увага на новаторських поглядах О. І. Бондаря: розглядається питання вивчення категорії темпоральності в українській мові; проблема, пов'язана з визначенням часу виникнення української мови; обґрунтовується кількісний склад фонем у сучасній українській мові та ступені фонематичності фонем; теорія мови як гуманітарного капіталу; висвітлюється питання про мову як головний для українців етноутворювальний чинник. Ідейний простір наукових робіт дослідника базується на прагненні вивчати мову та її різнопланові явища як цілісний динамічний об'єкт, який перебуває в тісному взаємозв'язку з усіма іншими реаліями людського буття. Звідси – багатовекторний характер праць мовознавця. Науковий доробок О. І. Бондаря, зокрема окреслені ним перспективи досліджень, його незвична «оптика» наукових спостережень, своєрідні прийоми вивчення мовних явищ, – джерело подальшого розвитку багатьох напрямів мовознавчої науки.

Стаття присвячена пам'яті українського мовознавця О. І. Бондаря з нагоди його 70-річчя.

Ключові слова: *О. І. Бондар, наукова спадщина, наукові напрями, новаторство, значення лінгвістичного доробку, мовознавча наука.*

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Олександр Іванович Бондар – відомий український мовознавець, професор, доктор філологічних наук. З 1982 р. по 2013 р. з невеликою перервою – завідувач кафедри україн-

ської мови ОНУ імені І.І. Мечникова. 21 листопада 2022 р. йому виповнилося б 70 літ. Ювілей мовознавця – гарна нагода ще раз звернутися до його наукової спадщини, різнопланової за своїм змістом, наповненої багатьма новаторськими ідеями, вивчення яких та розвиток у нових сучасних дослідженнях зберігають свою **актуальність**.

Аналіз досліджень із проблеми. О.І. Бондар – учень видатного українського мовознавця С.П. Бевзенка. Тому закономірно, що в коло його наукових інтересів входять дослідження з історії української мови, української діалектології, словотвору, синтаксису, лексикографії. Професор Бондар став продовжувачем наукової школи свого вчителя. Утім, О.І. Бондар не належав до тих учених, які все своє життя щиро віддані вивченню певних наукових напрямів. Його цікавило все. Ним завжди як у науковій роботі, так і в житті рухали цікавість і прагнення до нового, навіть якщо це стосувалося чогось віддаленого від його фаху, буденного, непомітного для ока більшості людей. Якось, спілкуючись у неформальній обстановці, Олександр Іванович сказав, що нарахував 20 різних звуків котячого «мовлення» у свого домашнього улюбленця Нафані. У цій, на перший погляд, незначній деталі виявляється сутність науковця-дослідника. Праці професора наповнені складними математичними формулами, схемами, матрицями, графіками, діаграмами тощо.

Упродовж життя О.І. Бондар активно працює в таких наукових напрямках, як: функціональна граматики, фонологія, лексикологія, термінознавство, лінгво-екологія, український правопис, лінгвістика тексту, соціолінгвістика, загальне мовознавство, славістика, японістика, зіставлення української та японської мов, перекладознавство, комп'ютерна лінгвістика тощо. Серед них – лінгво-екологія, зіставний аналіз української та японської мов, вивчення яких науковець започаткував сам.

Розгляду науково-педагогічної діяльності О.І. Бондаря, аналізу його праць присвячені статті, дописи, рецензії, огляди [7; 8; 9]. П. Ю. Гриценко, оцінюючи наукову спадщину мовознавця, зазначив: «Професор міг бути задоволений своїм багатолітнім доробком, який демонструє вагомість ідей, тонкий аналіз різнопланових мовних явищ та обґрунтованість новаторських висновків. А ще не могли не тішити широта охоплених об'єктів аналізу – мова українська і мова японська, мовна політика і мовна екологія, традиційна культура і соціальна психологія, як і віднайдена не завжди звична оптика наукових спостережень і дібрані прийоми аналізу; окрема захоплива сторінка творчості – переклади, есеїстика. Така різноаспектність не порушувала, а лише збагачувала внутрішню цілісність гармонійної особистості науковця» [7, с. 179].

Мета нашої статті – осмислення місця та значення наукової спадщини О.І. Бондаря в сучасній мовознавчій науці. **Об'єкт** спостереження – наукова творчість професора. **Предмет** вивчення – проблематика його лінгвістичного доробку. **Джерельною базою** для нашого спостереження послугувала наукова спадщина мовознавця. Перед собою ставимо такі **завдання**: розкрити проб-

лематику наукових праць професора Бондаря; визначити специфіку його наукової діяльності; описати фрагменти ідейного простору наукового дискурсу мовознавця. **Теоретичне значення** статті полягає в актуалізації новаторських ідей науковця-дослідника, приверненні уваги мовознавців, зокрема молодих, до його праць. **Практично** результати нашої роботи можуть бути використані при написанні дослідження, присвяченого вивченню наукової діяльності професора Бондаря, при підготовці навчальних та навчально-методичних посібників, у яких розглядається порушена нами проблематика.

У роботі використані такі загальнонаукові **методи дослідження**, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, спостереження, тематичне й ідіологемне портретування особистості науковця.

Виклад основного матеріалу. Формування О.І. Бондаря як майбутнього науковця-мовознавця розпочинається з його потягу до вивчення мов. Ще у студентські роки він досконало опановує польську мову, потім – англійську. У зрілому віці вивчає японську мову. Меншою мірою володіє ще кількома західноєвропейськими мовами. Знання мов, нестандартне мислення науковця та прагнення пізнавати нове, і не лише в царині свого фаху, але й далеко за його межами, – усе це послугувало базою, на якій відбувалися пошуки його дослідницького **я**.

У 1979 р. під керівництвом професора С.П. Бевзенка О.І. Бондар захищає кандидатську дисертацію «Структура демінутивних утворень у сучасній українській мові». У цій роботі випрацьовується індивідуальний дослідницький інструмент мовознавця, уміння бачити те, чого не бачать інші. До словотвірної проблематики науковець ще повернеться як співавтор при укладанні «Інверсійного словника української мови» (1985 р.) і написанні окремих статей: «Семантичний синкретизм на словотвірному рівні в сучасній українській літературній мові» (1999 р.), «Моделювання системи понять словотвору (структурно-функціональні словотвірні одиниці)» (2005 р.) тощо. Утім, словотвірної проблематики мовознавець ніколи не полишає зовсім. Знання словотвірних процесів у його подальшій дослідницькій роботі стають інструментом, який допомагає відкривати незвичні сторони нових об'єктів вивчення.

О.І. Бондар захоплюється дослідженням категорії часу. І це не дивно, зважаючи на притаманний його мисленню філософський характер пізнання дійсності. У результаті активної і плідної праці науковця в 1995 р. з'являється його монографія «Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові. Система засобів вираження». На основі цієї праці в 1998 р. О.І. Бондар успішно захищає докторську дисертацію «Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові: Функціонально-ономасіологічний аспект». Виходить низка статей, присвячених означеній проблематиці: «Відображення в темпоральній лексиці слов'янських мов розвитку уявлень стародавніх слов'ян про час» (1991 р.), «Теперішній час у романі Ю. Яновського “Вершники”» (1994 р.),

«Часова структура української народної казки» (1996 р.), «Ізоморфізм категорій функціональної і формальної граматики як підстава створення синтетичної граматики» (2001 р.), «Онтологічні категорії і функціонально-семантичні поля: відображуваність, конститутивність, ізоморфність» (2001 р.), «Становлення функціонально-семантичних зон темпоральності в українській мові» (2003 р.) тощо. Важливою виявилася новаторська спроба моделювання темпоральних відношень, пов'язана з перетворенням динамічних мовних процесів у чітко визначені математичні формули, що відбито у статті «Гіпотетико-дедуктивне моделювання темпоральних відношень» (1995 р.). Незважаючи на граничну ясність засад і викладу міркувань, такий формат експлікації теоретичних узагальнень з граматики, на жаль, ще не має належного кола послідовників [7, с. 181]. Вивчення категорії темпоральності стало новаторською й однією з найбільш вагомих частин наукового доробку професора. Нерідко вже в самій назві студії автор формулює свою нову ідею. Чимало досліджень, присвячених цій проблематиці, стало цінним надбанням не лише українського, але й загально-мовознавства, славістики, лінгвістики тексту тощо. Усі вони відображають багатовекторність наукового бачення професором Бондарем категорії темпоральності та інших мовних явищ, пов'язаних з нею.

Питання про час виникнення української мови складне й неоднозначне. Воно цікавить не лише фахівців, але й широкий загал, бо кожен народ прагне вважати себе більш древнім у порівнянні з іншими народами, а свою мову більш давньою. Не обійшов своєю увагою вивчення зазначеного питання й О. І. Бондар. Його думка з цього приводу як історика української мови (професор упродовж усієї своєї трудової діяльності викладав студентам «Історію української мови»), як науковця зі знаннями широкого діапазону й здатністю нестандартного бачення проблеми для нас важлива й цікава.

У статті «До питання про час виникнення української мови» (1996 р.) мовознавець детально описує всі труднощі, пов'язані з визначенням часу виникнення української мови, розглядає різні наукові гіпотези, які вже існують з цього питання, і пропонує своє бачення розв'язання проблеми. О. І. Бондар зазначає: «Ранг мови як об'єктивної даності ґрунтується на достатній кількості диференційних мовних ознак (далі ДМО), які визначають її специфіку. Найважливіші з-поміж мовних особливостей, що у першу чергу здатні підняти ранг діалекту до рангу мови, є фонетичні. Одиниць фонологічного рівня небагато порівняно з одиницями граматичного і, тим більше, лексико-семантичного рівнів, вони є дуже частотними. Фонетичні зміни призводять до втрати єдності коренів та афіксів у споріднених мовах, порушуючи таким чином взаєморозуміння у спілкуванні їх носіїв [2, с. 92]. Професор пояснює, що спеціальні лінгвістичні експерименти показують, що при 10-и частотних фонетичних особливостях спілкування вже значно утруднене [2, с. 92]. Обґрунтовуючи свої міркування, далі мовознавець зазначає, що оскільки на сьогодні абсолютна хронологія фонетичних змін для слов'янських мов в основному визначена, то це дає змогу з великою долею ймовірності з'ясувати стан об'єктивної мовної системи

на тому чи іншому часовому зрізі і час виникнення самої мови [2, с. 92]. Він показує у своєму дослідженні, що в XI ст. кількість диференційних мовних ознак, які мала на той час українська мова, сягнула критичного рівня: близько 15 фонетичних та 10 морфологічних [2, с. 93]. Відповідно, якщо прийняти всю кількість ДМО на фонетичному і морфологічному рівнях, які розрізняють українську і російську мову на сучасну добу, за 100%, то в XI ст. кількість ДМО становить 60–70% від ДМО сучасної доби. Звідси професор Бондар доходить висновку, що хоч початки української мови сягають ще праслов'янської мови, як об'єктивна система вона почала інтенсивно формуватися лише з IX ст. Перебіг її формування тривав у X ст. і протягом XI ст. завершився. XI ст., таким чином, в історії української мови є перехідним від рангу діалекту до власне мови (українська мова існувала з імовірністю 50–80%), а у XII ст. українська мова вже існувала з максимальною ймовірністю [2, с. 94].

Одне з дискусійних питань у сучасній українській фонології – обґрунтування в українській мові кількості фонем, зокрема голосних. Деякі науковці вважають, що голосних фонем є 6, інші переконують, що їх – 5. Дискусії точаться, головним чином, навколо фонемі /и/, яку не всі визнають за фонему. О.І. Бондар з цього приводу зазначає, що головною причиною невизначеності питання є статичний підхід до його вирішення, прагнення описати систему фонем як несуперечливу й викінчену. А проте, вона, як і система мови в цілому перебуває в безперервному русі, в розвитку, найсуттєвішою ознакою якого є зміна, процес зникнення одних і виникнення інших ознак, рис, параметрів. Загальновідома методологія змін системи: відбувається поступове накопичення кількісних змін, які спершу не призводять до зміни системи, поки не перевищать її міру, далі відбувається перехід кількісних змін у нову якість – міру системи порушено, вона переходить із одного якісного стану в інший [6, с. 79]. Доцільність застосування динамічного підходу до вивчення фонем системи сучасної української мови професор доводить на прикладі занепаду зредукованих – однієї з найяскравіших історичних змін у цій системі. Перенісши здобутий досвід на матеріал сучасної української мови, науковець розглядає різні позиції фонем у слові, визначає частоту вживання кожної з фонем у цих позиціях, на основі чого робить висновок про ступінь фонематичності фонем: «Сильними голосними фонемами з нормальним ступенем фонематичності в сучасній українській мові є /о/, /у/; фонема /а/ має середній ступінь фонематичності, фонемі /і/, /є/ – послаблений ступінь фонематичності, а фонемі /и/ притаманний слабкий ступінь фонематичності [6, с. 83]. Мовознавець називає фонему /и/ «напів-фоною», або «0,5 фонемою».

Для людства мова як явище завжди була й залишається надважливим об'єктом дослідження. Попри те, що це явище вже вивчене й описане, здавалося б, з усіх боків, під різними кутами зору, із застосуванням найрізноманітніших дослідницьких інструментів, О.І. Бондар подає нам своє, несподіване бачення ще однієї іпостасі мови. В одній зі своїх статей він визначає й обґрунтовує сутність мови як громадського гуманітарного товару [4]. Помістивши мову

як явище гуманітарне в один контекст з економічними категоріями, науковець зазначає: «Саме гуманітарний капітал є джерелом породження матеріального капіталу. До складників гуманітарного капіталу, безперечно, слід зарахувати й мову. Цей факт міг би стати започаткуванням нової теорії мови як гуманітарного капіталу» [4, с. 39]. Пояснюючи свою думку, професор далі пише: «Мову не можна визначити як товар у ряді інших матеріальних та інтелектуальних товарів. Мова є товар особливого кшталту, який можна окреслити терміном “громадський гуманітарний товар”. Таке розуміння мови, з одного боку, дозволяє розглядати мову у зв’язку з категоріями економіки і стверджувати, що мова має економічну вартість, з іншого боку, дозволяє врахувати особливість мови як товару, а отже, і особливість взаємодії економічних категорій із мовою» [4, с. 41]. Теорія мови як гуманітарного капіталу, ідею створення якої запропонував О. І. Бондар, безумовно, має широкі перспективи, а її актуальність в умовах нашого часу незаперечна.

Важливе місце в науковій спадщині професора Бондаря посідає проблема вивчення етносу, чинників, які його формують, та ролі мови як етноутворювального чинника. Звичайно ж, мовознавця цікавить насамперед процес формування українського етносу та чинники його консолідації. Утім, це питання він розглядає не відокремлено, а в контексті розвитку інших слов’янських етносів, а після свого перебування в Японії проводить також цікаві паралелі з етнічними особливостями мешканців цієї країни, дуже далекої від України і географічно, і ментально.

Простеживши історію зародження та розвитку українського етносу, О. І. Бондар зазначає, що спочатку його найактивнішим етноутворювальним чинником виступав культурологічний чинник. Уже пізніше, коли в IX ст. збільшується кількість диференційних мовних ознак стародавніх українців, а з XI ст. їх кількість сягає критичного рівня, до того ж на політичній арені з’являється нова держава – Київська Русь, у XII ст. остаточно формується лінгвоусвідомлення українців, що стає підґрунтям для остаточного сформування етноусвідомлення в XIII–XIV ст. [3, с. 145]. Науковець наголошує, що в подальшому різні частини українського етносу входять до різних державних об’єднань: до Литовсько-руської, Польської, Російської, Угорської, Австрійської, Румунської, Чехословацької держав, що призводить до поглиблення суспільно-політичних і культурно-етнографічних відмінностей, але в будь-яку історичну добу всі етнічні групи українства завжди ототожнювали себе з єдиним народом – українським. Саме українська мова виявилася тим цементувальним ферментом, що зберіг етнічну єдність народу. І в XX ст., коли українці не мали своєї держави, перебуваючи під важким етнічним гнітом різних імперій, до складу яких вони входили, їх провідним етноутворювальним чинником залишається семіотичний [3, с. 145]. Своєрідним заповітом О. І. Бондаря звучать для нас такі його слова: «До народів із визначальним мовним етноутворювальним чинником належить і український. Це значить, що виховання мового патріотизму повинно

стати важливим невід’ємним складником українського національного виховного ідеалу, причому одним із найпріоритетніших складників» [5, с. 151].

Ідейний простір наукової спадщини О.І. Бондаря не вичерпується новими ідеями, задумами, незвичними поглядами на проблеми, представленими в розглянутих вище роботах. Новаторський характер досліджень притаманний багатьом працям мовознавця, у яких висвітлюється проблематика понад двох десятків різних наукових напрямів мовознавчої науки. Обмежений формат нашої студії дозволив нам розставити лише певні акценти, пов’язані з вивченням наукової спадщини професора Бондаря.

Отже, узагальнюючи все вищесказане, можемо **висновувати**, що широкий діапазон знань мовознавця, дослідницький хист, підкріплений його багаторічною копіткою працею, – усе це сформувало унікальний науковий дискурс професора Олександра Івановича Бондаря. Ідейний простір його наукових робіт ґрунтується на прагненні вивчати мову та її різнопланові явища як цілісний динамічний об’єкт, який перебуває в тісному взаємозв’язку з усіма іншими реаліями людського буття. Звідси – багатовекторність поглядів мовознавця. Науковий доробок О.І. Бондаря, зокрема окреслені ним перспективи досліджень, його незвична «оптика» наукових спостережень, своєрідні прийоми вивчення мовних явищ, – важливе джерело розвитку багатьох напрямів мовознавчої науки.

Отже, **перспективу** нашої роботи становить подальше вивчення новаторських ідей О.І. Бондаря, відображених у його наукових працях.

Література

1. Бондар, О. І. (2012). Гіпотетико-дедуктивне моделювання темпоральних відношень. *Мова: структура, суспільство, культура*: зб. наук. ст. [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса: Вид-во ОРІДУНАДУ.
2. Бондар, О. І. (2012). До питання про час виникнення української мови. *Мова: структура, суспільство, культура*: зб. наук. ст. [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса: Вид-во ОРІДУНАДУ.
3. Бондар, О. І. (2012). Мова як визначальний етоутворюючий чинник у зв’язку з соціолінгвістичною ситуацією на Півдні України. *Мова: структура, суспільство, культура*: зб. наук. ст. [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса: Вид-во ОРІДУНАДУ.
4. Бондар, О. І. (2012). Мова як громадський гуманітарний товар. *Мова: структура, суспільство, культура*: зб. наук. ст. [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса: Вид-во ОРІДУНАДУ.
5. Бондар, О. І. (2012). Мовний патріотизм як складник українського національного виховного ідеалу. *Мова: структура, суспільство, культура*: зб. наук. ст. [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса: Вид-во ОРІДУНАДУ.
6. Бондар, О. І. (2012). Система фонем української мови (динамічний підхід). *Мова: структура, суспільство, культура*: зб. наук. ст. [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса: Вид-во ОРІДУНАДУ.
7. Гриценко, П. (2013). Олександр Іванович Бондар (21.11.1952–29.03.2013). *Українська мова*. № 2.
8. Олександр Іванович Бондар / уклад. Л. А. Семененко (2015). *Завідувачі кафедри української мови Одеського національного університету: історія і сучасність*: колект. моногр. / за заг. ред. Т.Ю. Ковалевської. Одеса: ПолиПринт.
9. Хрустик, Н. М. (2005). Бондар О. І. Мовознавець. *Професори Одеського (Новоросійського) університету*. Одеса: Астропринт. Т. 2.

References

1. Bondar, O. I. (2012). The hypothetical-deductive modeling of temporal relations [Hipotetyko-deduktyvne modeluvannya temporalnykh vidnoshen']. *Mova: struktura, suspilstvo, kultura: zb. nauk. st. (Do 60-richchya z dnya narodzhennya profesora Bondarya Oleksandra Ivanovycha)*. Odesa: ORIDUNADU Publishing House. [In Ukrainian].
2. Bondar, O. I. (2012). To the question of the time of emergence of the Ukrainian language [Do pytannya pro chas vynyknennya ukrayins'koyi movy. *Mova: struktura, suspilstvo, kultura: zb. nauk. st. (Do 60-richchya z dnya narodzhennya profesora Bondarya Oleksandra Ivanovycha)*. Odesa: ORIDUNADU Publishing House. [In Ukrainian].
3. Bondar, O. I. (2012). The language as a determining ethnoforming factor in connection with the sociolinguistic situation in the South of Ukraine [Mova yak vyznachalniy etnoutvoryuyuchy chynnyk u zv'yazku z sotsiolinhvistychnoyu sytuatsiyeyu na Pivdni Ukrayiny. *Mova: struktura, suspilstvo, kultura: zb. nauk. st. (Do 60-richchya z dnya narodzhennya profesora Bondarya Oleksandra Ivanovycha)*. Odesa: ORIDUNADU Publishing House. [In Ukrainian].
4. Bondar, O. I. (2012). The language as a public humanitarian commodity [Mova yak hromads'kyi humanitarnyi tovar. *Mova: struktura, suspilstvo, kultura: zb. nauk. st. (Do 60-richchya z dnya narodzhennya profesora Bondarya Oleksandra Ivanovycha)*. Odesa: ORIDUNADU Publishing House. [In Ukrainian].
5. Bondar, O. I. (2012). The linguistic patriotism as a component of the Ukrainian national educational ideal [Movnyi patriotyzm yak skladnyk ukrayins'koho natsionalnoho vykhovnoho idealu. *Mova: struktura, suspilstvo, kultura: zb. nauk. st. (Do 60-richchya z dnya narodzhennya profesora Bondarya Oleksandra Ivanovycha)*. Odesa: ORIDUNADU Publishing House. [In Ukrainian].
6. Bondar, O. I. (2012). Phoneme system of the Ukrainian language (dynamic approach) [Systema fonem ukrayins'koyi movy (dynamichniy pidkhid). *Mova: struktura, suspilstvo, kultura: zb. nauk. st. (Do 60-richchya z dnya narodzhennya profesora Bondarya Oleksandra Ivanovycha)*. Odesa: ORIDUNADU Publishing House. [In Ukrainian].
7. Hrytsenko, P. (2013). Oleksandr Ivanovych Bondar (21.11.1952–29.03.2013). [Oleksandr Ivanovych Bondar (21.11.1952–29.03.2013). *Ukrayins'ka mova*]. No 2. [In Ukrainian].
8. Oleksandr Ivanovych Bondar [Oleksandr Ivanovych Bondar / uklad. L.A. Semenenko (2015). *Zaviduvachi kafedry ukrayins'koyi movy Odes'koho natsionalnoho universytetu: istoriya i suchasnist'*: kolekt. monohr. / za zah. red. T. Yu. Kovalevs'koyi]. Odesa: PoliPrint. [In Ukrainian].
9. Khrustyk, N. M. (2005). Bondar O.I. Linguist. [Bondar O.I. *Movoznavets'*. Profesoru Odes'koho (Novorosyys'koho) universytetu]. Odesa: Astropynt. Vol. 2. [In Ukrainian].

Nadiia KHRUSTYK

OLEKSANDR BONDAR'S SCIENTIFIC HERITAGE

Abstract. *The article is dedicated to the research of the scientific heritage of Oleksandr Ivanovich Bondar – a famous Ukrainian linguist, professor, doctor of philological sciences, whose 70th birthday will be celebrated by the scientific community in 2022. **The purpose** of our article is to understand the place and significance of the scientific heritage of O.I. Bondar in modern linguistics. **The object** of observation is the scientific creativity of the professor. **The subject** of study is the problem of his linguistic development. **The source base** for our observation was the scientific heritage of the linguist. We set ourselves the following **tasks**: to reveal the problems of Professor Bondar's scientific works; determine the specifics of his scientific activity; describe fragments of the ideological space of the linguist's scientific discourse.*

*The work uses such general scientific **methods of research** as analysis and synthesis, induction and deduction, observation, thematic and ideologue portraiture of the scientist's personality.*

It was found that O. I. Bondar actively worked in such scientific areas as: history of the Ukrainian language, Ukrainian dialectology, word-form, syntax, lexicography, functional grammar, phonology, lexicology, terminology, linguistic ecology, Ukrainian orthography, text linguistics, sociolinguistics, general linguistics, Slavic studies, Japanese studies, comparison of Ukrainian and Japanese languages, translation studies, computer linguistics etc. Among them is linguistic ecology, a comparative analysis of the Ukrainian and Japanese languages, the study of which the scientist initiated himself. Knowledge of languages, non-standard thinking of a scientist and the desire to learn new things, not only in the field of his specialty, but also far beyond it – all this served as the basis on which the research self of Professor Bondar was formed. The article focuses attention on the innovative views of O. I. Bondar: the question of studying the category of temporality in the Ukrainian language is considered; the problem related to determining the time of emergence of the Ukrainian language; the quantitative composition of phonemes in the modern Ukrainian language and the degree of phonemicity of phonemes are substantiated; the theory of language as humanitarian capital; the issue of language as the main ethnic-forming factor for Ukrainians is highlighted.

Conclusions. *The ideological space of the researcher's scientific works is based on the desire to study the language and its diverse phenomena as an integral dynamic object that is in close relationship with all other realities of human existence. Hence the multi-vector nature of the linguist's works. Scientific work of O. I. Bondar, in particular the research perspectives outlined by him, his unusual "optics" of scientific observations, peculiar methods of studying linguistic phenomena, are the source of the further development of many areas of linguistic science.*

Key words: *O. I. Bondar, scientific heritage, scientific trends, innovation, significance of linguistic development, linguistic science.*

Статтю подано до редколегії 21 листопада 2022 року

УДК 811.111:811.161.2

Лідія ШВЕЛІДЗЕ

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0003-2291-5255>

**ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ
КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ:
РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ СПОНУКАННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)**

***Анотація.** Статтю присвячено дослідженню лінгвопрагматичних параметрів комунікативної взаємодії користувачів соціальних мереж Facebook і Twitter. У центрі уваги постав стратегічний аспект комунікативної поведінки в межах реалізації кооперативного спілкування – комунікативні стратегії і тактики. Розглянуто основні теоретичні підходи до визначення поняття комунікативної стратегії та комунікативної тактики, визначено специфіку кооперативної стратегії спонукання в мовленнєвій взаємодії носіїв української та англійської мов у соціальних мережах. Схарактеризовано основні комунікативні тактики стратегії спонукання – наказ, прохання і рекомендацію – та проаналізовано мовні засоби їхньої репрезентації в мережевому дискурсі. Метою дослідження є виявлення мовних засобів реалізації комунікативної стратегії спонукання в мережевому спілкуванні носіїв української та англійської мови. Об'єкт дослідження – українськомовний та англомовний сегменти дискурсу соціальних мереж, предмет дослідження – мовні засоби реалізації стратегії спонукання в мережевому дискурсі. Матеріалом для аналізу слугували дописи і коментарі українськомовних та англомовних користувачів відомих соціальних мереж Facebook і Twitter за 2017–2021 роки. Загалом схарактеризовано 939 контекстів дописів і коментарів.*

Ключові слова: віртуальна комунікація, мережевий дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, українська мова, англійська мова.

Постановка проблеми. Дослідження інтернет-дискурсу належить до актуальних у мовознавстві з огляду на домінування електронної комунікації в сучасному світі, яка переважає над іншими формами взаємодії між комунікантами. Вербальні аспекти віртуального спілкування потребують ґрунтового аналізу з лінгвального боку, зокрема це стосується комунікації в соціальних мережах, що охоплює кооперативний і конфліктний тип спілкування. Для мережевого дискурсу характерна реалізація кооперативного типу спілкування в діалогічному або полілогічному форматі: мовець (автор основного допису) пропонує для обговорення певну тему, висловлює свою точку зору, а коментатори погоджуються з цією позицією або додають думки, суголосні основному

допису. В. Дем'янков називає такі параметри кооперації: спільне комунікативне завдання; скоординованість спільних дій учасників комунікативної взаємодії; ефективність спільних дій комунікантів [1, с. 31–35]. З огляду на це вважаємо основною ознакою кооперації в мережевому дискурсі спільне комунікативне завдання учасників взаємодії та прагнення комунікантів узгодити засоби реалізації комунікативних намірів. Фокус нашої уваги зосереджено на стратегічному плануванні комунікативної взаємодії в поведінці українськомовних та англomовних користувачів соцмереж, метою якої є вплив на співрозмовника. Експлікація такого впливу здійснюється через комунікативну стратегію спонукання, що має певні особливості репрезентації в мережевому дискурсі.

Ступінь дослідження проблеми. Дослідники комунікативних стратегій (далі – КС) переважно наголошують на лінгвопрагматичних параметрах цього явища (Т. ван Дейк, О. Іссерс, А. Загнітко, Л. Славова та ін.). Основні дефініції КС ґрунтуються на витлумаченні стратегій як схеми або вектору мовленнєвої поведінки. Зарубіжні лінгвісти визначають КС як «сукупність спланованих і реалізованих у мовленнєвому акті комунікативних ходів» [3, с. 57]. Загалом КС охоплює планування процесу комунікації залежно від конкретних умов спілкування і особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами, КС – це комплекс продуманих і мотивованих мовних дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети. Є. Ключев потрактовує КС як компонент комунікативної поведінки або комунікативної взаємодії, в якій серія різних вербальних і невербальних засобів використовується для досягнення певної комунікативної мети, стратегічного результату, на який спрямований комунікативний акт [2, с. 34]. О. Паршина розуміє розглянуту категорію як «певну спрямованість мовної поведінки в даній ситуації в інтересах досягнення мети комунікації» [4, с. 11]. На думку О. Селіванової, КС «ґрунтуються на глобальному намірі комунікації, конкретній інтенції комунікативної дії, комунікативному смислі й інтерактивному режимі (виборі манери, стилю, жанру тощо)» [5? с. 608]. Потрактовуючи КС як схему, напрям розвитку комунікативної взаємодії. Зазначимо, що в соцмережах її реалізація має певні особливості. Зумовлені сферою спілкування комунікантів.

Метою дослідження є виявлення мовних засобів реалізації комунікативної стратегії спонукання в мережевому спілкуванні носіїв української та англійської мови.

Об'єкт дослідження – українськомовний та англomовний сегменти дискурсу соціальних мереж, **предмет** дослідження – мовні засоби реалізації стратегії спонукання в мережевому дискурсі.

Матеріалом для аналізу слугували дописи і коментарі українськомовних та англomовних користувачів відомих соціальних мереж Facebook і Twitter за 2017–2021 роки. Загалом схарактеризовано 939 контекстів дописів і коментарів.

Методи дослідження. Поставлена мета визначила використання як домінуючого методу зіставного аналізу для вивчення особливостей дискурсу

соцмереж у комунікативній поведінці носіїв української та англійської мов. Аналіз комунікативних стратегій і тактик передбачав послуговування лінгвопрагматичним методом, а дослідження соціальних аспектів мовлення – методом дискурсу-аналізу.

Виклад основного дослідження. Дослідження комунікативної взаємодії в дискурсі соціальних мереж передбачає виокремлення двох основних типів спілкування – кооперативного і конфліктного. Кооперативний тип характеризується симетричною поведінкою комунікантів, узгодженістю їхніх дій, що зумовлено спільною комунікативною настановою, та домінує в дискурсі соціальних мереж. На думку О. Селіванової, кооперація «характеризується узгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, симетричними відношеннями між ними, балансом комунікативних статусів, ефективністю й оптимальністю спілкування» [5, с. 605]. Вважаємо, що кооперативне спілкування в соцмережах передбачає повагу до співрозмовника, симетричні відношення між комунікантами та використання відповідних КС, що скеровані на повідомлення нової інформації, обговорення важливих питань

Стратегія спонування є експліцитною формою впливу одного комуніканта на іншого, проте реалізована з різним ступенем категоричності. Здебільшого спонування виконує функцію агітації: у такий спосіб мовець або коментатори переконують одне одного у правильності власної позиції. КС спонування репрезентована в українському мережевому дискурсі 477 і в англійському 462 текстовими фрагментами, тобто стратегія має частотний характер в обох мовах. Спонування має різний ступінь вияву інтенсивності та категоричності, що виражається на мовному рівні: використовуються імперативні конструкції, форми теперішнього часу, етикетні конструкції прохання і вмовляння тощо.

КС спонування характеризується актуалізацією персуазивної функції мови: мовець переконує, агітує, змушує адресата підтримати думку чи позицію, напр.: *Let's all do our part this Thanksgiving to keep people safe and healthy. Celebrate virtually, if you can. Wear a mask. And as always, listen to the experts. The choices you make could save lives* (Facebook, Б. Обама, 25.11.2020); *Now the real work begins, folks. Follow along at President Joe Biden as we build back better* (Facebook, Дж. Байден, 23.01.2021); *People want to close down the states the country then provide us with substantial money to live on. I am so tired of this crap. So this is what it's come down to because they want to mess up the votes purposely. Let the revolution begin* (Facebook, 22.12.2020); *Обурений повідомленням про рішення Конституційного Суду, наслідком якого може стати скасування електронного декларування. Те, що відбувається зараз, – це реванш. Зухвалий і нерозумний. Закликаю всі національні політичні сили виступити разом, щоб зупинити цей відкат назад* (Twitter, А. Яценюк, 28.10.2020).

Стратегія спонування містить заклик до певних дій, що висловлюється або експліцитно у формі спонукального речення, або імпліцитно – у підтексті. Здебільшого має місце пряма форма вербалізації у формі наказового спосо-

бу, напр.: *Small businesses are the backbone of communities across the country – and amid the pandemic, they need our help more than ever. Today, and every day, support your neighbors and strengthen your community by shopping small* (Twitter, Дж. Байден, 28.11.2020); *Долучайтеся до проекту «Зерна правди» – спільнокоштовій платформи на підтримку Музею Голодомору. Гадаю, не треба пояснювати, наскільки це важливо – що такий меморіал відкрився для громадської складки: став, зримо й буквально, «всенародною справою»* (Facebook, О. Забужко, 27.11.2020). Граматичні форми наказового способу є прямим закликком і реалізують стратегію спонування як в українськомовному, так і в англійськомовному сегментах соцмереж. У такий спосіб мовці вступають у діалогічну взаємодію з адресатами, закликаючи їх до відповідних дій, причому для заклику обрано мовленнєвий акт наказу.

Спонування має різні ступеня категоричності – від прямого наказу до поради. В останньому випадку порада висловлюється за допомогою і граматичних, і лексичних засобів, напр.: *Сьогодні міжнародний день відмови від куріння. Я сам покинув цю шкідливу звичку багато років тому. Бажаю сил всім, хто зараз кидає. Щоб підтримати, пропоную виклик: якщо ви сьогодні покинете палити і протримаєтесь 3 місяці, запрошу на каву. Бажаючи взяти участь, пишіть у коментарях* (Twitter, О. Ляшко, 19.11.2020). Наведений приклад демонструє такий тип реалізації спонування, як пропозиція: мовець описує проблему і пропонує адресатам долучатися, але не наполягає на цьому. Мовними засобами вираження пропозиції є лексеми *пропонувати, propose, пропозиція* тощо.

Імпліцитна форма реалізації стратегії спонування передбачає наявність граматичних форм теперішнього часу, тому заклики не мають високого ступеня категоричності, напр.: *Дуже раджу серіал «Правило Комі». Емоцій – як у «Картковому будинку», а дивитися легше, бо в серіалі всього дві серії (щоправда, півторагодинні). Про директора ФБР в часи обрання Трампа* (Twitter, А. Любка, 14.04.2021). У такому разі заклик вербалізований через мовленнєвий акт поради, що не містить імперативу. Імпліцитна форма стратегії спонування, що реалізується за допомогою дієслів теперішнього часу, «підштовхує» адресата до певного вибору, але не нав'язує його, напр.: *I have known Joe Biden for many years. Despite our our differences, I can vouch for his decency and his belief in our democracy. We simply cannot re-elect a president who does not believe in the rule of law and our constitution* (Twitter, Б. Сандерс, 25.10.2020). Мовець демонструє певну поведінку власним прикладом, що і стає рушієм спонування. Обидві форми однаковою мірою характерні для аналізованих сегментів соціальних мереж.

Основними комунікативними тактиками (далі – КТ) стратегії спонування в мережевому дискурсі є наказ, прохання і рекомендація, що відрізняються ступенем категоричності.

Тактика наказу передбачає використання форм наказового способу і визначення мовцем конкретних дій, які повинен виконати адресат, напр.: *This week, millions of Americans will face the devastating effects of the kinds of fires and*

hurricanes climate change has made both more likely and more severe. This fall, vote for action to combat one of the gravest threats we face to our way of life – not someday, but now (Twitter, Н. Clinton, 24.08.2020). У наведеному прикладі представлено спонукування до дії – взяти участь у голосуванні, – а категоричність спонукування посилюється завдяки використанню лексики, орієнтованої за залякування адресатів.

На лексичному рівні використовуються лексеми із семантикою посилення наказу: *негайно, зараз, терміново* тощо, напр.: *Будь-які дискусії не можуть бути виправданням для неприхованої ідеологічної диверсії. Тому – негайно звільнити саме за систематичне порушення ціннісних засад вишу, а після цього – та хоч обдискутуйтеся! Автономно, звісна річ. І щоб власні ідеологічні переконання викладачів, що йдуть врозріз із задекларованими цінностями, жодним чином не доносились до студентів. За порушення – нафік з пляжу. За пропаганду ворожих ідей та світогляду – до відповідальності згідно з законом. Досить вже гратися в білі пальта!* (Facebook, 20.12.2020). При цьому представлено і характеристику наслідків, що виникнуть у разі невиконання наказу.

Тактика прохання за граматичними показниками також передбачає використання як спонукальних речень, так і форм теперішнього часу, але низький ступінь спонукування презентований у цьому разі етикетними конструкціями *будь ласка, прошу, please* тощо, напр.: *As we head into this holiday week, please take every precaution you can to keep yourself, your family, and your community safe. Wear a mask, wash your hands, and practice social distancing. Coronavirus cases are spiking across the country so we must remain vigilant* (Twitter, К. Гэппік, 23.11.2020); *Вибори. Прошу всіх прийти і проголосувати за тих, кого вважаєте достойними. Від цього вибору залежатиме, як будемо жити наступні 5 років. При некомпетентності центральної влади, компетентність місцевої влади має надзвичайно важливе значення* (Twitter, В. Гройсман, 23.11.2020). Додатковим маркером низького ступеня категоричності тут слугує об'єднання мовця з адресатом, тобто одночасне використання КТ солідаризації.

КТ прохання реалізується і в межах мовленнєвого акту запрошення, напр.: *Missouri Today is the last day to request a mail or absentee ballot! Your clerk must receive your application by today at 5:00 PM. Don't wait* (Facebook, Дж. Байден, 2.10.2020); *Запрошую на літній письменницький інтенсив, на якому будемо опановувати написання оповідань та романів, вивчатимемо жанри детективу та трилеру* (Facebook, Л. Дереш, 12.06.2021); *Запрошую на Книжковий Арсенал, Київ, Ветеранський намет у дворі біля входу. 57 книг про війну на Донбасі, 57 авторів. Я буду там чергувати 25 травня, у суботу, з 9.00 до 15.00* (Facebook, Є. Стеблівський, 22, 05.2019). У такому разі комуніканти послуговуються дієсловами *request, запрошувати*, вжитими переважно як перформативи – у формі 1-ої особи однини теперішнього часу.

Тактика рекомендації має інструктивний характер: мовець висловлює пораду у формі спонукання, напр.: **Порада автору.** *Учням треба пояснювати, що принциповим є не колір, а літера: N – північний полюс, S південний. А колір може бути будь-який, це ясно з наведених у коментарях відомостей* (Facebook, 5.11.2020); *Важливо, щоб міністр охорони здоров'я щодня оприлюднював не тільки дані по захворюваності, а й дані про виділені кошти на підтримку людей і на протидію пандемії. Необхідно представляти план подальших дій. Так роблять провідні країни світу* (Twitter, В. Гройсман, 16.11.2020); **Раджу** *ввести надзвичайний стан в Україні уже* (Facebook, 20.03.2020). **I recommend ... Zone 2. Not only does it help with my training but it also helps me sleep. Which, if I'm honest, makes me a MUCH nicer person!!!** (Facebook, Г. Джекман, 5.02.2020). Утім, КТ рекомендації ґрунтується на мовленнєвому акті поради: мовець не наполягає, а радить щось зробити, проте не використовує прохання, що відрізняє КТ рекомендації від прохання, напр.: **Якщо ви раптом ще не ходили, дуже раджу: не пропустіть виставку «Золото Поділля: історія народів».** *Кажуть, вона триватиме ще кілька тижнів (як компенсація локдауну, що від'їз оті самі кілька тижнів)* (Facebook, В. Арєнєв, 12.12.2020); *Один актор з Франківська – один з Києва. П'ять років тільки вони грають в одній виставі «Слава Героям». Колишній вояк УПА та колишній офіцер радянської армії в лікарні вчаться зрозуміти один одного як українець українець. Я рідко щось раджу, але якщо буде час та натхнення обов'язково подивіться – це дві з половиною години емоцій* (Facebook, П. Клімкін, 12.12.2020). На мовному рівні КТ рекомендації передбачає вживання перформативних дієслів: *advise, suggest, раджу, рекомендую.*

Висновки і перспективи дослідження. Мережевий дискурс демонструє певні трансформації в стратегічній поведінці користувачів-комунікантів. Поміж іншим це виражається в комунікативній стратегії спонукання, однаковою мірою характерній для носіїв української та англійської мови. Стратегія спонукання скерована на переконання адресата і містить заклик до певних дій, що висловлюється або експліцитно у формі спонукального речення, або імпліцитно – у підтексті. Основними тактиками стратегії спонукання в мережевому дискурсі є наказ, прохання і рекомендація, які відрізняються ступенем категоричності. Перспективи дослідження полягають в порівняльно-зіставному дослідженні комунікативних ролей учасників українськомовного та англомовного мережевого дискурсу в межах кооперативного і конфліктного спілкування.

Література

1. Дем'янков, В. З. (1982). Конвенции, правила и стратегии общения (интерпретирующий подход к аргументации). *Известия АН СССР. Сер. лит. и яз.* Т. 41. № 4. С. 327–337.
2. Клюев, Е. В. (2002). *Речевая коммуникация.* Москва: Рипол Классик.
3. Матвеева, Г. Г., Самарина, И. В., Селиверстова, Л. Н. (2009). Два направления в современной прагматике. *Вестник Санкт-Петербургского университета.* Серия 12. Вып. 1. Ч. II. С. 50–61.
4. Паршина, О. Н. (2007). *Российская политическая речь: теория и практика.* Москва: Изд-во ЛКИ, 2007.
5. Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми.* Полтава: Довкілля-К.

References

1. Dem'yankov, V. Z. (1982) Conventions, rules and strategies of communication (interpretive approach to argumentation [Konventsii, pravila i strategii obshcheniya (interpretiruyushchiiy podkhod k argumentatsii)]. Izvestia of the Academy of Sciences of the USSR. Ser. lit. and lang. T. 41. № 4. P. 327–337. [in Russian].
2. Klyuyev, Ye. V. (2002) Speech communication [Rechevaya kommunikatsiya]. Moskva: Ripol Klassik. [in Russian].
3. Matveyeva, G. G., Samarina I.V., Seliverstova L.N. (2009) Two directions in modern pragmatics [Dva napravleniya v sovremennoy pragmatike]. *Bulletin of St. Petersburg University*. 2009. Series 12. Vip. 1. Part II. P. 50–61. [in Russian].
4. Parshina, O. N. (2007) Russian political speech: theory and practice [Rossiyskaya politicheskaya rech': teoriya i praktika]. Moskva: LKI Publishing House. [in Russian].
5. Selivanova, O. O. (2008) Modern linguistics: directions and problems [Suchasna lingvistika: napryami ta problemi]. Poltava: Dovkillya-K, 2008. [in Ukrainian].

Lidiia SHVELIDZE

PECULIARITIES OF THE SPEECH BEHAVIOR OF USERS OF SOCIAL NETWORKS: THE IMPLEMENTATION OF THE MOTIVATION STRATEGY (ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES)

Abstract. *The article is devoted to the study of linguopragmatic parameters of communicative interaction of users of social networks Facebook and Twitter. The focus was on the strategic aspect of communicative behavior within the framework of the implementation of cooperative communication – communicative strategies and tactics. The main theoretical approaches to defining the concept of communicative strategy and communicative tactics are considered, the specificity of the cooperative strategy of encouragement in the speech interaction of Ukrainian and English speakers in social networks is determined. The main communicative tactics of the persuasion strategy are characterized – command, request and recommendation – and the linguistic means of their representation in the network discourse are analyzed. The purpose of the study is to identify linguistic means of implementing the communicative strategy of encouragement in network communication of Ukrainian and English speakers. The object of the study is the Ukrainian-speaking and English-speaking segments of the discourse of social networks, the subject of the study is the language means of implementing the strategy of encouragement in the network discourse.*

The material for the analysis was the posts and comments of Ukrainian-speaking and English-speaking users of the well-known social networks Facebook and Twitter for the years 2017–2021. A total of 939 contexts of posts and comments were characterized.

Research methods. The set goal determined the use of comparative analysis as the dominant method for studying the peculiarities of the discourse of social networks in the communicative behavior of Ukrainian and English speakers. The analysis of communicative strategies and tactics involved the use of the linguopragmatic method, and the study of social aspects of speech – the method of discourse analysis.

Key words: *virtual communication, network discourse, communicative strategy, communicative tactics, Ukrainian language, English language.*

Статтю подано до редколегії 14 жовтня 2022 року

УДК 811.161.2'276.2:81'38

Галина ЯРОЦЬКА

доктор філологічних наук,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
м. Одеса
g.yarotskaya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4456-3852>

**МОВНА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ БІЛІНГВА
(ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ 2022 РОКУ В УКРАЇНІ)**

Анотація. *Стаття присвячена вивченню понять мовна та етнічна ідентичність щодо визначення їх у ситуації двомовності в Україні. Функціонування поняття та терміну «етномовна ідентичність» свідчить про безпосередній зв'язок мови та етнічної ідентичності. Етномовна ідентичність є історично мінливим явищем та двостороннім семіотичним, дискурсивним утворенням, яке містить знаки, що маркують межі між своїми та чужими. Натомість, національна ідентичність є формою ототожнення з певним державним устроєм через систему символів та дискурсів, адже держави – це не тільки політичні утворення, але й системи культурного представлення / опису. Національна ідентичність у такому разі постійно підтримується множинними у просторі та часі дискурсивними позиціями, що є нестабільними і мінливими. Результати опитування, що відбулося у травні 2022 року та опубліковано 7.01.2023, дають підстави стверджувати, що національність більше не є етнічною категорією, її розподіл за нею не відбиває етнічного складу населення. Кривава війна, яку розпочала країна-агресор в Україні, не могла не вплинути на мовний та національно ідентичний вибір українців, які російську мову асоціативно пов'язують з мовою нападників та вважають її «токсичною», свідомо обираючи мовою спілкування українську. Політичні процеси формують відповідні дискурси, що, в свою чергу, здійснює вплив на мовну та національну ідентифікацію. Люди дедалі частіше називають себе українцями саме тому, що живуть в Україні, без огляду на походження, і переносять цю громадянську ідентичність на категорію національності, яка традиційно була етнічною. Отже, екстралінгвістичні чинники зумовили зміни у мовній ситуації в країні, де вже переважна більшість розуміє потреби говорити українською мовою. Аксіологічний та емоційний чинники призвели до зниження статусу російської мови та її низький рівень впливу на національну ідентифікацію білінгвів-громадян України.*

Ключові слова: *білінгвізм, мовна ідентифікація, етнічна ідентифікація, національна ідентифікація, екстралінгвістичні чинники.*

Постановка проблеми. Проблематика співвідношення ідентичності і мови розглядалася з самого початку появи теорії ідентичності в соціогуманітарному знанні ХХ століття. Надалі ці питання перейшли у стадію активного обговорення, в результаті якого з'явилася констатація тісного взаємозв'язку та

взаємозалежності ідентичності та мови. Відтоді, як зазначає Олена Матузкова, представники різних наукових дисциплін досліджують особливості й закономірності цієї «сіамської нерозривності» [9, с. 104].

Міждисциплінарна спрямованість досліджень етнічної ідентичності пов'язана з усвідомленням людини своєї приналежності до певного етносу (етномовної та етнокультурної спільноти) як результату спільних уявлень, цінностей, ідей, культури, історії, віри, мови, комунікативної поведінки, що сформовані у процесі соціалізації та взаємодії з іншими етнокультурними та етномовними спільнотами. Отже, дослідження ідентичності сьогодні мають міждисциплінарний характер, натомість вивчення саме етномовної ідентичності присвячені, зокрема, роботи з етнопсихолінгвістики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, дискурсології та теорії міжкультурної комунікації [див. 6; 7; 8; 9; 10; 12; 14].

Етномовна ідентичність є усвідомленням своєї приналежності до певної мовної групи у соціумі та, як наслідок, усвідомлення спільних цінностей та настанов щодо світосприйняття та комунікативної поведінки. Втім, етномовна ідентичність є історично мінливим явищем та двостороннім семіотичним, дискурсивним утворенням, яке містить знаки, що маркують межі між своїми та чужими. Вияв та опис таких знаків-символів, їх динаміки та комбінаторики визначає різні напрями у дослідженнях етномовної ідентичності лінгвістами [14].

На думку Олени Селіванової, головним параметром етнічної ідентичності є мова [10, с. 272–274]. На мову як визначальний чинник етнічної ідентичності, вказують майже усі дослідники національної свідомості і проблем етнічної ідентичності [1; 3; 4; 6; 7; 10; 12; 13; 15]. Функціонування поняття та терміну «етномовна ідентичність» свідчить також про безпосередній зв'язок мови та етнічної ідентичності.

Власне лінгвістична спрямованість у вивченні ідентичності безперечно затвердила неможливість існування ідентичності поза мовою, що, у свою чергу, визначило широкі перспективи досліджень у цьому напрямі та сприяло активізації інтересу до розгляду ідентичності в когнітивній лінгвістиці та теорії міжкультурної комунікації за останні три десятиліття. Проте акцент ставився на тому, що знання про власну ідентичність закріплюються в певній символічній формі, перш за все у мові [про це див.: 9]. Гіпотеза, згідно з якою ідентичності – це дискурсивні конструкції, спирається на розуміння мови не просто як дзеркала, в якому відбивається незалежний матеріальний світ, а як засіб, що допомагає надати форму нам самим і нашому світу. Такий погляд на взаємозв'язки мови та етноідентичності сприяв появі когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми у вивченні мовної ідентичності.

Актуальність. Звернення до проблеми національної ідентифікації білінгвів зумовлено сучасними даними щодо поширення білінгвізму та мультілінгвізму в світі. Так, відомо, що білінгвів більше, чим монолінгвів: понад 70% населення земної кулі в тій чи іншій мірі володіють двома або більше мовами. Понад

50% мешканців Європи розмовляють двома мовами, 28% – трьома. Кожні п'ять років кількість людей, які володіють двома мовами, зростає на 9%. Біля чверті країн у світі визнають офіційно дві мови на своїй території, та тільки шість країн – три і більше мов, хоча фактична кількість співіснуючих мов у багатьох країнах значно більша [2]. Проте постає питання про етнічну ідентичність білінгвів, які, за даними статистики, складають більшість населення планети.

Звичайно, що вже у працях Мішеля Фуко неодноразово висловлювалася думка про те, що особистості мають множинні ідентичності [цит. за 10, с. 102], та чи стосується це мовної ідентичності й як корелює з етнічною ідентичністю, зокрема в білінгвальній Україні. Відповіді на такі питання може надати аналіз результатів соціолінгвістичного опитування, яке було проведено у травні 2022 року КМІС [5]. 7 січня 2023 року, замовник опитування – Володимир Кулик оприлюднив деякі результати, що варті уваги суспільства.

Усвідомлення того, що в Україні мова – один з найважливіших атрибутів державності, сприяло глибокому науковому аналізу різних аспектів мовної ситуації та мовної політики в Україні, зреалізованому в науковому доробку українських мовознавців [1;3;4;6;7;8;9;10;12;13;14;15]. Цілком виправданим є зацікавленість науковців у проведенні таких опитувань, завдяки яким виявлено, що переважна більшість українців уже розуміє потребу говорити українською мовою, адже це є найбільшою і найважливішою зміною в мовній ситуації, яку зумовила, насамперед, російська агресія.

Підкреслимо складність та неоднозначність проблеми визначення поняття етнічної та національної ідентичності сучасною наукою, що безпосередньо пов'язано з проблемою дефініції самого поняття «етнос» та розмежування його з поняттям «нація». Натомість, національна ідентичність є формою отождолення з певним державним устроєм через систему символів та дискурсів, адже держави – це не тільки політичні утворення, але й системи культурного представлення / опису. Деякі науковці потрактовують поняття нації через поняття етнос, який має власну державу. Національна ідентичність у такому разі постійно підтримується множинними у просторі та часі дискурсивними позиціями, що є нестабільними і мінливими.

Відомо, що білінгвізм – це вільне володіння двома мовами, коли обидві мови часто використовуються в комунікації. Двомовна людина здатна позмінно використовувати дві мови залежно від ситуації та від того, з ким вона спілкується. Співвідношення мов може змінюватися на користь однієї чи іншої мови, якщо будуть створені відповідні умови: це стосується не тільки окремих мовців, але й мовних спільнот в цілому. Саме такі тенденції зміни мовної ситуації в Україні, де більшість жителів двомовна, стало різке збільшення частки респондентів, які (кажуть, що) говорять у повсякденному житті переважно українською мовою, та відповідне зменшення частки російськомовців. Цікавим є те, що аналогічне опитування проводилося у 2017 році [8], де також були поставлені запитання щодо мови та ідентичності, отже, маємо можливість порівняти результати, щоб зафіксувати певні тенденції у мовній ситуації в Україні.

Одним із чинників деформованості мовної ситуації в Україні є те, що співвідношення українськомовної та російськомовної частин населення не відповідає співвідношенню українців та росіян на її території [7, с. 116]. Проблему загострює, на думку Лариса Масенко і Ганна Залізник, те, що «більшість людей не замислюється над природою міжмовних конфліктів, хоча очевидно, що співіснують і конкурують між собою не мови, а люди – їхні носії» [4, с. 4].

Анкетування, що провела у 2017 році серед київських студентів Наталія Матвеева, підтвердило факт існування білінгвізму в Україні [8]. Проте відповіді респондентів заперечували існування мовних конфліктів. Як видно із результатів опитування, половина респондентів (48,7%) позиціонує себе як двомовців. До того ж, 55,2% опитаних вважає, що, двомовність дозволить запобігти конфліктам на мовному ґрунті. На думку Наталії Матвеевої, населення не звертає особливої уваги на вибір мови спілкування, тим не менш перебуває під сильним тиском російськомовного середовища, від чого великою мірою і залежить їхня мовна поведінка [8, с. 57].

Як свідчать результати опитування 2020 року [11], російська мова поки що виразно домінує в Інтернет-просторі України, що в умовах цифрового суспільства створює серйозну загрозу національній ідентичності та безпеці. «Для докорінних змін на краще і забезпечення повноформатного функціонування української мови в усіх суспільних сферах потрібні тривалі об'єднані зусилля держави та громадянського суспільства» [11]. Втім, вже у 2022 році користування інтернетом відрізняється тим, що декларована частка української мови («тільки» та «переважно») становить 52% і в багато разів перевищує частку російської (6%), тоді як 38% заявили про використання обох мов рівною мірою [5]. Це напевно не відповідає фактичному становищу, але свідчить про намір уживати більше української, отже, все рухається в правильному напрямку.

Українці майже одноставно кажуть, що російська мова їм не потрібна, що дає підстави позбуватися її вжитку в більшості суспільних ділянок – але зі збереженням можливості її вживання для тих людей, які далі вважатимуть її рідною, адже європейські стандарти вимагають саме цього.

Відповідаючи на запитання, що державна політика в мовній сфері має робити «в першу чергу», аж 66% висловилися за варіант «сприяти поширенню української мови в усіх сферах життя» – і тільки 6% назвали пріоритетним «вирішити питання щодо статусу російської мови» (ще 17% вибрали захист прав національних меншин) [5]. У порівнянні з 2017 роком співвідношення голосів між першими двома варіантами було 61% на 20%. Тепер навіть на сході та півдні 55% висловлюються за поширення української мови й лише 8% – за підвищення статусу російської.

Опитування стосувалося також і з'ясування ступеня зумовленості мовної та етнічної ідентифікації. Проте запитання було зорієнтовано не на сам факт ідентифікації, а на зв'язки: з якою національністю вони «себе пов'язують». Отже, 95% указали українську національність, менш як 2% – російську, 1% –

і українську, й російську, а ще 2% – якусь іншу. Порівняно з 2017 роком (тоді, щоправда, запитували про те, ким «вважають себе за національністю») частка української національності зросла на 7%, натомість частка російської зменшилася на 5%, а подвійної – на 2%. Тепер з українською національністю навіть на півдні та сході пов'язують себе аж 90%, тоді як п'ять років тому було 64% [5].

Повертаючись до відповідей на запитання про мову спілкування, бачимо такі кількісні показники: «тільки українською» спілкуються 41% жителів України (припускаємо, що українську вони визнали б рідною мовою), з українською національністю себе пов'язують 95% українців. Отже, серед тих, хто вживає обидві мови (українську та російську в різних співвідношеннях) понад 50%, натомість більшість з них (майже 40%) пов'язують свою національність не з російською, а з українською.

Задля з'ясування чинників зміни ідентифікації за національністю у 2022 році респондентам запропоновано точніше визначити свою ідентичність, розмістивши її на шкалі від чисто української – через різні гібриди – до чисто російської. «Тільки українцями» назвали себе 89%, «тільки росіянами» – 0,6%, а решта вибрали змішані з різним співвідношенням компонентів (здебільшого з перевагою українського).

Інакше кажучи, серед тих, хто все ще називає себе росіянами, більшість вважає себе також українцями, певно, надаючи першій ідентичності радше етнічного значення, а другій – радше громадянського. Така гібридизація, на думку Володимира Кулика, стає для багатьох перехідним етапом до суто української ідентичності, яка спершу є передусім громадянською, а потім поступово набуває також етнокультурного змісту [5].

Судячи з цих даних, Україна, по суті, перестала бути багатоетнічною державою, бо нетитульні національності становлять усього кілька відсотків населення. На думку Володимира Кулика, «етнополітика не відіграватиме помітної ролі в загальнонаціональному політичному процесі, хоч і залишиться чинником в окремих регіонах та в стосунках України з міжнародними організаціями, перейнятими правами меншин» [5].

В опитуванні респондентам треба було обрати критерії визначення національності поміж спадковим (за національністю батьків або одного з батьків), громадянським («за країною, в якій живу»), мовним («за мовою, якою розмовляю») та атитюдним («за моїм ставленням до цієї національності»). У 2017 році переважна більшість респондентів (68%) указувала спадковий критерій, можливо, під впливом советських уявлень про національність як спадкову категорію. Зумовлена повномасштабною російською агресією національна консолідація ці уявлення суттєво підважила. У 2022 році про спадковість сказали всього 48%. Натомість дуже різко зросло число тих, хто зізнається, що вибрав національність за країною (від 24% до 36%) або за ставленням (від 3% до 7%). Вибір за країною означає вибір на користь української національності: про нього заявили 38% респондентів, які задекларували цю національність, і лише

9% прибічників російської. Це свідчить, що люди дедалі частіше називають себе українцями саме тому, що живуть в Україні, без огляду на походження, і переносять цю громадянську ідентичність на категорію національності, яка традиційно була етнічною. Отже, національність більше не є етнічною категорією, й розподіл за нею не відбиває «етнічного складу населення», як уважають чимало науковців, зокрема й західних.

Національність стає більшою мірою громадською, політичною категорією, до того ж із перевагою останньої. Для етнічної ідентичності потрібні інші міри, і з тих, яку вживають у переписах та опитуваннях і яка завдяки цьому є значущою для переважної більшості громадян, найбільше пасує категорія рідної мови, яка в Україні відбиває не мовну практику, а радше мовноетнічну ідентичність, – і саме вона найточніше відбиває етнокультурну диференціацію в українському суспільстві, в якому тепер майже всі стали українцями. Інакше кажучи, політичні процеси формують відповідні дискурси, що, в свою чергу, здійснює вплив на мовну та національну ідентифікацію.

Стосовно поглядів українців щодо мовної ситуації в Україні респонденти мали вибір між пануванням однієї з мов (української або російської) та їхнім більш-менш паритетним співіснуванням у двомовній Україні. Більшість голосів традиційно розподілялося між пануванням української мови та двомовністю: спершу з перевагою другої, потім приблизно порівну, а тоді з дедалі більшим відривом першої. 2017 року 60% респондентів уважали, що «українська мова має бути основною в усіх сферах спілкування», а 33% – що «Україна має бути двомовною країною». Суперечливим видається той факт, що половині населення було зовсім не принципово, яку мову використовувати для своїх потреб, проте три чверті опитаних все-таки вважали спілкування українською значно престижнішим, ніж російською (лише 29% назвали російську мову престижною). 2022-го за переважну україномовність висловилися 80%, а за двомовність – лише 15%. Перевагу української в усіх ділянках підтримують навіть більшість мешканців сходу та півдня (66%) та російськомовців (57%). Це означає, що люди, які говорять переважно російською, теж уважають, що має панувати українська [5].

Сьогодні є всі можливості й підстави зробити українську мову головною мовою всіх публічних практик, бо набуті в публічному мовленні навички й звички неминуче переноситимуться й на приватне мовлення.

Висновки. Цілком зрозуміло, що кривава війна, яку розпочала країна-агресор в Україні, не могла не вплинути на мовний та національно ідентичний вибір українців, які російську мову асоціативно пов'язують з мовою нападників та вважають її «токсичною», свідомо обираючи мовою спілкування українську. Отже, екстралінгвістичні чинники зумовили зміни у мовній ситуації в країні, де вже переважна більшість розуміє потреби говорити українською мовою. Оскільки громадяни вже починають розуміти суть мовних проблем, можемо прогнозувати, що російська мова поступово втратить домінуючі по-

зиції у спілкуванні наших громадян, а її місце посяде українська, як це і належить державній мові.

Перспективи подальших досліджень. Безумовно, мовна політика в державі повинна сприяти поширенню української мови на всі сфери мовлення та підвищенню престижу всього українського, отже, вважаємо за потрібне проведення низки досліджень когнітивно-дискурсивної спрямованості задля оптимізації методів мовного планування, тобто систематичних зусиль державних і недержавних акторів.

Література

1. Бабій, І. (2021). Мовна політика незалежної України. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 45 (1), С. 101–106.
2. *Багатомовна Європа: тенденції у політиці і практиці мультимлінгвізму в Європі*. (2012). К.: Ленвіт.
3. Доценко, О. (2022). Багатомовність України: дискурс законодавчого регулювання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип.56, том 2. С. 96–103.
4. Залізник, Г. М., Масенко, Л. Т. (2001). *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній*. К.: Вид. дім «КМ Академія».
5. Кулик, В. (2023). *Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022 року*. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>
6. Марасюк, С. (2008). Дослідження взаємозв'язку категорій «етнос», «нація», «державна» в контексті процесів державотворення. *Актуальні проблеми державного управління*, 1 (31). С. 45–51.
7. Масенко, Л. Т. (2004). *Мова і суспільство. Постколоніальний вимір*. Київ: КМ Академія.
8. Матвеева, Н. (2017). Сучасна мовна ситуація (на матеріалі масового опитування 2017 року). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. Вип. 3. С. 52–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_8
9. Матузкова, Е. П. (2014). *Ідентичність и лингвокультура: методология изучения*: монографія. Одесса: Издательство КП ОГТ.
10. Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Довкілля-К.
11. Становище української мови в Україні у 2020 році. Аналітичний огляд. (2020). URL: <http://surl.li/ejvbt>
12. Ткачук, Т. П. (2016). Ідентифікаційна функція мови в білінгвальному середовищі (на прикладі міста Вінниці). *Теоретична і дидактична філологія*. Серія: Філологія (літературознавство, мовознавство). Вип. 23. С. 149–157.
13. Трень, Т. О. (2022). Мовна самоідентифікація українців в умовах війни. *Мова і право*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 25 жовтня 2022 року, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС. С. 194–197.
14. Яворська, Г. М. (2006). Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей). *Мова. Людина. Світ*. До 70-річчя професора М. Кочергана. Збірник наукових статей. Вид. центр КНЛУ. С. 46–59.
15. Kulyk, V. (2018). Between the “Self” and the “Other”: Representations of Ukraine’s Russian-speakers in social media discourse. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. Vol.5. № 2. P. 77–79.

References

1. Babii, I. (2021). Language policy of independent Ukraine [Movna polityka nezalezhnoi Ukrainy]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 45 (1). P. 101–106.
2. *Multilingual Europe: trends in policy and practice of multilingualism in Europe* (2012). [Bahatomovna Yevropa: tendentsii u politytsi i praktytsi multylinhvizmu v Yevropi]. K.: Lenvit.
3. Dotsenko, O. (2022). Multilingualism of Ukraine: the discourse of legislative regulation. [Bahatomovnist Ukrainy: dyskurs zakonodavchoho rehuliuвання]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp.56, tom 2. P. 96–103.
4. Zalizniak, H. M., Masenko, L. T. (2001). *The language situation of Kyiv: today and tomorrow*. [Movna sytuatsiia Kyieva: den sohodnishnii ta pryideshnii]. K.: Vyd. dim «KM Akademiia».

5. Kulyk, V. (2023). *Language and identity in Ukraine at the end of 2022* [Mova ta identychnist v Ukraini na kinets 2022 roku]. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>
6. Marasiuk, S. (2008). Study of the relationship between the categories “ethnos”, “nation”, “state” in the context of the processes of state formation [Doslidzhennia vzaiemozviazku katehorii «etnos», «natsiia», «derzhava» v konteksti protsesiv derzhavotvorennia]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. 1 (31). P. 45–51.
7. Masenko, L. T. (2004). *Language and society. The postcolonial dimension*. [Mova i suspilstvo. Postkolonialnyi vymir]. Kyiv: KM Akademiia.
8. Matveieva, N. (2017). Modern language situation (based on the material of the 2017 mass survey) [Suchasna movna sytuatsiia (na materiali masovoho opytuvannia 2017 roku)]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne*. Vyp. 3. S. 52–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_8
9. Matuzkova, E. P. (2014). *Identity and linguoculture: methodology of study* [Identychnost' i lingvokul'tura: metodologiya izucheniya]: monografiya. Odessa: Izdatel'stvo KP OGT.
10. Selivanova, O. O. (2008). *Modern linguistics: directions and problems* [Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy]. Poltava: Dovkillia-K.
11. The position of the Ukrainian language in Ukraine in 2020. Analytical review. (2020). [Stanovyshche ukraïnskoi movy v Ukraini u 2020 rotsi. Analitychnyi ohliad]. URL: <http://surl.li/ejvbt>
12. Tkachuk, T. P. (2016). The identification function of language in a bilingual environment (on the example of the city of Vinnytsia) [Identyfikatsiina funktsiia movy v bilinhvalnomu seredovyshchi (na prykladi mesta Vinnytsi)]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia. Seriia: Filolohiia (literaturoznavstvo, movoznavstvo)*. Vyp. 23. S. 149–157.
13. Tren, T. O. (2022). Linguistic self-identification of Ukrainians in the conditions of war [Movna samoidentyfikatsiia ukraïntsiv v umovakh viiny]. *Mova i pravo*. Materialy Vseukraïnskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 25 zhovtnia 2022 roku, Dnipropetrovskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Dnipro: DDUVS. S. 194–197.
14. Yavorska, H. M. (2006). Linguistics in the study of interdisciplinary objects (to the analysis of collective identities) [Linhvistyka v doslidzhenni mizhdystyplinarnykh obiektiv (do analizu kolektyvnykh identychnosti)]. *Mova. Liudyna. Svit*. Do 70-richchia profesora M. Kocherhana. Zbirnyk naukovykh statei. Vyd. tsentr KNLU. S. 46–59.

Galyna IAROTSKA

LANGUAGE AND NATIONAL IDENTITY BILINGUAL (ON THE BASIS OF THE 2022 SURVEY)

Background. *Much research has been devoted to the problem of language situation in Ukraine. But in this study it has been analyzed on the basis of the newest sociolinguistic survey in 2022. The article “Language and national identity bilingual (on the basis of the 2022 survey)” deals with the problem of Ukrainians’ attitude to the Ukrainian and Russian languages and their identity.*

Purpose. *The purpose of this paper is to identify the attitude of Ukrainians to the language problems after the war and analyze their thoughts on the Ukrainian and Russian identity and usage Languages within bilingual population. Methods. The research was conducted by analyzing the results of surveys that were distributed among 2005 respondents across the whole country, except for the territories that are out of control of Ukrainian government. Results. Political processes shape the relevant discourses, which, in turn, has an impact on linguistic and national identification. People increasingly call themselves Ukrainians precisely because they live in Ukraine, regardless of their origin, and transfer this civic identity to the category of nationality, which has traditionally been ethnic. The bloody war, which was started by the aggressor-country in Ukraine, influenced the choice of language and national identity of Ukrainians. The results of the survey have shown that bilingualism exist in Ukraine. However, the main problem is that most people*

do not understand the nature of not only language conflicts but also the political ones. The paper considers the fact that now people do not resist the legislative consolidation of various provisions regarding the Ukrainian language. So the task of Ukrainian language policy is to increase the amount of the Ukrainian language. We can conclude that the Ukrainian language will become the main one in all spheres of communication in the future if society and government understand the essence of language problems and try to force out the Russian language of formal and informal communication. Ukrainians associate the Russian language with the language of the attackers and consider it “toxic”, consciously choosing Ukrainian as their language of communication. As a result, Ukrainian will replace it as it must be the state language. Extralinguistic factors led to changes in the language situation in the country, where the overwhelming majority already understands the need to speak Ukrainian. Axiological and emotional components in the definition of national identity have led to a decline in the status of the Russian language and its low level of influence on the national identification of bilingual citizens of Ukraine.

Keywords: *language situation, bilingualism, ethnic identity, language identity, language problems, language policy.*

Статтю подано до редколегії 12 листопада 2022 року

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бахчиванжи Альона Вікторівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Одеської державної академії будівництва та архітектури

Бойко Ольга Олексіївна – PhD (докторка філософії з філології), викладачка літературного факультету Університету Ататюрка Ерзурум (Туреччина)

Завальська Любов Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія», докторант кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Кіщенко Алла Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Кондратенко Наталя Василівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Левченко Анастасія Валеріївна – магістрантка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Малишева Марія Геннадіївна – аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Степанова Світлана Євгеніївна – аспірантка кафедри загального і слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Стрій Людмила Іванівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Хрустик Надія Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Швелідзе Лідія Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»,

Яроцька Галина Сергіївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Українською мовою та мовами Євросоюзу

Адреса редколегії журналу:
вул. Дворянська, м. Одеса, 265082
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Адреса редколегії серії:
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058
Філологічний факультет Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

Підписано до друку 21.04.2023 р. Формат 70×108/16.
Ум. друк. арк. 10,1. Тираж 100 прим. Зам. № 2599.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua